

رېبهری

ياسای تاوانی نیوده وله تی

پ. د. ثانی پویس پ. د. محمد رهشید د. شیراز ئیبراهیم

۲۰۲۴

رپبهری یاسای تاوانی نیوده وله تی

پ. د. ئانی پویس پ. د. محمه رهشید د. شیراز ئیبراهیم

ناوهندی کوردستان بۆ یاسای نیوده وله تی

۲۰۲۴

ifa

پەرتووکی (۱۹)

لە زنجیرە بىلاوکراوەکانى
ناوەندى کوردستان بۆ ياسای نۆوده وڵەتى

ناوى پەرتوووک: پيیهري ياسای تاوانى نۆوده وڵەتى

نووسين: ناوەندى کوردستان بۆ ياسای نۆوده وڵەتى

بابەت: ياسایى

نرخ: خۆرايى

نۆرهى چاپ: يه که م – ۲۰۲۴

تيراژ: ۵۰۰ دانه

Kc-interlaw

Kc_interlaw

Kc_interlaw

www.kc-interlaw.org

ناوهندی کوردستان بۆ یاسای نیودهوله تیی

ناوهندی کوردستان بۆ یاسای نیودهوله تیی ناوهندیکی ئەکادیمی کوردیی-ئەلمانی ناھکوومی سەرپه خۆی قازانجی و یستە. تاییه ته به لیکۆلینه وه و بنکۆکاری یاسا نیودهوله تییەکان له کلاورپۆژنهی مافی پیکهاتهکانی کوردستان و دۆزی کوردستان، ههروهها پاراستن و پیشخستن و چهسپاندنی بنهما گشتییەکانی مافهکانی مروف و یاسای مروفی نیودهوله تیی و یاسای تاوانی نیودهوله تیی له کوردستان. ناوهند له بهر رۆشنایی بنهما گشتییەکانی ئەو یاسایانهدا کار بۆ بهدیپینانی ئامانجهکانی له کوردستان دهکات.

ئەم ریبهره بهرهمی (ناوهندی کوردستان بۆ یاسای نیودهوله تیی) —، یهکیکه له زنجیره بلاوکراوهکانی ناوهندهکه و وهزارهتی دهرهوهی ئەلمانیای فیدرال له ریگهی Institut für Auslandsbeziehungen (IFA)، باربۆی کردوه.

پ.د. ثانی پیووس

ماموستا و بهر یوه بهری خویندنی ماسته ره له یاسا و ئاسایشی نیوده وله تیی له زانکوی گلا سکو. شاره زایه له یاسای تاوانی نیوده وله تیی و به شپوه یه کی به رفراوان له م بواره دا کار ده کات، ههروه ها راهینه ریکی سه رکه وتوو و براوهی خه لاتی یاسایه و نه زموونی نیوده وله تی هه یه. له ئیستادا پاریزه ری سه ره کی قوربان نیانی تاوانه کانی چنگه له دادگای تایبه تمندی تاوانی نیوده وله تیی بو کوسو قو و نه ندای فخرییه له ناوه ندی کوردستان بو یاسای نیوده وله تیی.

پ.د. محمد رهشید

هه لگری بر و انامه ی دکتورایه له یاسای تاوان، ماموستای کولیتی یاسای زانکوی سلیمانیه، خاوه نی چه ندین په رتووک و وتاره له بواری یاسای تاوانی نیوده وله تیی و یاسای تاوانی ئیراقیی و ریکاره کانی تاواندا. به شداری له چه ندین چالاکي جوړاو جوړی یاسایی له کوردستان و دهره وهی ولات کردوو. ههروه ها نه ندای نه نجومه نی بهر یوه بهرانه له ناوه ندی کوردستان بو یاسای نیوده وله تیی.

د. شیراز ئیبراهیم

هه لگری بر و انامه ی دکتورایه له یاسای نیوده وله تی دهر باره ی بهر پرسیاریتی پاراستن و لایه نه ناده وله تیه کان له زانکوی لینکولن، ههروه ها راهینه ره له شیوازه نوییه کانی په روره ده (پیدا گوچی). سه روکی به شی یاسا و زانسته مرؤفایه تیه کانه له زانکوی بهریتانی نیوده وله تی له هه ولیر، ههروه ها نه ندای نه نجومه نی بهر یوه بهرانه له ناوه ندی کوردستان بو یاسای نیوده وله تیی.

دهستهی پیداپوڼه وهی زمانه وانئ:

دلشاد حامید دهرویش: مامۆستایه له زانکۆی ههله بجه، هه لگری پروانامه ی ماستره له یاسای گشتیدا، له ئیستاشدا خویندکاری دکتورایه له یاسای گشتیی نیوده وه له تی. ئەندامی ئەنجومه نی به ریوه به رانه له ناوه ندی کوردستان بۆ یاسای نیوده وه له تی.

سه ركهوت چه لیل: خویندکاری دکتورایه له یاسای گشتیی نیوده وه له تی. بواری سه رنج و توژیڤینه وه ی بریتییه له یاسای مافه کانی مرۆف، یاسای ژینگه و فه لسه فه ی یاسای (نیوده وه له تی). هه روه ها ئەندامی ئەنجومه نی به ریوه به رانه له ناوه ندی کوردستان بۆ یاسای نیوده وه له تی.

پېرست

- پېشه‌کی ۱۲
- ئامانجی رېبه‌ره‌که ۱۶
- سه‌ره‌تا ۲۶
- به‌شی یه‌که‌م ۴۱
- بنه‌ماکانی دادپه‌روه‌ری نیوده‌وله‌تی سزادان له‌همبه‌ر تاوانه
نیوده‌وله‌تیبه‌کاندا ۴۱
۱. بنه‌مای گه‌ردوونی ۴۲
۲. بنه‌مای به‌رپرسیاریتی تاکه‌که‌سیی تاوانکاری ۴۵
۳. دادگای دادپه‌روه‌رانه و پیکاری یاسایی ۴۸
۴. بنه‌مای ته‌واوکاریتی ۴۹
۵. بنه‌مای نارابردوومه‌ندی (نه‌گه‌رانه‌وه‌ی یاسا بۆ پېشتر) ۵۰
۶. ماف و به‌شداریی قوربانیان ۵۱
- به‌شی دووهم ۵۲
- سیسته‌می دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی، ئورگان و ئه‌کته‌ره‌کانی ۵۲
۱. مه‌ودای ده‌سه‌لاته‌ دادوه‌ریبه‌کانی دادگاکه ۵۳
۲. په‌یوه‌ندیی به‌ دادگا ناو‌خویبه‌کانه‌وه ۵۷
۳. ئورگانه‌کانی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی ۵۹
۴. تۆمه‌تبار و به‌رگری له‌ پرۆسه‌کانی دادوه‌ریدا ۶۹
۵. قوربانیانی تاوانه‌ نیوده‌وله‌تیبه‌کان و مافه‌کانیان له
پرۆسه‌کانی دادوه‌ریدا ۷۵
- به‌شی سییه‌م ۸۴
- بناغه و تایبه‌تمه‌ندیی قوناعی پینش لیکۆلینه‌وه ۸۴
۱. قوناعی پشکنین و کوکردنه‌وه‌ی به‌لگه ۸۶

۲. وردببونه وه له تايبه تمه ندى و وردببونه وه له نه جامدانى
تاوانه كان ۸۹
۳. وردببونه وه له پيوهرى په سه نديتى ۹۰
۴. وردببونه وه له بهر ژه وه ندى دادپه روه رى ۹۳
- به شى چوارهم** ۱۰۰
- قوناعى ليكولينه وه له تاوانه كان ۱۰۰
۱. نه ركه كانى داواكارى گشتى په يوه ست به ليكولينه وه ۱۰۳
۲. مافى كه سه كان له ميانه ي ليكولينه وه دا ۱۱۵
- به شى پينجه م** ۱۲۶
- قوناعى پشتراستكر دنه وه ي تومه ته كان ۱۲۶
۱. پيناسه و ئامانج و چوارچيوه ي كاته كى قوناعى
پشتراستكر دنه وه ي تومه ته كان ۱۲۶
۲. ريكاره كانى پيش پشتراستكر دنه وه ي تومه ته كان ۱۳۰
۳. ريكاره كانى پشتراستكر دنه وه ي تومه ته كان ۱۳۵
۴. برياره كانى هو به ي پيش دادگايى په يوه ست به قوناعى
پشتراستكر دنه وه ۱۴۱
۵. ريكاره كانى پاش كو تايه اتنى پينفاژوى پشتراستكر دنه وه ي
تومه ته كان ۱۴۸
- به شى شه شه م** ۱۵۰
- قوناعى دادگايى ۱۵۰
۱. بنه ما گشتييه كانى دادگايى ۱۵۱
۲. مافه كانى تومه تبار به ديژايى قوناعى دادگايى ۱۵۹
۳. پاراستنى شايه تحال ۱۶۳
۴. مافه كانى قوربانى له قوناعى دادگاييدا ۱۶۴
۵. بريارى دادگا و سزادان ۱۷۰

- به‌شی‌ه‌وت‌ه‌م ۱۸۰
- تانه‌دان له برپاره دادوهرییه‌کان ۱۸۰
۱. چوارچیوه و بنه‌ما گشتییه‌کانی تانه‌دان له دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی ۱۸۰
۲. بنه‌ماکانی تانه‌دان له دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی ۱۸۲
۳. تانه‌دان دژی برپاره‌کانی تر ۱۹۵
۴. برپاره‌کانی هۆبه‌ی پیداجوونه‌وه پاش ریکاره‌کانی تانه‌دان ۱۹۹
۵. پیودانگ و مهرجه‌کانی پیداجوونه‌وه له په‌راوه‌کانی یاسای تاوانی نیوده‌وله‌تی ۲۰۰

پیشہ کی

ناوہندی کوردستان بۆ یاسای نیودہولہ تی (KCIL) پروژہیہ کی بۆ بہ ناوخیی کردنی یاسای تاوانی نیودہولہ تی له کوردستان سہرپیخستووہ، ئامانج له پروژہکە ئەوہیہ کہ ہەریمی کوردستان له نزیکترین مہودادا، یاسایہک بۆ یاساگردنی تاوانہ نیودہولہ تیہکان له ہەریمی کوردستاندا دہرچوینیت، له میانہی ئەم پروژہیہدا، ناوہندی کوردستان بۆ یاسای نیودہولہ تی له چہندین ہواردا زہمینہ سازیی کردووہ، له سہرہتا بہ توژیژنہویہک دہستیپی کرد، ئامانج له توژیژنہویہکە ئەوہ بوو، کہ ئایا: ہەریمی کوردستان دہتوانیت یاسای تاوانی نیودہولہ تی بہ نیوخیوی بکات؟ له ئەنجامی توژیژنہویہکە، پسپۆرانی ناوہندہکە گہشتنہ ئەو ئەنجامہی، بەلئ دہتوانیت. پاشان رہشنووسی یاسایہکمان بۆ بہ تاوان ناساندنی تاوانہ نیودہولہ تیہکان نووسیہیہ و پیشکەشی پەرلہمانمان کرد، پاشان چہندین خوولی ئاشناکردن و راہینانی بۆ دادوہرورہان و داواکاری گشتیی و ئەندام و راویژکارانی پەرلہمان و پاریزہران و خویندکارانی زانکو و یاساناسان و پسپۆرانی یاسای نیودہولہ تی، چ له ناوہوی ہەریم، یان له دہرہوی ہریم، وەک: ئەلمانیا و ہولہندا و سکوتلہندا ریکخست. ہەرہا ناوہندی کوردستان بۆ یاسای نیودہولہ تی، له رینگہی پروژہیہ کی گشتگیرہوہ، له رینگہی تیمیکی زمانزانیہوہ، چہندین سہرچاوی دہربارہی یاسای تاوانی نیودہولہ تی بۆ سہر زمانی کوردی وەرگیرا. ئەم ریبہرہ، کہ

کاریکی ناوازهیه لهسه ر پیکارهکانی یاسای تاوانی نیودهولهتی، له لایهن سئی پسیپوری به تواناوه نووسراوه، ئامانج لئی، پرکردنهوهی ئه و بوشایییهیه که ئیمه وهک ههریمی کوردستان، لهمه ر دادبینی سهبارهت به تاوانه نیودهولهتییهکان ههمانه.

دهستپیشخهری نووسینهوهی ریبهریکی گشتگیری یاسای تاوانی نیودهولهتی به کوردی، خزمهت به چند مه بهستییک دهکات. ریبهرهکه به پلهی یهکه م، دهیهوئیت چوارچیوهی یاسایی ههریمی کوردستان بههیز بکات و توانای پسیپوره یاساییهکان زیاتر بکات. ئه م ئامانجان به پیشخستی کرده یاساییهکان له ههریمی کوردستاندا به پیویست دهبیرنن. ئامانجی سهرهکی ریبهرهکه، دهوله مندکردنی تیگهیشتن و لیها تووی پسیپوره یاساییهکانی نیو ههریمی کوردستانه دهربارهی پرسه ریکارییهکانی یاسای تاوانی نیودهولهتی و دهستپیشخهرییهکه له ری دابینکردنی ریبهریکی گشتگیر و بهردهستهوه، ئه مهش دلنیایی ده دات له وهی ئه ندامانی خیزانی دادوهری و دهزگاکانی داواکاری گشتی و راویژکاره یاساییهکان و یاساناسان، مه عریفه ی پیویستیان بو به ریوه بردنی په راوی تاوانه نیودهولهتییهکان، ههیه، که ئه مهش بو به ریوه بردنی دادپهروهری له بابه تهکانی په یوهست به جینۆساید و تاوانی دژه مرو فایه تی و تاوانی جهنگه وه، گرنگه. ریبهرهکه ههول ده دات و یکچوون و به ستانداردکردن له دادگاییه نیودهولهتییه سزاییهکاندا، به ره و پیش ببات. به خستنه پرووی ریکارگه لی پروون و به ستانداردکراو، ریبهرهکه ئاسانکاری بو پابه ندبوونی پسیپوره یاساییهکان به باشترین کردار و نورمه نیودهولهتییهکانه وه، دهکات. هاوکاری نیودهولهتی بو دادگاییه کی کاریگه رانه ی تاوانه

نیودهوله تیههکان، به پیوست ده زانریت، که به شیککی زوریان رهگهزی دهره-دهسه لاتی دادوهرییان تیدایه. ئەم ریبهره هاوکاری دوولایه نه و راده سترکدنه وه و شیوازهکانی تری هاوکاری نیودهوله تی، له خو دهگریت. به ریخوشکردن بو هاوکاری زیاتر له گهله دهسه لاتی دادوهریی بیانی و تیکرای سیستمی دادوهریی نیودهوله تی سزایی، هه ولدهات زهمینه یه ک بو یاسای نیودهوله تی له ههریمی کوردستاندا چی بکات. ریبهره که مه به سستییه تی به سه لماندن پابه ندبوون به دادگاییه کی روون و دادپهروه رانه ی تاوانه نیودهوله تیههکان، متمانه ی گشتیی به دهسه لاتی دادوهریی ههریمی کوردستان، به دی بهینیت. له ریی مسوگه رکردنی لیها تووی پسپوره یاساییه کان بو به دهسته وه گرتنی پهراوگه لیککی وه ها ئالوز، ریبهره که متمانه یه کی زیاتر به دهسه لاتی دادوهری و چوارچیوه یه کی یاسایی به رفراوانتر، په ره پی دهات. به م چه شنه ش یاساسه روه ری، به هیزتر دهکات. ئامانجیککی سه ره کیی ریبهره که، دهسته به رکردنی پالپشتیی بو قوربانینی تاوانه نیودهوله تیههکان و پشتیوانیی بنه ما یاساییه کانه. ریبهره که پیداکری له پیوستیی پاراستنی مافی قوربانینیان به دریزایی ریکاره دادبینییه کان دهکات، به له خوگرتنی بره گهکانی به شداری قوربانینیان، ریکارهکانی پاراستن و قهره بووکردنه وه. له ریی به دیهینانی ریبازی قوربانی- سه نته روه وه، ریبهره که مامه له ی ریزدارانه ی قوربانیه کان مسوگه ره کات و به م شیوه یه ش، به شداری دادپهروه ریه کی گشتگیرتر دهکات.

رهنگه گه شه سه نهنی ریبهره که وه ک هاندانیککی چاکسازی به رفراوانی یاسایی و دادپهروه ری، بکه ویته وه. کاتیک پسپوره

ياساييه كان ئەو بنهما و رېكارانەى له رېبەرەكەدا بەرباس دراون، جيبه جى دەكەن، رەنگە ددان بە پيويستىي هەموارکردنەوى ياساكان بۆ ئاسانكارىي دادگاييکردنى تاوانە نيۆدەولەتییەکاندا، بنریت. ئەم کارلیکە داینامیکییەى نیوان رېبەرەكە و چوارچێوه ياساييهكەش، رەنگە گەشەسەندنى بەردهوامى سیستەمه ياساييهكەى لى بکەوێتەوه.

رېبەرەكە پیشینەیهك دەبیت بۆ رېبەرە ياساييهكانى داهاوو له هەریمی كوردستاندا. له رېی زەفکردنەوى سوودی رېبەرە رېكارییەكانى تاییهت به یاسای تاوانى نیۆدەولەتى بۆ پسپۆره ياساييهكان، هەروها هانى سەرپێخستنى سەرچاوهى هاوشیوه له بواره ياساييهكانى تریشدا، دەدریت. ئەم رېبازە روو-له- داهاوو دانیایی له پەرەسەندن و پتەوکردنى بەردهوامى جقاتى ياسایى له هەریمی كوردستاندا، دەدات. ئەم رېبەرە له بەستینی پرۆژەى (دەستپێشخەریی دادپەرەریی)دا، به زمانى كوردی نووسراوه، پرۆژەكە له لایەن (ناوەندى كوردستان بۆ یاسای نیۆدەولەتى) — جيبه جى دەكریت و له لایەن دەزگای پەيوەندییەكانى دەرەوه له رېی وەزارەتى دەرەوى ئەلمانیا پالپشتیى دارایی دەكریت.

هاوړی ئەحمەد

ناوەندى كوردستان بۆ یاسای نیۆدەولەتى

پایزی ۲۰۲۴

ئامانجى رېبەرەكە

دارشتنى رېبەرىكى گىشىگىر، بە زمانى كوردى، كە بنەما رېكارىيەكانى ياساى تاوانى نۆدەولەتى دەستنىشان بكات، رېوشوئىنىكى پېئوسىتە بۆ پتەوكردنى ژىرخانى ياساىى لە ھەرىمى كوردستاندا. ئەم رېبەرە خزمەتى چەند ئەركىك دەكات، كە ھەرىكەيان لە لىپچىنەوھ و دادگايىكردنى تاوانە بەسرووش نۆدەولەتییەكاندا جەوھەرىين. لە بەر رۆشناىى و ئالۆزى ئەم تاوانانە و ئالۆزى لە رېكارەكانياندا، رېبەرىكى سىستەماتىكىيانە دارپژراو پېئوسىتە بۆ دۇنيابوون لەوھى ئەو پىسۆرە ياساىيانەى لە نۆدەسەلاتى دادوھرىى ھەرىمى كوردستاندا كار دەكەن، بتوانن لىھاتووانە ئالنگارىيە پەيوەستەكان، تەى بكەن.

پېكردنەوھى بۆشايى مەعرفى

يەككە لە ئامانجە سەھرەكىيەكانى نووسىنەوھى رېبەرىك دەربارەى بنەماكانى ياساى تاوانى نۆدەولەتى، زىادكردنى مەعرفەى دەربارەى ئەو ياساىە، ئەمەش بۆ پىسپۆرە ياساىيەكانى ھەرىمى كوردستان. رەنگە بەشىكى بەرچاوى ياساناسان، داواكارانى گىشتى، راوئژكارە ياساىيەكان و

لیکۆله رانی دهسه لاتی دادوه ری، بهرکه وتنی گشتگیریان به ئالۆزییه جه وهه رییه کانی ریکاره کانی یاسای تاوانی نیوده وه له تی نه بوو بیت. ریبه ریکی تایبته به م چه شنه وه ک سه رچاوه یه کی سیسته ماتیکییانه ی ریکخراو و هه مه گیر، خزمته دهکات و توانای به رفراوانکردنی تیگه یشتن و جیبه جیکردنی کرداری پیودانگه نیوده وه له تییه یاساییه کانیا ن له پانتایی پیشه یی خویاندا، پی ده به خشیت. جیکردنه وه ی وه ها مه عریفه یه کی تایبته، گرنگییه کی به رچاوی هه یه له بنیاتنایی سیسته میکی یاساییدا، که نۆرم و بنه ما یاساییه نیوده وه له تییه کان ره چاوبکات و ریزیان لی بنیت.

به ستانداردکردنی ریکاره یاساییه کان

ریبه ره که هه ول ده دات چونیه کییه ک له ریکاره یاساییه کانی په یوه ست به لی پیچینه وه ی شاتاوانه نیوده وه له تییه کان، به ده ست به نییت. له ری ده سه ته به رکردنی ریکاره ئاشکرا و پیگه گونجاوه کانی دادبینییه وه، ریبه ره که هاوکار ده بیته بو دلنیا ییدان له وه ی پرۆسه یاساییه کان به پابه ندبوونی ته واوه تی به پیودانگه نیوده وه له تییه ددانپیدانراوه کانه وه، به ریوه ده چن. ئەم به ستانداردکردنه له هیشته وه ی یه کپارچه یی و متمانه ی ده سه لاتی دادوه ری دا، گرنگه، به تایبته له و پرسانه ی وا پیشلیکردنی نیوده وه له تی گه وره، له خو ده گرن. هه روه ها خزمته به که مکردنه وه ی نه گونجاوی و هه ره مه کییه ته له کرده یاساییه ندا دهکات، تا به م چه شنه ش دلنیا یی بدن له وه ی هه موو په راوه کان

به شیوهی چروپر و بابه‌تی و بیلایه‌ن و دادپه‌روه‌رانه، دادگایی ده‌کرین.

به‌رزکردنه‌وهی توانای دادوه‌ری

ئامانجیکی گرنگی رپیه‌ری یاسای تاوانی نیوده‌وله‌تی، وزه‌پیدانه به ده‌سه‌لاتی دادوه‌ری له هه‌ریمی کوردستاندا. به‌رپرسه دادوه‌رییه‌کان و داواکاره گشتیه‌کان پیوستییان به مه‌عریفه‌ی تاییه‌تمه‌ند هه‌یه، تا بتوانن دادگایی په‌راوه‌کانی په‌یوه‌ست به جینۆساید و تاوانی دژه‌مرۆفایه‌تی و تاوانی جه‌نگ بکه‌ن. رپیه‌ره‌که تیروانینی وردی رپیکارییانه و نمونه کردارییه‌کان، پیش‌که‌ش ده‌کات، تا به‌رپرسیانی دادوه‌ری بتوانن دادگایی په‌کسانانه و سه‌ربه‌خۆ ئه‌نجام بدن. ئه‌م لایه‌نه‌ی به‌رزکردنه‌وهی توانا بۆ دنیابوونه‌وه‌یه له‌وه‌ی که ده‌سه‌لاتی دادوه‌ری، ده‌توانیت کاریگه‌رانه بریار له‌مه‌ر تاوانی به‌سرووشت نیوده‌وله‌تی بدات. به‌م لی‌هاتووویه دادوه‌رییه به‌هیزکراوه‌ش، ده‌زگای یاسایی له هه‌ریمی کوردستاندا ده‌توانیت باشتر به پیوستیه‌کانی دادوه‌ری و لپرسینه‌وه رابگات.

پیش‌خستی سه‌قامگیری و پیش‌بینی یاسایی

دنیایی و سه‌قامگیری و پیش‌بینی یاسایی له دادبیینیه یاساییه‌کاندا، گرنگیه‌کی سه‌ره‌کییان له پاراستنی یاساسه‌روه‌ریدا هه‌یه. رپیه‌ره‌که چوارچیه‌یه‌کی گشتگیر دابین ده‌کات، که په‌ره به ویک‌چوون له دادگایی‌کردنی په‌راوه تاوانکارییه

پێخۆشکردنی هاوکاریی نیۆدهوله‌تی

هاوکاریی نیۆدهوله‌تی پایه‌یه‌کی بنه‌ره‌تی یاسای تاوانی نیۆدهوله‌تی، چونکه تاوانگه‌لیکی به‌سروشته نیۆدهوله‌تی، ره‌گه‌زی ده‌ره-نیشتمانیان تێدایه. پێبه‌ره‌که پێکاره‌کانی هاوکاریی یاسایی دوولایه‌نه و راده‌ستکردنه‌وه و بواره‌کانی تری هاوکاریی نیۆدهوله‌تی دیاری ده‌کات. پێبه‌ره‌که له‌ پێی به‌ستانداریکردنی ئەم پێکارانه‌وه، پێی بۆ هاوکاریی توندتری نیوان هه‌ریمی کوردستان و ده‌سه‌لاته‌ دادوه‌رییه‌کانی تر خۆش ده‌کات. به‌م په‌نگه‌ش کاریگه‌ری گه‌شتی دادپه‌روه‌ری نیۆدهوله‌تی سزادان پته‌وتر ده‌کات. هاوکاریی نیۆدهوله‌تی کاریگه‌ر بۆ ده‌ستگیرکردنی ئەو تاوانکارانه‌ی په‌نگه‌ سنووره نیشتمانییه‌کان تێپه‌رین و بۆ دانیاییدانیش له‌ به‌په‌وه‌بردنی جیهانی دادپه‌روه‌ری، فه‌راهه‌مده‌کات.

چاره‌سه‌رکردنی به‌به‌ستگه‌لی ناوچه‌یی

هه‌ریمی کوردستان له‌ سایه‌ی ناوازه‌یی یاسایی و سیاسیدا، له‌ دادگاییکردنی تاوانه‌ به‌سروشته نیۆدهوله‌تییه‌کاندا پووبه‌پووی ئالنگاریی زۆر بووه‌ته‌وه. ئەم پێبه‌ره‌ به‌تایبه‌ت بۆ چاره‌سه‌ری ئەو ئالنگارییانه‌ ره‌نگرێژ کراوه، که چاره‌سه‌ری کرداریی په‌یوه‌ندیار به‌ هه‌ریمه‌که‌وه ده‌سته‌به‌ر ده‌کات. ئەم به‌ستینخواییه دانیایی ده‌دات له‌وه‌ی پێبه‌ره‌که ته‌نیا به‌لگه‌نامه‌یه‌کی تیوریی نییه، به‌لکو رینۆتییه‌کی کرداره‌کییه، که داخواییه کردارییه‌کانی ده‌سه‌لاتی دادوه‌ریی هه‌ریمی کوردستان ده‌خاته‌ پوو. پێبه‌ره‌که مه‌به‌ستیتی به‌ ئاماژه‌کردنی تاییه‌تمه‌ندییه ناوچه‌ییه‌کان،

ئاسانكارىي بۇ تىكەلكردنى بنەما نيۈدەولەتتېيەكان بە چوارچىۋەي
ياساى ناخۆيى كارىكات.

مسۆگەرکردنى پابەندبوون بە پىئودانگە نيۈدەولەتتېيەكانەوہ

پابەندبوون بە پىئودانگە نيۈدەولەتتېيەكانەوہ، گرنگىيەكى بەرچاۋى
بۇ رەوايەتتى لە چوارچىۋەي ياساى ھەرىمى كوردستان ھەيە.
رېبەرەكە دلئىيى دەدات لەوہى رېكارەكانى دادگايىكردنى تاوانە
بەسروشەت نيۈدەولەتتېيەكان، تەرىپىن لەگەل ئەو بنەمايانەي لە
پەيماننامە نيۈدەولەتتېيەكاندا دىارى كراون، لەوانەش، تەنيا بۇ
نمۇنە، بنەرەتنامەي رۇما، پەيماننامەكانى ژنىف، پەيماننامەي
رېلېگرتن و سزادانى تاوانى جىنۇسايىد و رېككەوتننامە
پەيوەندىدارەكانى تىرىش. پابەندبوون بەم پىئودانگانەوہ نەك تەنيا
متمانەي چوارچىۋەي ياساى ھەرىمى كوردستان برەو پى
دەدات، بەلكو پابەندبوونى بە پشەتيوانى دادپەرورەيى
نيۈدەولەتتېيەكە بەھىزتر دەكات. سەربارى ئەمەش، خزمەت بە
نىشاندىنى خۇتەرخانكردنى ھەرىمەكە لە بوون بە بەشىكى
دائەبىراۋى كۆمەلى جىھانى، كە رېزى مافەكانى مۇۋف دەگرىت
و ياساسەرورەيى دەپارىزىت، دەكات.

پاراستنى مافەكانى قوربانى

قوربانىيانى تاوانە نيۈدەولەتتېيەكان، زۇرچار دوچارى ئازارى
سەخت و ساكان دەبنەوہ. جا بۇيە پىۋىستە مافى قوربانىيان بە
درىژايى پىرۇسە ياساىيەكان، پىپارىزىت. ئەم رېبەرە برەگەكانى

به‌شداری قوربانیان، ریکاره‌کانی پاراستن و قهره‌بووکردنه‌وه، ده‌گریته‌وه و به‌م چه‌شنه‌ش دلنیا ده‌بیته‌وه له پیدانی ریز و شکو پیمان. ئەم ریبازی قوربانی-سه‌نته‌رییه بو‌گه‌یشتن به دادپه‌روه‌ری، حاشاه‌لنه‌گره. ریبه‌ره‌که به دلنیا‌بوون له‌وه‌ی قوربانیان به‌پیی پئویست گویان لی ده‌گیریت و مافه‌کانیان ده‌پاریزیت، به‌شداری له پرۆسه‌کانی یاسایی مروقانه‌تر و دادپه‌روه‌رانه‌تردا ده‌کات.

به‌هیزکردنی ریکاره‌کانی لیپرسینه‌وه

لیپرسینه‌وه، پایه‌یه‌کی سه‌ره‌کی یاسای تاوانی نیوده‌وله‌تیه. ریبه‌ره‌که له ریی تایبه‌تمه‌ندکردنی هه‌نگاوه ریکارییه‌کان سه‌باره‌ت به لی‌کۆلینه‌وه و لی‌پچینه‌وه و دادگاییکردنی تاوانه به‌سروش‌ت نیوده‌وله‌تییه‌کان، ریکاره‌کانی لیپرسینه‌وه توندتر ده‌کات. له‌م ریکه‌یه‌شه‌وه دلنیا‌یی ده‌دات له‌وه‌ی ئە‌نجام‌ده‌رانی تاوانه مه‌ترسیداره‌کان له‌و کرده‌وانه‌ی ئە‌نجامیان داوه، به‌رپرسیار ده‌کرین و به‌شداری له ئامانجه به‌رفراوانه‌کانی دادپه‌روه‌ری و پیشگیری‌دا، ده‌کات. ئەم ریبه‌ره بو‌پته‌وکردنی ئە‌و ریکارانه بو‌ریگرتن له درنده‌ییه‌کانی داها‌توو و په‌رده‌دان به‌و که‌لتوو‌ره‌ی به‌رپرسیاریتی و یاسا‌سه‌روه‌ری ده‌پاریزیت، پئویسته.

په‌پیدانی متمانه‌ی گشتی به سیستمی یاسایی

متمانه‌ی گشتی له به‌رئوه‌بردنی دادپه‌روه‌ری و ده‌سه‌لاتی دادوه‌ریدا، گرنگییه‌کی به‌رچاوی هه‌یه. ریبه‌ره‌که له رپی نیشاندانی پابه‌ندبوونی هه‌ریمی کوردستان به دادگاییکردنی روون و دادپه‌روه‌رانه‌ی تاوانه به‌سروش‌ت نیوده‌وله‌تییه‌کانه‌وه، خزمه‌ت به به‌دیته‌ینانی متمانه‌ی گشتی ده‌کات. ئەم روونییه، متمانه به ده‌سه‌لاتی دادوه‌ری و چوارچیوه‌یه یاساییه‌که زیاد ده‌کات و یاسا‌سه‌روه‌رییش به‌هیز ده‌کات. سیستمی یاسایی دروست و دادپه‌روه‌رانه ئەگه‌ری به‌ده‌سته‌ته‌ینانی پالپشتی و هاوکاری گشتی، زیاتره.

هاندانی چاکسازی یاسایی

ریبه‌ره‌که ده‌کریت وه‌ک هاندهریکی چاکسازی یاسایی به‌رفراوانتر، کار بکات. کاتیک پسپورانی یاسا، بنه‌ما و ریکاره‌کانی نیو ریبه‌ره‌که جیبه‌جی ده‌کن، ده‌کریت هه‌موارکردنه‌وی یاساکان بو ئاسانکردنی دادگاییکردنی تاوانه به‌سروش‌ت نیوده‌وله‌تییه‌کان، بیته پیوستییه‌ک. ئەم کارلیکه، داینامیکی نیوان ریبه‌ره‌که و چوارچیوه یاساییه‌که و ئەگه‌ری داخوایی پته‌وکردنی به‌رده‌وامی چوارچیوه یاساییه‌که‌ی، له خۆدا هه‌لگرتوه. ئەو چاکسازییه یاساییانه‌ی له ریبه‌ره‌که‌وه ئیلهام وهرده‌گرن، ره‌نگه‌ بینه‌ هۆکاری دهرچوواندنی یاسای گشتگیرتر و باشتر، که بتوان چاره‌سه‌ری ئالۆزییه جه‌وه‌رییه‌کانی تاوانه نیوده‌وله‌تییه‌کان بکن.

پیش‌خستنی پیودانگه ئاکاری و پیشه‌بیه‌کان

رپه‌ره‌که هه‌ول دهدات پیودانگی ئاکاری و پیشه‌بیه‌ی له نیو پسیپوره یاسایه‌کاندا، به‌ره‌وپیش ببات. رینماییه‌کانی په‌یوه‌ست به‌ئه‌نجامدانی لیکۆلینه‌وه و لپنچینه‌وه و دادگاییه‌کان، دلنایایی دده‌ن له‌وه‌ی پسیپوره یاساییه‌کان به‌به‌رزترین پیودانگه‌کانی ده‌ستپاکی و لیه‌اتووویه‌وه، پابه‌ندن. ئەم پابه‌ندبوونه‌ش گرنگییه‌کی ته‌واوی هه‌یه‌ بو پاراستنی متمانه‌ی ده‌سه‌لاتی دادوهری، به‌تایبه‌ت له‌و په‌راوه‌ه‌ستیار و دیارانه‌ی، تاوانی به‌سروشت نیوده‌وله‌تی له‌خۆ ده‌گرن.

به‌رزکردنه‌وه‌ی هۆشیاری و تیگه‌یشتنی گشتی

به‌ده‌ر له‌ ئامانجه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی -که یاساناسان- رپه‌ره‌که ده‌کریت له‌ به‌ره‌وپیش‌بردنی تیگه‌یشتنی گشتی ده‌باره‌ی یاسای تاوانی نیوده‌وله‌تی، هاوکار بیت. له‌ رپی به‌رده‌ستخستنی بنه‌ما و ریکاره‌کانی یاسای تاوانی نیوده‌وله‌تیه‌وه بو جه‌ماوه‌ریکی فراوانتر، رپه‌ره‌که توانای کۆکردنه‌وه‌ی جه‌ماوه‌ریکی به‌ئاگاتر و چالاکتری هه‌یه. ئەم‌ه‌ش لای خۆیه‌وه به‌ش‌داری له‌ کارلیکیکی به‌هیزتری کۆمه‌لایه‌تی له‌گه‌ل دادپه‌روه‌ری و مافه‌کانی مرۆڤدا، ده‌کات.

دهسته بهرکردنی چوارچیوهیه ک بو پهروهده و راهینانی بهردهوام

رپبه ره که تهنیا که رهسته یه کی وه ستاو نییه، به لکو هیلکاریه که بو پهروهده و راهینانی بهردهوام. هاوکات به سه ره هلدانی پیشکه وتنی نوی و نمونه ی کرداری له بواری یاسای تاوانی نیوده وله تیدا، رپبه ره که ش بو ئه وه ی نویترین پیشکه وتنه کان بگریته وه، پیویستی به نویکردنه وه و فراوانکردن هیه. ئه مه ش دنیایی ده دات له وه ی پسپوره یاساییه کانی هه ریمی کوردستان، به بهردهوامی نویترین و په یوه ندیدارترین مه عریفه و کارامه بیان پی بدریت.

سەرەتا

مامەلەکردنی یاسایی دروست لەگەڵ تاوانە نیۆدەولەتییەکاندا، پرۆسەیهکی دادوهریی ورد و فرەپهه‌نده. هەر ئەم فرەپهه‌ندییه وا دەکات، بابەتی دادبیینی لەم تاوانانەدا هەمیشە پینفاژۆیهکی ئالۆز و پرکیشە بێت. ئەمەش وا دەخوازێت، تیگەیشتن و تیزوانینی تەواومان لەسەر پەهەندە جیاوازه‌کانی یاسای تاوانی نیۆدەولەتی هەبێت، بە هەموو جوۆره پرسیاگانیهوه، چ بابەتی و چ ریکارییه‌کانیش. یاسای تاوانی نیۆدەولەتییە بەشیکی نوێ و گرنگی یاسای نیۆدەولەتی گشتییه. تازەگەری و نوێبوونی ئەم بەشە، پەيوه‌سته بە پینشیلکارییه گەورەکانی مافی مرۆف و جینۆسایدکردنەوه و هەولیکە بۆ پەنگدانەوهی فرەیی لە کۆمەڵی نیۆدەولەتیدا بە هەموو پەهەندەکانییهوه. هەر بۆیه بنەماکانی یاسای تاوانی نیۆدەولەتی بریتیین لە پەرچەکرداری یاسایی بەرانبەر پینشیلکارییه گەورەکان، که مەترسین بۆ سەر ئاشتی و ئاسایشی نیۆدەولەتی.

دەبیت ئەوهش بەرباس بدەین، ئەم بەشە یاساییه گرنگه، بنەما سەرەتاییه‌کانی، پاش دروستبوونی هەردوو دادگای سەربازیی تۆکیۆ و نورمبیرگ بەرجه‌سته بوون و لە دواي هەردوو دادگایی یوگۆسلافیای پینشو و رواندا لە سەرەتای نەوه‌دەکانی سەدهی

پیشوو (له بهر جینوساید و پیشیلکاری گه وره له و دوو ولاته دا)، زیاتر گه شه یان سهند. ئەم بهر په رچدانه وه یاساییانه، بهردهوام بوون و ئەم به شه یاساییه پاش دامه زانندی دادگای نیوده وله تیی هه می شه یی تاوان، پته وتر بوو، که بریتی بوو له دیدیکی جیهانیی هاوبه ش له سه ر بنه ما یاساییه سزاییه کان له ئاستی بابه تی و له ئاستی ریکاریدا بو دادبینی له تاوانه نیوده وله تییه کاند، که ئەمه ش له خویدا، په یوه سست به فورمه له کردنی دادپهروه ریی سزایی جیهانی، ههنگاویکی میژووی گرنگ بوو.

هه ندیک جار و له گه رمه ی ئەو هه موو نادادی و پیشیلکارییه به رفراوانانه ی له شوینه جیاوازه کانی جیهاندا ئەنجام ده درین "له بهرانبه ر نه توانینی دامه زراوه نیوده وله تییه کان بو رووبه روو بوونه وه، یاخود رووبه روو بوونه وه ی له ئاستیکی گونجاودا، وا ده کات هه ندیک بلین ئەم به شه یاساییه ی که ناوی یاسای تاوانی نیوده وله تیه، به شیکی یاسایی ئایدیالییه و جیه جیکردنی بنه ماکانی کاریکی قورسه، به تاییه ت له سایه ی بنه ما هاوچه ر خه کانی په یوه ندیی نیوده وله تییه کاند. زیاد له مه ش، له و باوه رده ان ته نانه ت له کاتیکدا ئەم یاسایه جیه جی بکریت، جیه جیکردنه که ره هندی سیاسی پیوه دیاره و ئەمه ش وا ده کات له هه ندیک شویندا جیه جی بکریت و له هه ندیک حاله تدا، به هه ند نه گیریت. ئەمه ش له کو تاییدا کار له ره وا بوونی بنه ماکانی ده کات. به لام به بوچوونی ئیمه، بوونی ئەم یاسایه، به لق و ره هه نده جیاوازه کانییه وه، که له بنه رده تدا ئامانجیکی سه ره کیی خودی یاساکه به ناو خو بیبوونه، بوونی باشتره له نه بوونی، چونکه پیوستییه کی ئاکاری و مروییه. هه روه ها له بنه رده تدا ره نگدانه وه ی پیوستییه کی میژووی بووه، ئەویش

دادگایکردنی سه‌رانی نازیم بوو له ئەلمانیا له پڤی دادگای سه‌ربازی نورمبیرگه‌وه، له‌گه‌ل به‌رپرسان له تاوانبارانی جه‌نگ له ژاپون له پڤی دادگای سه‌ربازی توکیووه. پاشان ره‌هنده‌کانی دادبینی به شیوازی دادبینی جیاواز، به‌رده‌وام بوون، که له کوتاییدا خو‌ی له بنیاتنانی دادگا سزاییه کاتییه‌کان له یوگوسلافیای پیشوو و رواندا، بینیه‌وه. پاشان بیرکردنه‌وه و به‌رجه‌سته‌کردنی نمونه‌ی دادوهری هه‌میشه‌یی بو دادپه‌روه‌ری سزایی، ئەمیش له دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی هه‌میشه‌یی، که له سه‌ر بنه‌مای سازانکی یاسایی ولاتان و له چوارچیوه‌ی ریککه‌وتننامه‌یه‌کی نیوده‌وله‌تی گشتگیره‌وه، که‌وته سه‌ر پڤی.

به‌له‌به‌رچاوگرتنی ئەم راستییانه‌ی سه‌ره‌وه، هیچ به‌ربه‌ستیک نییه له‌وه‌ی، هه‌میشه پیداپه‌وه‌وه و چاکسازی له ستراکتوری میکانیزمی مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل تاوانه نیوده‌وله‌تییه مه‌ترسیداره‌کاندا هه‌بیت. هه‌لبه‌ته یه‌کیک له شیوازه‌کانی چاکسازی له سیسته‌می دادبینی تاوانی نیوده‌وله‌تییدا، خودی چاکسازییه له سیسته‌می دادبینی ناوخو‌یی و ئاماده‌کردنییه‌تی بو ئەو کاره‌گرنگه. ئەوه‌ی ئیمه‌له‌م نووسینه ده‌یخوازین، ده‌چیته چوارچیوه‌ی ئاش‌ناکردنی بنه‌ماکانی ئەم یاسایه و چو‌نیتی کارپیکردنیان له ئاستی نیوده‌وله‌تییدا به لایه‌نه‌کانی جییه‌جیکردنی یاسا له هه‌ریمی کوردستان، به تایبته دادوهران و داواکاره‌ گشتییه‌کان و پاریزهران و لیکۆله‌ره‌کان و... هتد، له‌گه‌ل دیاریکردن و ناساندنی کاره‌کته‌ره‌کانی دادبینی و ئەرک و رۆله‌کانیان له پینچاژۆکه‌دا. به تایبته ئەگه‌ر ئەوه بزانی که میکانیزمه‌کانی دادبینی له‌و تاوانانه‌دا، تایبه‌تمه‌ندی خو‌یانیان هه‌یه و ئەسته‌مه‌ه‌بتوانین به ریکاره ناوخو‌ییه‌کان، ئەم کاره

ئەنجام بەدەين. ئەمەش بە ديوئىكى تردا دەبىتتە ئامرازىك بۆ
پىشكەوتنى سىستەمى دادبىنى لە كوردستاندا، كە دواچار
پىويسىتتەكى ياساى و نەتەوھى و ئاكارىيە پاش ھەموو ئەو
تاوانانەى بە درىژايى مېژوو دژى كوردستان و خەلكەكەى، بە
ھەموو پىكھاتەكانەو، كراون و لە ھەمان كاتدا مەترسىيەكانى
دووبارەبوونەوھەشيان ھەر ماوھ. ھاوكات وەك دەروازەيەكەش
دەبىت بە رووى خىزانى دادوھرىي ئىمەدا، كە دەكرىت لە
داھاتوودا وەك دادوھرانى ھەر ولاتىكى تر، بەشىك بن لەم جۆرە
پرووسە ياساىيە گرنگانە لە ئاستى نىودەولەتيدا. لەگەل ئەمەشدا
ئەم رىبەرە دەكرىت ئامرازىكى گرنكى راھىنان بىت بۆ راھىنەران
و ئارەزوومەندانى تىگەيشتن لە بنەما رىكارىيەكانى ياساى
تاوانى نىودەولەتى.

ھەر لە سۆنگەى ئەم بەرپرسيارىتتەيەو، ئامانجان لەم كارە
ئاشناكردنى فىرخوازانى ياساىيە لە كۆلىژەكانى ياسا لە ھەرىمى
كوردستان بە بنەماكانى دادبىنى لە تاوانە نىودەولەتتەيەكاندا، كە
كەلىنىكى گەورەيە لە پروگرامى خویندن لە كوردستاندا. ئەم
كارەى ئىمەش ھەنگاوئىكى سەرەككەيە لە زنجىرەيەك نووسىن كە
رەھەندى ئەكادىمى-پراكىتىكەيان ھەيە و دواچار بە قازانجى كۆى
پرووسەى خویندن لە كوردستاندا، دەكەويتەوھ. ئىمەش بۆ ئەوھى
لەم نووسىنەدا باشترىن پراكىتسى بەرجەستە بكەين، ھەول
دەدەين نووسىنەكەمان پەيوەست بكەين بە خودى شىواز و
قۇناغەكانى دادبىنى تاوانە نىودەولەتتەيەكان لە بەردەم دادگای
تاوانى نىودەولەتيدا، كە ئەمەش لە چەندان رووھە تايبەتمەندى
خۆى ھەيە، لەوانە: سىستەمىكى ياساى نووسراومان ھەيە
تايبەت بە بنەما دادبىنىيەكان لەم دادگايەدا، كە خۆى لە

بنه‌په‌تنامه‌ی رۆمادا ده‌بینیته‌وه؛ هه‌روه‌ها ریساکانی دادبینی و کۆکردنه‌وه‌ی به‌لگه؛ ریساکانی دادوه‌ران و چه‌ندان به‌لگه‌نامه‌ی تر که پیکرا له نووسینی ئەم ریبه‌ردها رهنگ دهنه‌وه. له‌وه‌ش زیاتر، ئەم نووسینه له لایه‌کی تره‌وه به‌رحه‌سته‌که‌ری هه‌موو ئەو بنه‌ما یاساییانه ده‌بیت که له بریاره دادوه‌رییه‌کانی دادگا‌که‌وه هه‌له‌ینجیتراون بۆ ئەوه‌ی ره‌هه‌ندی پراکتیکی به‌هه‌ند بگیریت.

جیکردنه‌وه‌ی یاسای تاوانی نیوده‌وله‌تی له سیسته‌می یاسایی ئیراقیدا، به چه‌ندان به‌ره‌نگاری و هه‌ولی پچرپچردا ده‌ناسریته‌وه. یاسای سزادانی ئیراقیی سالی ۱۹۶۹ به شیوه‌یه‌کی به‌رچاو سه‌رنجی خستوه‌ته سه‌ر بابه‌ته سزاییه ناوخوییه‌کان، به‌لام برکه‌گه‌لی تایبه‌ت که ری به لیبچینه‌وه‌ی تاوانه نیوده‌وله‌تییه‌کانی وه‌ک جینۆساید، تاوانی جه‌نگ و تاوانی دژمه‌رۆق‌ایه‌تی دهن، وه‌ک ئەوه‌ی له بنه‌په‌تنامه‌ی رۆمادا هاتوون، نه‌خراونه‌ته نیو یاسا‌که‌وه. یاسای سزادان که له ژیر کاریگه‌ری یاسای میسریدیایه، له چه‌ندان شویندا هه‌موار کراوه‌ته‌وه.^۱ به‌لام هیشتا ئەو گۆرانکاریانه نه‌بوونه‌ته هۆکاری له‌خۆگرتنی بنه‌ما سه‌ره‌کییه‌کانی یاسای تاوانی نیوده‌وله‌تی له چوارچۆیه‌ی یاسای ئیراقیدا.

سالی ۲۰۰۳ دادگای بالای تاوانه‌کان له ئیراق دامه‌زررا، ئەوه‌ش وه‌رچه‌رخانیکی گرنگ بوو سه‌باره‌ت به به‌هه‌ندوه‌رگرتنی

¹ E. Jensen et al, 'Introduction to the Laws of Kurdistan, Iraq: Criminal Law' (Stanford Law School Iraqi Legal Education Initiative, 2013) 1–32, 6 <<https://law.stanford.edu/wp-content/uploads/2018/04/ILEI-Criminal-Law-2013.pdf>> accessed 4 July 2024.

ياسای تاوانی نیودهولهتی له چوارچیوهی یاسایی ناوخوییدا.² دادگاکه دهسهلاتی مامهلهی ئەو تاوانانهی له سهردهمی پژیمی بهعسدا ئەنجام دراون، لهوانهشی درابوونه پال سهدام حسین، گرتە دەست.³ دادگای بالای تاوانهکان له ئیراق دهسهلاتی دادوهیری بو بینینی تاوانهکانی جینۆساید و تاوانی دژهمرۆقایهتی و تاوانی جهنگی ههبوو، ئەمهش بهپیی ئەو مادانهی له بنهپهتنامهی رۆمای یاسای تاوانی نیودهولهتیدا هاتوون.⁴ دامهزراندنی دادگای بالای تاوانهکان له ئیراقدا، خالیکی وهچهرخانی گرنگی له ئیراقدا دروست کرد، چونکه ههولیک بوو بو مامهلهکردنیکی یاسایی لهگهڵ ئەو تاوانه مهترسیدارانه، که له سهردهمی فهزمانپهواپی سهدام حسیندا ئەنجام دراون.⁵ واته بنهپهتنامهی دادگای بالای تاوانهکان له ئیراق، مادهکانی 11-13 هاوشیوهی مادهکانی بنهپهتنامهی رۆمان، ئەمهش بووه هۆی ئەوهی ری به دادگاکه بدن، مامهله لهگهڵ تاوانهکانی جینۆساید و دژهمرۆقایهتی و جهنگدا بکات.

سهرباری بهخشینی دهسهلاتی دادوهیری به دادگای بالای تاوانهکان له ئیراق لهمهپ ئەو تاوانه نیودهولهتیانه، دهزگاکه

² M. Scharf and S. Chalabi S, 'The Iraqi Tribunal: The Post-Saddam Cases' (Chatham House International Law Discussion Group, 4 December 2008) 1-10, 2 <www.chathamhouse.org.uk> accessed 7 July 2024.

³ Ibid.

⁴ M. A. Drumbl, 'The Iraqi High Tribunal and Rule of Law: Challenges' (2006) 100 American Society of International Law Proceedings, 79-83, 79.

⁵ Ibid.

به هۆی نه بوونی دادپهروهري و پهوايه تي و بهرجه سته نه بوونی وهک دهزگايه کی سه ره به خو له پرووی سياسیيه وه، په خنه ی زوری لی گیرا.⁶ به ده برپینیکي تر، پرؤسه و برپاره کان به تۆمه تي ده ستیتيوه ردانی سياسی و لاوازی پیودانگه کانی دادگایه کی دادپهروه رانه و ناته وایی ریکاره کانی پاریزبه ندييه وه، شیوان.⁷ دادوهران به هۆی بیلايه نه بوونیانه وه دوور خرا نه وه، ده شوتریت هه نديچار تۆمه تباره کان زوریان لی کراوه، ئەم بابه تانه ش گومان ده خه نه سه ر دادگای بالای تاوان له ئیراق له پرووی به پړيوه بردنی دادپهروه ري به بیلايه نی و سه ره به خو ییانه.⁸ هه نديک کهس تا ئەو راده یه چوون، که دادگاکه یان به "دادگای ساخته" ناوزه د کرد، چونکه به شیوه یه کی به رچاو که وتبووه ژیر کاریگه ری داگیرکارانی ئەوکاتی ئیراقه وه، به تایبه تیش ویلايه ته یه کگرتووه کانی ئەمه ریکا، به و پنیه ی به چری پالپشتی دارایی دادگاکه و ههروه ها رینوینی ئەندامه کانی ده کرد.⁹ هه رچونیک بیت، له دانیشته کانی دادگاکه دا، به دۆسیه پله-بالاکانی سه دام

⁶ D. M. Gersh, 'Poor Judgment: Why the Iraqi Special Tribunal Is the Wrong Mechanism for Trying Saddam Hussein on Charges of Genocide, Human Rights Abuses, and Other Violations of International Law' (2004) 33

Georgia Journal of International and Comparative Law 273-302, 273; Human Rights Watch, 'Iraq: Flawed Tribunal Not Entitled to U.N. Legitimacy' (Human Rights Watch, 15 January 2004) <<https://www.hrw.org/news/2004/01/15/iraq-flawed-tribunal-not-entitled-un-legitimacy>> accessed 5 July 2024

⁷ Human Rights Watch (supra).

⁸ Ibid.

⁹ Ibid (Gersh) 302.

حسینیشه وه، تا پارهیهک دادپهروه رییان دهرههق به تاوانهکانی سهردهمی فهزمانپهواوی به عس، فهراهه مکرد.^{۱۰}

کاتیک له ۲۰۱۴—دا داعش دهرکهوت، ئیراق و سیسته مه یاساییه کهشی پوو به پرووی ئالنگاریی نوئ و دژوار بوونه وه.^{۱۱} داعش تاوانه نیوده وه له تییهکانی ئه نجام دا، له وانهش جینۆساید، پاکتاوی ئیتنی، سیسته ماتیکییانهش زیانی به هاوولاتیانی مهدهنی و کهمینه ئایینی و ئیتنییهکان، به تاییه تیش ئیزدییهکان، گه یاند.^{۱۲} ئه م تاوانانه زیده تر جهخت له پیویستی بنیاتنانی

¹⁰ Ibid 274.

¹¹ R. Alaaldin, 'Sectarianism, Governance, and Iraq's Future' (Brookings Doha Center, November 2018) 1-37, 1 <<https://www.brookings.edu/research/sectarianism-governance-and-iraqs-future/>> accessed 5 July 2024.

¹² For instance, see European Parliament, 'European Parliament resolution of 4 February 2016 on the systematic mass murder of religious minorities by the so-called 'ISIS/Daesh' (2016/2529(RSP))' (European Parliament, 4 February 2016) <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0051_EN.html> accessed 5 July 2024; United Nations, 'ISIL/Da'esh Committed Genocide of Yazidi, War Crimes against Unarmed Cadets, Military Personnel in Iraq, Investigative Team Head Tells Security Council' (United Nations, 10 May 2021) <<https://www.un.org/press/en/2021/sc14514.doc.htm>> accessed 5 July 2024; United Nations, 'ISIL/Da'esh Committed Genocide of Yazidi, War Crimes against Unarmed Cadets, Military Personnel in Iraq, Investigative Team Head Tells Security Council' (United Nations, 10 May 2021) <<https://www.un.org/press/en/2021/sc14514.doc.htm>> accessed 5 July 2024.

چوارچێوهیهکی یاسایی ناوڤۆیی بههیز دهکه نهوه، تا بتوانیت کاریگه رانه مامه له له گه ل تاوانه نیوده وه له تیبه کانه بکات. حکومه تی ئیراق و ههریمی کوردستان بۆ دادگاییکردنی ئەندامه کانی داعش، یاسای دژه تیرۆریان به کار هینا.¹³ له کاتیکدا ئەو یاسایانه بۆ مامه له له گه ل ریکخراوی داعشدا پێویستی بوون، به لام بۆ مامه له له گه ل کرده وه به رفراوانه کانی داعش، به سه نه بوون.¹⁴ چالاکییه کانی داعش ده که وتنه ده ره وه ی چوارچێوه ی تیرۆره وه، به و پنییه ی کرده وه کان به پنی پیناسه کانی یاسای تاوانی نیوده وه له تی، له ئاستی تاوانه کانی جینۆساید و تاوانی جهنگ و دژه مرۆڤایه تیدا بوون.¹⁵ به مه ش چوارچێوه ی یاسایی به ره نگار بوونه وه ی تیرۆر له پووی دیاریکراویتی و گشتگیرییه وه، بۆ مامه له یه کی کاریگه رانه له گه ل ئەو تاوانانه ی له ئاستی نیوده وه له تیدا ددانپیدانراون، ناته واو بوو.¹⁶

ئهم ناته واویانه داواکاری ده ستتێوه رانی نیوده وه له تی و دامه زاندنی ریکاری تایبه تمه ندیان خیراتر کرد، له نیواندا تیمی لیکۆلینه وه ی نه ته وه یه کگرتوه کان بۆ پشتیوانیی له به رپرسیاریتی ئەو تاوانانه ی داعش کردوونی - یونیتاد

¹³ Human Rights Watch, Flawed Justice: Accountability for ISIS Crimes in Iraq, December 2017, 1-77, 1 <<https://www.hrw.org/report/2017/12/18/flawed-justice/accountability-isis-crimes-iraq>> accessed 5 July 2024.

¹⁴ Ibid 70.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ M. R. H. AL Jaf and S. A. Ibrahim, 'Domesticating International Criminal Law in the Kurdistan Region of Iraq' (Kurdistan Centre for International Law 2022) 121.

(UNITAD).^{۱۷} یونیتاد رۆلئیکی یه کجار گرنگی له کوکردنه وه و پاراستن و پشکنین و شیکاریی ئه وه به لگانه ی په یوه ستن به کرده وه تاوانکارییه کانی داعشه وه، گنپاوه، ئه مهش زه مینه یه کی به هیزی بۆ ئه گهری دادبینی یاسایی له داهاتوودا، بنیاتنا.^{۱۸} ئه م هاریکارییه خزمه ته به زالبوون به سه ر ناته واوییه کانی چوارچیوه ی یاسایی ناوخوی ئیرا قدا له مه ر لیپچینه وه ی ئه و تاوانانه ی مایه ی نیگه رانی نیوده وه له تیین و پیداکریی له گرنگی ریبازیکی خوگرتوو بۆ جینه جیکردنی یاسای تاوانی نیوده وه له تی، ده کاته وه.^{۱۹} ههروه تر بریاره ئه رکی یونیتاد پیشوه خته و له ئه یلولی ۲۰۲۴ دا کوتایی بیته، چونکه ئیراق بانگه ییش تنامه که ی کشاندوو هته وه، ئه مهش نیگه رانیی له ده ستگه یشتن و به کاره یسانی

¹⁷ Security Council resolution 2379 (2017), Security Council resolution 2697 (2023); United Nations Investigative Team to Promote Accountability for Crimes Committed by Da'esh/ISIL (UNITAD) (2024) [online] <www.un.org/unitad> accessed 5 July 2024; United Nations, 'Sudden End to Team Investigating Da'esh Crimes in Iraq Could Impact Ongoing Inquiries, Justice for Victims, Special Adviser Warns Security Council' (United Nations, 7 December 2023) <<https://press.un.org/en/2023/sc15501.doc.htm>> accessed 5 July 2024.

¹⁸ Ibid (United Nations).

¹⁹ Ibid.

به لگه کۆکراوه کانی بۆ لیپرسینه وه له داها توودا، دروست کردوه.²⁰

سه رباری ئەمهش، دهستپیشخه ریهه کان بۆ مامه له کردنی تاوانه مه تر سیداره نیوده وه له تیهه کان له دهسه لاتی دادوهی هه ریمی کوردستانی ئیراقیشدا، پووبه رووی به ربهستی گه وره بوونه ته وه.²¹ حکومه تی هه ریمی کوردستان، که دهسه لاتی دهستووری پێ دراوه تا یاسا ده ربکات و له چوارچۆیهی دهسه لاتی دادوهی خۆیدا یاسای تاوانی نیوده وه له تی جیگیر بکات، چوارچۆیهی کی یاسایی بۆ لیپچینه وهی تاوانه نیوده وه له تیهه کان، نییه.²² لیره وه ره وشه که هاوشیوهی ئە وهیه وا له ئیراقدا بالادهسته. حکومه تی هه ریمی کوردستان به به شداریی له پرۆسه راویژکارییه کان و هه ولدان بۆ به دهسه لاتی تیروانیی سیستمه دادوهییه کانی تر، که سه ره که وتواوه یاسای تاوانی نیوده وه له تییه کان له سیستمی یاسایی ناوخۆیی خۆیاند

²⁰ Brian, 'Ten years on, why is justice for Islamic State crimes still elusive?' (The New Arab, 7 July 2024) <<https://www.newarab.com/analysis/ten-years-why-justice-islamic-state-crimes-still-elusive>> accessed 5 July 2024.

²¹ B. Duerr, 'Could Kurdish Tribunal Succeed Where International Law Has Failed?' (The World Policy Institute) <<https://worldpolicy.org/2017/01/17/could-kurdish-tribunal-succeed-where-international-law-has-failed/>> accessed 5 July 2024; H. Ahmad et al, 'Domesticating International Criminal Law in the Kurdistan Region of Iraq', Kurdistan Centre for International Law, November 2022, 1-124, 84.

²² Ibid (Ahmad et al).

جیگیر کردووه، ریپازیکی چالاکی سهرپی خستووه.^{۲۳} شیکارییه یاسایی بهراوردکارییهکان پیمان دهلین، که گهلانی وهک بوسنییا و ههرزهگوشینا، کوماری فیدرالی ئەلمانیا و کوماری باشووری ئەفریقا دهتوانن تیروانینی جهوههیری سهبارهت به ریپازهکانی بهناوخوییکردنی یاسای تاوانی نیودهولتهتی، بهردهست بخهن.^{۲۴} ریکاره یاسایی و پهیوهندیارهکانی تری ئەو سیستمه دادوهرییانه، پیوستی تهریبکردنی یاسای نیشتمانی لهگهل پیودانگهکانی یاسای نیودهولتهتی زهقتر دهکهنهوه و توانای دهسهلاتی دادوهیری نیشتمانی بو دادگاییکردنی ئەو پهراوه ئالوزانهی وا پهیوهستن به تاوانه مهترسیداره نیودهولتهتییهکان مسوگهر دهکهن.

تیرامان له جیگیرکردنی برهگهکانی بنههتنامهی رومای دادگای تاوانی نیودهولتهتی، راستهوخو بو چوارچیوهی یاسایی ناخویی

²³ Ibid.

²⁴ International Nuremberg Principles Academy, 'International Conference: Is the Future of International Criminal Law Domestic?' (International Nuremberg Principles Academy, 12-14 May 2022) 1-4, 1 <https://www.nurembergacademy.org/fileadmin/user_upload/05_12-14_Concept_Note.pdf> accessed 5 July 2024; C. K. Hall, 'The Role of Universal Jurisdiction in the International Criminal Court Complementarity System', in M. Bergsmo (ed), Complementarity and the Exercise of Universal Jurisdiction for Core International Crimes (Torkel Opsahl Academic EPublisher 2010) 218-219.

جینۆساید،^{۲۷} بە لām زۆر جار لە دەرکردنی یاسای ناوخرۆیی پیویست بۆ جێبه جێکردنی ئەم پابەندییە نیۆدەولەتییانە، شکستی هیناوه.^{۲۸} بە دەربرینیکی تر، بنەمای دوانەگەری (دوالیزم) لە یاسای ئێراقیدا، پیویستی بە هینانی راشکاوێنی پەیماننامە نیۆدەولەتییەکانە بۆ ناو یاسای ناوخرۆیی و ئەمەش زۆرینەی کات پشتگری خراوه.

لە بنەرەتدا و لە میژووی ئێراقدا، فشارە سیاسییەکان زۆر جار جێی خۆیانمان نەگرتوووە و ژێرخانی پیویستیش بۆ دادگاییەکی کاریگەرانی تاوانە نیۆدەولەتییەکان، نەبوو. جا ئەم ئالۆزی و داینامیکە سیاسییە، بوو هۆی لاوازکردنی توانای بەدواداچوونی دادپەرورەیی. ئەمەش لە کاتیگدا دادگای بالای تاوانەکان لە ئێراق دەروازەییەکی فەرمیی بوو بۆ جێکردنەوەی یاسای تاوانی نیۆدەولەتی، ئەوەی گرنگە لە داھاتوودا خۆ لەو کیشمانە پووبەپووی دادگاکی بوونەو، لا بدریت. لە هەریمی کوردستاندا، شیمانەیی هینانە ناووەی یاسای تاوانی نیۆدەولەتی لە بەر رۆشنایی برێگە دەستوورییەکان و هەلوێستی چالاکانەیی هەریمەکی لەمەر ئەم بابەتە، سەرەکی و گرنگ دەمینیتەو.

²⁷ University of Minnesota Human Rights Library, 'Ratification of International Human Rights Treaties - Iraq' (University of Minnesota, undated)

<<http://hrlibrary.umn.edu/research/ratification-iraq.html>>

accessed 5 July 2024.

²⁸ Human Rights Watch, 'Flawed Justice: Accountability for ISIS Crimes in Iraq' (Human Rights Watch, 5 December 2017)

<[https://www.hrw.org/report/2017/12/05/flawed-](https://www.hrw.org/report/2017/12/05/flawed-justice/accountability-isis-crimes-iraq)

[justice/accountability-isis-crimes-iraq](https://www.hrw.org/report/2017/12/05/flawed-justice/accountability-isis-crimes-iraq)> accessed 5 July 2024.

سه‌رباری ئه‌مه‌ش، جی‌کردنه‌وه‌ی کرداره‌کیی یاساکه به هۆکاری نه‌بوونی چوارچیوه‌یه‌کی یاسایی گشتگیر و ئالنگارییه بنیاتیه‌کانه‌وه، له ته‌ریبکردنی یاسا ناوخۆیه‌کان له‌گه‌ڵ پێودانگه نیۆده‌وله‌تیه‌کاندا، پێی لێ گیرا. جا به‌پێی ئه‌مه، ره‌وتی جی‌کردنه‌وه‌ی ته‌واوه‌تی یاسای تاوانی نیۆده‌وله‌تی له‌گه‌ڵ سیسته‌می یاسایی ئێراق و هه‌ریمی کوردستاندا به‌رده‌وام رووبه‌رووی چه‌ندان ئاسته‌نگ بووه‌وه. سه‌ره‌پای ئه‌مه‌ش، ئه‌زمونه‌کان چه‌ندان تیروانینی به‌نرخ ده‌سته‌به‌ر ده‌که‌ن و پێداگری له‌ گرنگی هه‌وله‌ به‌رده‌وامه‌کان و هاوکاریی نیۆده‌وله‌تی و چاکسازی یاسایی ده‌که‌ن، بۆ ده‌سته‌به‌رکردنی دادپه‌روه‌ری بۆ قوربانیانی تاوانه‌ نیۆده‌وله‌تیه‌کان و چه‌سپاندنی بنه‌ماکانی یاسای تاوانی نیۆده‌وله‌تی.

به شی یه که م

بنه ماکانی دادپه روه ریی نیوده وله تیی سزادان
له هه مبه ر تاوانه نیوده وله تییبه کاندان

ئهم به شه پیشه کییه کی تیوری بۆ بنه ما بنه په تییبه کانی
دادپه روه ریی نیوده وله تیی سزادان دهسته به ر دهکات و تیشک
دهخاته سه ر تیروانینی ریبازه گه ردوونییبه کان، که سنووره
نیشتمانییه کان ده برن و پیودانگه جیهانییه کانی دادپه روه ریی،
را ده گرن. دادپه روه ریی نیوده وله تیی سزادان چوارچیوه یه کی
به هیز، که بۆ دادگاییکردنی تاوانه قورسه ده ره-نیشتمانییه کان
دارپژراوه و کاریگه ریی دهخه نه سه ر ئاشتی جیهانی و شکوی
مرۆف. ئهم چوارچیوه یه به پیی ئه و بنه ما چه سپاوانه دارپژراوه
وا دلنیامان ده که نه وه له وه ی به ریوه چوونی دادپه روه ریی،
سنووره نیشتمانییه کان تیپه ر دهکات و پیودانگیکی گه ردوونی
بۆ مامه له ی تاوانه قورسه کانی وه ک جینۆساید، تاوانی جهنگ،
تاوانی دژهمرۆقایه تی و تاوانی شه ره نگیزی، دابین دهکات.

۱. بنه‌مای گهر دوونی

بنه‌مای گهر دوونی، به‌ردی بناغهی دادپه‌روه‌ری نیوده‌وله‌تی سزادانه، که پینداگری دهکات له‌وهی چهند تاوانیکی قورس - به‌هوی کاریگه‌ری زوریان له‌سه‌ر مرؤق‌ایه‌تی - پیوستیان به‌دهسه‌لاتی دادوه‌ری گهر دوونی هه‌یه. ئەم ریبازه یاساییه دهسه‌لات ده‌داته ههر ده‌وله‌تیک تا تاوانکارانی ئەم جۆره تاوانانه، دادگایی بکات، به‌بی گویدانه شوینی روودانی تاوانه‌که یاخود ولاتنامه‌ی کهسانی تیوه‌گلاو. به‌و پییه‌ی ریشه‌ی ئەم بنه‌مایه له‌و باوه‌ره‌دایه، که درنده‌بییه‌کانی وهک جینۆساید، تاوانی جه‌نگ و تاوانی دژمه‌رؤق‌ایه‌تی، تاوانی دژ به‌سه‌رجه‌م کۆمه‌لی نیوده‌وله‌تیین، ئەم بنه‌مایه دلنایی ده‌دات له‌وهی ئەو کرده‌وانه به‌بی سزا تیناپه‌رن.

چوارچۆیه‌ی یاسایی و په‌راوگه‌ل

۱. په‌راوه‌کان:

بنه‌ماکه به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رچاو له‌ په‌راوی داواکاری گشتیی ئیسرائیل دژی ئایشمان^{۲۹} جیبه‌جی کرا، کاتیک ئەدۆلف ئایشمان به‌هوی رۆلی له‌ هۆلۆکۆستدا، هه‌رچه‌نده تاوانه‌کان پتر له‌ سنووره‌کانی ده‌ره‌وه‌ی ئیسرائیل، روویان دابوو، دادگایی کرا و سزا درا.

²⁹ 36 I.L.R. 5 (Israel Dist. Ct. Jerusalem 1961), aff'd, 36 I.L.R. 277 (Isr. S. Ct. 1962).

به هه مان شـيـوه، له په راوی (رېجينا دژى بـوـو سـتـريت ميترۆپوليتان ستيپينديهرى ماجيستريت، ئيكس پارتى پينوشى ئوگارتى (ژماره ۳)،^{۳۰} ئەنجوومهنى لۆردهكانى بهريتانيا دسه لاتی دادوهری بـوـو دسه تگيرکردن و ئەگه رى راده ستردنه وهى ديكتاتورى پيشووى چیلی، ئوگوستو پينوشى، له مه ر تاوانه كانى ئەشكه نجه دان كه له سايه ی فه رمان په وایى ئەودا ئەنجام دراون و بو زه قکردنه وهى گه يشتنى جيهانى به دسه لاتی دادوهری گه ردوونى، ناساند.

۲. بنه ماکانى پرينستن له مه ر دسه لاتی دادوهری گه ردوونى (۲۰۰۱):

ئەم بنه مایانه چوارچيۆهيه كى يه كانگير بو چه سپاندى دسه لاتی دادوهری گه ردوونى، دسه ته به ر ده كەن و پيداگري له پيوستى ته رخانکردنى به و تاوانه مه ترسي دارانه ی له لایه ن كۆمه لى نيوده وه له تيبه وه ددانيان پيدا نزاوه، ده كه نه وه.^{۳۱}

۳. ليكدانه وهى دادوهری زياتر:

په راوی فه رمانى دسه تگيرکردن (كۆمارى ديموكراتيكى كۆنگو دژى به لجىكا، ۲۰۰۲ دادگای نيوده وه له تيبى داد)^{۳۲} سنووربه ندى و

³⁰ [2000] 1 AC 147 (HL).

³¹ Princeton University Program in Law and Public Affairs, 'The Princeton Principles on Universal Jurisdiction' (2001) <<http://hrlibrary.umn.edu/instreet/princeton.html>> accessed 31 July 2024.

³² Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment, I.C.J. Reports 2002, p. 3.

بەکارهێنانی دەسەلاتی دادوهریی گەردوونی، بەتایبەتیش سەبارەت بە پارێزبەندییەکانی وەزیرانی دەرەو (ئەوانەى لە پۆستەکانیاندا) لە دەستگیرکردنیان بەپێی یاسای نیۆدەولەتی، روون کردووەتەو.

۴. بنەمای گەردوونی و دەقی پەيوەندیاری بنەرتنامەکان:

بنەرتنامەى رۆمای داگای تاوانی نیۆدەولەتی (۱۹۹۸) دەسەلاتی دادوهریی داگای تاوانی نیۆدەولەتی بەسەر تاوانەکانی جینۆساید و تاوانی جەنگ و دژەمرۆڤایەتی و تاوانی شەپەنگیزی لە مادەى پینچدا، چەسپاندوو. جا لە کاتێکدا ئاشکرا دەسەلاتی دادوهریی گەردوونی بە دەولەتان نادات، بەلام جەخت لە پابەندی کۆمەلى نیۆدەولەتی بە داگاییکردنی ئەو تاوانە قورسانە، دەکاتەو. بنەرتنامەکە لەسەر بنەمای تەواوکاری، ئیش دەکات، کە بە مەبەستی لیکۆلینەو و داگاییکردنی تاوانە نیۆدەولەتیەکان وەک بەرپرسانیاریتی بەرایى خۆیان، پشتی دەسەلاتە دادوهریە نیشیتیمانیهکان دەگریت.

لە چەندان ولاتدا دەسەلاتی دادوهریی گەردوونی کاری پین دەکریت، لەوانەش فەرەنسا، بەریتانیا، ئەلمانیا، سویسرا، بەلجیکا و ئەرجەنتین. بۆ نمونە، داگاکانی فەرەنسا دەسەلاتی دادوهرییان بەسەر تاوانەکانی ئەشکەنجە و پەراوەکانی بیسەرۆش و ینبونی زۆرەملیدا هەیه و پەراویان لە کۆمارى دیموکراتیکی کۆنگۆ و پرواندا و لیبیریا و سوریاو، گرتووته دەست. بەریتانیا تاوانەکانی ئەشکەنجە و پینشیلکردنی پەیماننامەکانی ژنیف و هەندیک لە تاوانەکانی بنەرتنامەى رۆما،

دادگایی دهکات. ئەلمانیاش له سالی ۲۰۰۲ ووهوه دادگایی جینۆساید و تاوانی دژهمروڤایهتی و تاوانی جهنگ، دهکات. سویسراش له ۲۰۲۳ کهسیکی لیپیریایی به تاوانی دژهمروڤایهتی، سزا دا. ئەرجهنتین له پهراوهکانی دهسهلاتی دادوهیری له دهرهوهی ئەوروپادا، پیشهنگه.^{۳۳}

۵. پهیماننامهکانی ژنیف (۱۹۴۹) و پرۆتۆکۆله زیادکراوهکان:

ئهم پهیماننامه دهولهتانی ئەندام به دادگاییکردن و رادهستکردنهوهی تومهتبارانی پیشیلکارییه قورسهکانی وهک کوشتنی بهمه بهست یان ئەشکه نهجهدان، بهبی گویدانه ولاتنامه یان شوینی روودانی تاوانهکه، پابهند دهکن. بهم رهنگهش دهسهلاتی دادوهیری گهردوونی له چوارچیوهی یاسای نیودهولهتی مروییدا، بهدامه زراوهی دهکات.

۲. بنه‌مای بهرپرسیاریتی تاکه‌که‌سیی تاوانکاری

بنه‌مای بهرپرسیاریتی تاکه‌که‌سیی تاوانکاری، پڕیازیکی بنچینهیی یاسای تاوانی نیودهولهتیه، که پیداکریی دهکات لهوهی تاکه‌کان -به بهرپرسان و سه‌روکی دهوله‌تانی شه‌وه- تاکه‌که‌سییانه له پیشیلکردنی یاسای نیودهولهتی، بهرپرسیار بن. هه‌روه‌ها ئهم بنه‌مایه دانیایی ده‌دات لهوهی ئەوانه‌ی وا له

³³ 'Fundación Internacional Baltasar Garzón (FIBGAR) (2022) 'What is the status of universal jurisdiction?' <<https://fibgar.es/en/what-is-the-status-of-universal-jurisdiction/>> accessed 1 August 2024.'

به‌رزترین ئاستی ده‌سه‌لاتدان، به پاساوی پیگهی فه‌رمیی خو‌یان، به‌توانن خو‌یان له دادپه‌روه‌ریی بدزنه‌وه.

بنه‌رته میژوو‌یی و یاساییه‌کان:

ئهم بنه‌مایه به شیوه‌یه‌کی به‌رچاو له دادگا سه‌ربازییه‌کانی دوای جه‌نگی جیهانیی دووه‌مدا، جه‌ختی لی کرایه‌وه. دادگاییه‌کانی نورمیبرگ (۱۹۴۵-۱۹۴۶)، به‌فه‌رمیی دادگایی گه‌وره تاوانبارانی جه‌نگ له به‌رده‌م دادگای نیوده‌وله‌تیی سه‌ربازیدا، جه‌ختیان له‌وه کرده‌وه "تاوان له‌لایهن مرؤقه‌وه ئه‌نجام ده‌دریت، نه‌ک قه‌واره ئه‌بستراکته‌کان"، به‌م شیوه‌یه‌ش به‌رپرسیاریتیی تاکه‌که‌سیی له یاسای نیوده‌وله‌تیدا، پیوستییه. به‌هه‌مان شیوه، دادگاییه‌کانی توکیو (۱۹۴۶-۱۹۴۸) یان دادگای نیوده‌وله‌تیی سه‌ربازیی رۆژه‌ه‌لاتی دوور، ئهم بنه‌مایه‌ی به‌هیزتر کرد، کاتیک سه‌رکرده ژاپونییه‌کانی له‌سه‌ر تاوانی جه‌نگ و تاوانی دژه‌مرؤقیایه‌تی، دادگایی کرد.

چارچۆیه‌ی بنه‌رتنامه‌یی:

ئهم بنه‌مایه له چه‌ندان ریککه‌وتننامه‌ی نیوده‌وله‌تی و به‌لگه‌نامه‌ی یاساییدا هاتووه، به‌تایبته ماده‌ی ۲۵ی بنه‌رتنامه‌ی رۆمای دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی (۱۹۹۸)، که به‌ئاشکرا بناغه‌ی به‌رپرسیاریتیی تاکه‌که‌سیی تاوانکاری، پوون ده‌کاته‌وه و ورده‌کاریی ره‌فتار و به‌ستین و مه‌به‌ستی پیوست بو ئه‌وه‌ی به‌رپرسیاریتیی تاوانکاری بدریته پال تاکه‌که‌س، ده‌خاته پوو. هه‌روه‌ها ماده‌ی ۷ی بنه‌رتنامه‌ی دادگای تایبته به تاوانی

نیودهوله تی بۆ یوگوسلاقیای پیشوو و مادهی ۶ سی بنه پرتنامهی دادگای تایبته به تاوانی نیودهوله تی بۆ پواندا، برگی هاشیوهیان بۆ بهرپرسیاریتی تاکه کهس دیاری کردوو، بۆ دلنابوون له وهی سه رکرده پله بهرزه کان له و تاوانانهی له سایه ی فه رمانه وای ئه واندا ئه نجام دراو، بهرپرسیار بکری.

په پراوگه لی یاسایی:

یه کی که له په پراوه سه ره کییه کانی دادگای تایبته به تاوانی نیودهوله تی بۆ یوگوسلاقیای پیشوو، که به قوولی ئه م بنه مایه تییدا رهنگی دایه وه، داواکاری گشتی دژی دوشکو تادیج.^{۳۴} ئه وهش په پراویکی بهرچاوه، له بهر وردکردنه وهی ئه وهی توانای فه رمیی که سی که، جا وه ک سه روکی دهوله تی یان فه رمانبه ریکی حکومی، له ده ربازبوون له بهرپرسیاریتی تاوانکاری به پیی یاسای نیودهوله تی، دادیان نادات. ئه م بریاره گرنگهش ئه وهی چه سپاند، که ئه و پاراستنانه ی به هوی پیگه ی فه رمییه وه به که سی که ده درین، بۆ تاوانه نیودهوله تییه کان کارپیکراو نین، به وهش پیشینه یه کی سازاند، که پاش خوی له چه ندان دادببینی نیودهوله تی تاوان، په یه وه کرا.

دادگای تایبته به تاوانی نیودهوله تی بۆ یوگوسلاقیای پیشوو له په پراوی داواکاری گشتی دژی رۆدوۆشان کاراجیج^{۳۵} دا، ئه م بنه مایه ی زیاتر پشکنی، که تییدا رۆدوۆشان کاراجیج، سه روکی

³⁴ Case No. IT-94-1-T, ICTY (1997).

³⁵ Case No. IT-95-5/18-T, ICTY (2016).

پیشووی کۆماری سڤسکا له بهر چهندان تاوانی وهک جینۆساید له ماوهی جهنگی بۆسنه دا، بهرپرسیار کرا. ئەم پهراوه ئەو تیروانینهی بههیزتر کرد، که پیگهی سههرکردایهتی بالآ به بیانووی کرداری دهوله ته وه، پارێزه ندی له دادگاییکردن نابه خشییت.

۳. دادگایی دادپهروهرا نه و ریکاری یاسایی

مافی دادگایی دادپهروهرا نه و ریکاری یاسایی، په یوه سهسته به دادگاییه سزاییه نیوده وه له تیبه کانه وه و له مادهی ۱۴—ی په یماننامهی نیوده وه له تیبی مافه مه دهنی و سیاسییه کان و مادهی ۶۷—ی بنه ره تنامه ی رۆمای دادگای تاوانی نیوده وه له تیدا، پشتراست کرا وه ته وه. ئەو مادانه مافه کانی وهک گریمانهی بیتاوانی، دادگایی ئاشکرا و نوینه رایه تیبی یاسایی و چه ن دین مافی تر، مسۆگهر ده که ن.

په پراوگه لی سه ره کیی دادگای تاوانی نیوده وه له تیبی، که ئەم بنه مایه بخه نه روو: له داواکاری گشتی دژی تۆماس لوبانگا دیلۆ^{۳۶} دادگا مافه کانی لوبانگای له دادگاییدا پشتراست کرده وه و پابه ندبوونی ته وا وه تیبی به ریکاری یاساییه وه، نیشان دا. به هه مان شیوه، داواکاری گشتی دژی ژان-پییر بیمبا گۆمبو،^{۳۷} تیشکی خسته سه ره پابه ندبوونی دادگای تاوانی نیوده وه له تیبی به پیودانگه

³⁶ Case No. ICC-01/04-01/06 (2012).

³⁷ Case No. ICC-01/05-01/08 (2016).

به لگه ییه کانه وه، رۆلی دادگاکه شی له مسۆگه رکردنی دادپهروهی
له ریی پرۆسه کانی دادوهییه هاوسه نگه کانه وه، به هیتر کرد.

۴. بنه مای ته واوکاریتی

بنه مای ته واوکاریتی، که له مادهی ۱۷ — بنه په تنامه ی پۆمادا
پیناسه کراوه، جهخت ده کاته وه له وهی دادگای تاوانی نیوده وه له تی
ته نیا کاتیگ دادگایی ده کات، که ده سه لاته دادوهییه
نیشتمانییه کان توانایان یان ویستیان بۆ دادگاییه که نه بیته. ئەم
بنه مایه که چه قی هه لسوورانی دادگای تاوانی نیوده وه له تی وه ک
دادگای دوایه مین په ناگه، له په راوگه لیکی سه ره کیدا خراوه ته
پوو:

۱. له داوکاری گشتی دژی لوبانگا،^{۳۸} هۆبه ی یه کی پیش دادگایی،
په سه ندیتی په راوه که ی به پی بنه مای ته واوکاریتی، هه لسه نگاند
و په سه ندیتی په راوه که ی دووپات کرده وه، به مهش پیشینه یه کی
بۆ هه لسه نگاندنی توانا و ئاماده یی دادوهی نیشتمانی، هینایه
ئارا.

۲. له رهوشی کۆماری کینیا،^{۳۹} دادگاکه دادبینییه
نیشتمانییه کانی کینیای به ناته واو مه زنده کرد، به مهش
ده سه لاتی دادوهی دادگای تاوانی نیوده وه له تی به پی بنه مای
ته واوکاریتی، دووپات کرده وه.

³⁸ Case No. ICC-01/04-01/06.

³⁹ Case No. ICC-01/09.

ئەم پەراوانە لە پۈی ھاوسەنگکردنی سەرورەیی نیشتمانی لەگەڵ بەرپرسىارىتتىي نيو دەولەتيدا، جەخت لە جىبە جىكردى مادەى ۱۷ى بنەرتنامەى رۇما دەكەنەوہ.

۵. بنەماى نارابردوومەندى (نەگەرانەوہى ياسا بۇ پىشتەر)

لە ياساى سزاداندا بنەماى نارابردوومەندى، پارىزبەندىيەكى سەرەكىي ياساييە.^{۴۰} ئەم بنەمايە پىداگرىي دەكات لەوہى تاكەكان تەنيا لەسەر كردهوہيەك دادگايى دەكرين، كە لە كاتى ئەنجامدانيدا بە تاوان ھەژمار كرابيئت، ئەمەش تەريبە لەگەڵ دروشمى "بەبى ياسا ھىچ تاوان و سزايەك نابيئت". ئەم قەدەغەكارىيە بۇ پاراستنى تاكەكان لە بەرپرسىارىتتىي تاوان بەپىي ئەو ياسايانەى لە كاتى ئەنجامدانى كردهوہكاندا، كاريان پى نەكراوہ، يەكلاكەرەوہيە. سەربارى ئەمەش، بنەماى نارابردوومەندى لەلایەن دەزگا نيو دەولەتتییەكانى مافى مرؤف، بۇ نمونە، دادگای ئەوروپىي مافەكانى مرؤفەوہ، پەسەند كراوہ.^{۴۱} لە پەراوى ماكتووف و دامجانوؤچىچ دژى بۇسنىيا و ھەرزەگوؤفينا،^{۴۲} دادگاكە جەختى لە گرنگىي بنەماى نارابردوومەندىي بۇ پاراستنى مافەكانى مرؤف، كردهوہ و

^{۴۰} مادەى ۲۲ى بنەرتنامەى رۇماى دادگای تاوانى نيو دەولەتى؛ ھەرەھا مادەى ۱۵ى پەیماننامەى نيو دەولەتتى مافە مەدەنى و سىياسىيەكان.

^{۴۱} Y. Kryvoi and S. Matos, 'Non-Retroactivity as a General Principle of Law' (2021) *Utrecht Law Review* 17(1), 46-58, 46.

^{۴۲} 2013-IV Eur. Ct. H.R. 1 (2013).

ئەوھشى دووپات كردهو، كە نايت تاكهكان سزاي تاواني رابردوومەنديان بەسەردا بسەپينريت.

٦. ماف و بەشداری قوربانيان

مادەى ٦٨ و ٧٥ ى بنەرەتنامەى رۆما، بەشداری قوربانيان و قەرەبووکردنەويان لە دادبينيە نيۆدەولەتییە سزايیەکاندا، دەچەسپين. پەراوى لوبانگا،^{٤٣} کارپیکردنى بنەماکە دەخاتە روو، کە کاریگەرییەکی بەرچاوى لەسەر بەرهنجامى دادگاییه کە هەیه. بریارنامەى ٣٤/٤٠ (١٩٨٥) ى کۆمەلەى گشتی نەتەوە یە کگرتووھکان و بنەما بنەرەتییەکانى مافى چارەسەرى (٢٠٠٥)، لە ئاستىكى نيۆدەولەتیدا، پالپشتى زیاترى مافەکانى قوربانى دەکەن. ئەم چوارچيوانە، ئامانجیان گەرانەوھى شکو و پيشخستنى قەرەبووکردنەوھیه.^{٤٤} تىگەيشتن لەم بنەمايانە نەک ھەر تەنیا شروۆھى بنەما تيوريیەکانى ياسای تاوانى نيۆدەولەتى دەکات، بەلکو تيشکيش دەخاتە سەر پيويستى هينانى ئەم بنەمايانە بۆ ناو چوارچيۆه ياسايیە نيشتمانییەکان، وەک لە ھەولە نەپساوھکانى ئىراق و ھەريمی کوردستاندا دەرەكەويت.

⁴³ (ICC-01/04-01/06).

⁴⁴ Also see, J. C. Ochoa Sanchez, 'The Rights of Victims in Criminal Justice Proceedings for Serious Human Rights Violations' (2013) SSRN Electronic Journal <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2712404> accessed 31 July 2024.

بهشی دووهم

سیستهمی دادگای تاوانی نیودهولتهتی،
ئورگان و ئهکتهرهکانی

دادگای تاوانی نیودهولتهتی تا ئیستا تاكه دادگای ههمیشهیی تایبته به تاوانه نیودهولتهتییهکان. ئەم دادگایه رۆلێکی سههرهکی دهگیریت له دنیابوونهوه لهوهی تاوانه نیودهولتهتییهکان بهبی سزادان تینهپهڕن. دهولتهتان له پیشهکیی بنهپهتامهیی رۆمادا روهیان کردووتهوه، دادگای تاوانی نیودهولتهتی بۆ ههلههاتن له سزا و رینگرتن لهو تاوانانهی زۆرتین نیگهراینی جدیی کۆمهلی نیودهولتهتییان ههیه، دامهزراوه. ریکارو بنهماکانی دادگاکه، فراوانتر شیوه به ریکارهکانی دادپهروهیری نیودهولتهتی سزایی دهن. دادگا و دادگاییهکانی دیکهیی وهک هۆبه تایبتهکانی کۆسۆفۆ، یان دادگای تایبته به سیرالیۆن، بۆ دۆخی تایبتهتی مملانیکان دارپژراون و زۆرجار له پراکتیکیاندا بۆ دادگای تاوانی نیودهولتهتی دهگهپینهوه. دادگای تاوانی نیودهولتهتی ههر کاتیک سیستهمی ناوخرۆیی له دهستهبهرکردنی دادپهروهیدا شکست دههینیت، دوايهمین پهناگهیه. ههروهتر، ئامانجی دادگای تاوانی نیودهولتهتی، کاری هاوبهشییه لهگهڵ سیستهمه ناوخرۆییهکاندا بۆ بنیاتنانی سیستهمیکی بالای دادپهروهیری نیودهولتهتی سزایی.

له م به شه دا، پروانينكى گشتى دهرباره دى دسترپويى دادگايى تاوانى نيوده ولته تى و په يوه ندى له گهل سيسته مى ناوخوييدا، دهخرپته پوو. ههروهه ها پولي ئورگانه جياوازه كان له سيسته مى دادگايى تاوانى نيوده ولته تيدا به ئامانجى تيگه شتنيكى باشت له چوارچيوه ي كار كردنيان، دهستنيشان دهكات و له كو تايشدا، پروانينكى گشتى له باره ي مافى تومه تبار و قوربانينان، دهخرپته پوو.

۱. مهوداي دهسه لاتة دادوهريه كاني دادگاكة

دهسه لاتى دادوهري دادگايى تاوانى نيوده ولته تى، دهسه لاتى دادبينى و سه پاندى ياسا، له بنه رة تنامه ي پومادا ريك خراون. ئەم دهسه لاتة له سى لاوه سنوورداره -بابهت، كات و شوين- هه ر سى پرسيارى چى، كه ي، له كوئ. تيگه شتن له چيوه ي دهسه لاتى دادوهري دادگايى تاوانى نيوده ولته تى، ريخوشكهره بو باشتر تيگه شتن له كاره كاني.

مهوداي بابه تى و كاته كى دهسه لاتى دادوهري

ئەم دهسه لاتة له پرووى بابه تيه وه سنوورداره، به و پيه ي دهتوانيت ته نيا ئەمانه ي خواره وه ببينيت:

- تاوانى جينو سايد.
- تاوانى دژهمرو قايه تى.
- تاوانه كاني جهنگ.

• تاوانی شه‌په‌نگیزی.^{۴۵}

هه‌رچه‌نده ده‌کریت هه‌مان پووداو یان فاکت، خه‌سه‌له‌ته‌کانی هه‌مان تاوانه‌کانی دیکه‌یان هه‌بیت، بۆ نموونه تیرۆریزم، به‌لام ده‌سه‌لاتی بابه‌تییانه‌ی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی، سنوورداره.^{۴۶} جیاواز له ده‌سه‌لاتی دادگا ناوخۆییه‌کان، هه‌ر تاوانیکی تر جگه له و چوار تاوانه‌ی به‌ئاشکرا ناو هینراون، هیچ تاوانیکی تر له به‌رده‌م دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تیدا، ریکاری سزایی بۆ ناگیریته به‌ر.

دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی، مامه‌له‌ له‌گه‌ل ئه‌و تاوانانه‌دا ده‌کات، که له دوا‌ی ریکه‌وتی ۱—ی ته‌موزی ۲۰۰۲، هه‌مان ریکه‌وتی جیبه‌جیبوونی بنه‌رته‌نامه‌ی پۆما، ئه‌نجام دراوین.^{۴۷} ئه‌مه‌ش واته ئه‌و تاوانانه‌ی بۆ پیش ۱—ی ته‌موزی ۲۰۰۲ ده‌گه‌رینه‌وه، له‌لایه‌ن ئه‌م دادگایه‌وه نابینرین. جگه له‌وه‌ش، کاتیک ده‌وله‌تیک له قۆناغیکی دواتردا ده‌بیته ئه‌ندامی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی، دادگا که ته‌نیا ده‌سه‌لاتی دادوه‌ری به‌سه‌ر ئه‌و تاوانانه‌دا ده‌بیت، که دوا‌ی چوونه بواری جیبه‌جیکردنی بنه‌رته‌نامه‌که‌وه بۆ ئه‌و

^{۴۵} ماده‌ی پینجه‌می بنه‌رته‌نامه‌ی دادگای نیوده‌وله‌تیی تاوان.

^{۴۶} دادگای نیوده‌وله‌تیی تاوان ده‌ستروویی به‌سه‌ر تاوانه‌کانی دژی به‌رپوه‌بردنی دادپه‌روه‌ریدا هه‌یه، کاتیک شایه‌ت‌حاله‌کان ده‌ترسینرین، یان به‌رپوه‌بردنی دادپه‌روه‌ری به‌لا‌رینی تردا ده‌بریت. تا ئیستا دادگای نیوده‌وله‌تیی تاوان، به‌پشتبه‌ستن به‌ماده‌ی ۷۰ ی بنه‌رته‌نامه‌ی پۆما، په‌راوی بۆ هه‌شت تۆمه‌تی له‌و جۆره‌ کردووه‌ته‌وه.

^{۴۷} ماده‌ی ۱۱(۱) ی بنه‌رته‌نامه‌ی پۆما.

دهوله ته، ئه نجام دراون،^{٤٨} مه گهر ئه و دهوله ته به ئاشکرا دهسه لاتی دادوهری دادگاکه له ١ی تهموزی ٢٠٠٢ به دواوه قبول بکات.^{٤٩}

مه و دای شوینه کی و کهسه کی دهسه لاتی دادوهری

دهسه لاتی دادوهری دادگای تاوانی نیوده وله تی له سه ر بنچینه ی ناوچه و ولاتنامه یه،^{٥٠} به و پییه ی ئه و دوو بنه مایه ی دهسه لاتی دادوهری، له سه رانسه ری جیهاندا که مترین مشتومریان له سه ره. واته به گشتی، دادگای تاوانی نیوده وله تی ته نیا ده توانیت له و تاوانه بکوئیته وه و دادگایی بکات، که له سه ر خاکی ولاتیکی ئه ندام ئه نجام درابیت، به و که شتیانه شه وه که له و ولاته دا تومار کراون، یاخود ئه گهر تومه تباره که هاوولاتی ولاتیکی ئه ندامی دادگاکه بیت.

جگه له وهش، دادگای تاوانی نیوده وله تی، دهسه لاتی به سه ر نه وجه واناندا نییه، ئه وهش واته هیچ که سیکی خوار ته مه نی ١٨ سال له کاتی ئه نجامدانی تاوانیکدا، له دادگای تاوانی نیوده وله تی دادگایی ناکریت.^{٥١}

دهسه لاتی دادوهری له رپی په وانه کردنی ئه نجوومه نی ئاسایشی نه ته وه په گرتوو ه کانه وه

^{٤٨} ماده ی ١١(٢)ی بنه رتنامه ی رۆما.

^{٤٩} ماده ی ١٢(٣)ی بنه رتنامه ی رۆما.

^{٥٠} ماده ی ١٢(٢)ی بنه رتنامه ی رۆما.

^{٥١} ماده ی ٢٦ی بنه رتنامه ی رۆما.

هەرچه‌نده له بنه‌رهدا ده‌سه‌لاتی دادوهری دادگاكه تایبه‌ته به ولاتانی ئەندامه‌وه،^{۵۲} به‌لام له هه‌ندیك دۆخی دیاریكراودا به پشتبەستن به به‌ندی چه‌وته‌می چارته‌ری نه‌ته‌وه یه‌گرتوو‌ه‌كان،^{۵۳} ئەنجومەنی ئاسایش ده‌توانیت دۆخیک ره‌وانه‌ی دادگاكه بكات. ته‌نانه‌ت كاتیک ده‌وله‌تیک ئەندامی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی نه‌بیته، وه‌ها ره‌وانه‌کردنیک ریگه به داواکاری گشتی ده‌دات له تاوانه‌كان بکۆلیته‌وه. نمونه‌ی ئەم‌ه‌ش، لیکۆلینه‌وه‌كان له هه‌ردوو ره‌وشی لیبیا و سوودانه، كه هه‌چ‌کامیان ئەندامی دادگاكه نین، به‌لام لیکۆلینه‌وه‌ی دادگاكه له‌و ولاتانه‌دا، له‌ ری‌ی ره‌وانه‌کردنی ئەنجومەنی ئاسایشه‌وه بوو.^{۵۴}

په‌سه‌ندکردنی ده‌سه‌لاتی دادوهری دادگاكه له‌لایه‌ن ده‌وله‌تانه‌وه

بژارده‌یه‌کی دیکه‌ی ده‌وله‌تان بۆ فه‌راهه‌م‌کردنی ده‌سه‌لاتی دادوهری بۆ دادگاكه، قبول‌کردنی ده‌سه‌لاته‌که‌یه‌تی، ئەم‌ه‌ش ئەگه‌ر ئەو ده‌وله‌ته‌ خۆی ئەندامی دادگاكه نه‌بیته.^{۵۵} بۆ نمونه، ئوکرانیا ده‌سه‌لاتی دادوهری دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی قبول کرد بۆ ئەوه‌ی له تاوانه‌کانی جه‌نگ له‌گه‌ل پوسا‌دا بکۆلیته‌وه، هه‌رچه‌نده تا ئیستا بنه‌رته‌نامه‌ی رۆماش‌ی په‌سه‌ند نه‌کردوو‌ه. فه‌له‌ستینیش،

^{۵۲} 'دوخ' واته دۆخیکی فراوانتری توندوتیژی یان هه‌لسوکه‌وتی تاوانکاری، که له‌ ری‌ی پێوه‌ری کاته‌کی، شوێنه‌کی و هه‌ندیك جاریش که‌سه‌کیه‌وه پێناسه ده‌کریت.

^{۵۳} ماده‌ی ۱۲(ب)ی بنه‌رته‌نامه‌ی رۆما.

^{۵۴} UN SC Res1593 (2005) referring the situation in Darfur, Sudan; UN SC Res 1970 (2011) referring the situation in Libya from 15 February 2011 to the ICC.

^{۵۵} ماده‌ی ۱۲(۳)ی بنه‌رته‌نامه‌ی رۆما

به بچ ئەندامییتی تەواوەتی، دەسەلاتیی دادوهریی دادگاکی قبول کرد، که ئەوەش به له‌به‌رچاواگرتنی به‌ده‌وله‌تبوونی مشتومرئامیزی له ئاستی نیوده‌وله‌تیدا، قورس ده‌بوو. قبولکردنی دەسەلاتی دادوهریی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی ده‌بیته هۆی پابه‌ندکردنی ئەو ده‌وله‌ته به هاوکاری له‌گه‌لیدا. هه‌ردوو نمونه‌که نیشانده‌ری ئەو راستییەن، که قبولکردنی دەسەلاتی دادوهریی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی، له سه‌روه‌ختی رووبه‌رووبوونه‌وی به‌ربه‌ستی ناوخۆیی یان ده‌ره‌کی، که ره‌نگه ئەندامبوونی تەواوەتی ئەو ده‌وله‌ته قورس بکه‌ن، ده‌توانیت ئامرازیک بیته بۆ ده‌وله‌تان.

٢. په‌یوه‌ندی به دادگا ناوخۆییه‌کانه‌وه

په‌یوه‌ندی دادگا ناوخۆییه‌کان به دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی‌ه‌وه له‌سه‌ر بنه‌مای تەواوکاری، به‌رپۆه ده‌چیت. له دیباچه‌ی بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆمادا هاتوه 'ئه‌رکی هه‌موو ده‌وله‌تیکه، ده‌سەلاتی سزایی خۆی به‌سه‌ر ئەو که‌سانه‌ی به‌رپرسیارن له تاوانه نیوده‌وله‌تییه‌کان، به‌کار به‌یئیت! دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی تەواوکه‌ری ده‌سەلاتی سزایی ناوخۆیی ده‌بیته'.^{٥٦} به‌مه‌ش بیته، لیکۆلینه‌وه و دادگاییکردنی تاوانه نیوده‌وله‌تییه‌کان، له چوارچۆه‌ی سیسته‌می نیشتمانی هه‌ر ده‌وله‌تیکدا ده‌بیته. ئەم ئه‌رکه نوێ نییه. بۆ نمونه، پابه‌ندبوونی له‌م شیوه‌یه له په‌یماننامه‌ی جینۆساید و په‌یماننامه‌ی دژی ئەشکه‌نجه‌داندا،

^{٥٦} ماده‌ی ١ی بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆما.

دهبیریتته وه. دادگای تاوانی نیوده وه له تی، کاتیک دهوله تان ناتوانن یاخود نایانه ویت له تاوانیک بکولنه وه و دادگایی بکن، وهک دوایه مین په ناگه کار دهکات.

له لایه نی کردارییه وه، له قوناغه جیاوازه کانی دادگاییدا، بو نمونه پیش دهستکردن به لیکولینه وهی فه رمی، ئەمه وا له دادگاکه دهخاویت له وه دنیا بیته وه دهوله ته که خوی سه رقالی لیکولینه وه له هه مان پروداو و که سه کان نییه. هه ردوو مادهی ۱۷ و ۱۹ ئەوه یان بو تومه تبار و دهوله تیش په خساندوو، که به هوی گرتنه به ری ریکاری ناوخوییه وه، تانه له وه رگرتنی په راوگه لی دیاریکراو بدهن. ئەگه ره دهوله ت خه ریکی لیکولینه وه له هه مان که س و له پرووی جه وهه رییه وه هه مان کردار بیت، دۆسیه که له لایه ن دادگای تاوانی نیوده وه له تیه وه وه رناگیریت.^{۵۷} مه رج نییه هه مان تومه ته کان له به رچا و بگیری ن - گرنه هه له سه نگاندنی فاکته کانه. پیویسته ریکاره کانی دادگایی هه ولی راسته قینه بن له لایه ن دهوله ته وه بو دادگایی کردنی که سه که، نه ک ته نیا گرتنه به ری ریکاری ساخته، جا بو پاراستنی که سه که بیت، یانیش له بهر ئەوهی حوکمه کانی دادگایی دادپه روه رانه هینه

⁵⁷ The Prosecutor v Ruto and Arap Sang, Case No. ICC-01/09-01/11-307, Judgment on the appeal of the Republic of Kenya against the decision of Pre-Trial Chamber II of 30 May 2011 entitled "Decision on the Application by the Government of Kenya Challenging the Admissibility of the Case Pursuant to Article 19(2)(b) of the Statute," 30 August 2011, para 62.

خراپ پيششيل كرابن، كه نه توانرئت دهسته بهرئى دادپهروهري
بكرئت.⁵⁸

3. ئورگانه كانى دادگاي تاوانى نيوده وله تى

دادگاي تاوانى نيوده وله تى سيسته ميكه به تيكه له يهك رهگهز له
هردوو سيسته مى ياساي نه ريتى و ياساي شارستانى،
ههروه ها هه نديك خه سه له تى ناوازهى ديكه شه وه. له كومه ليك
ئه كتەر و ئورگان پيگ دئت، كه رول و بهرپرسياريتى جياوازيان
هه يه. بۇ كاره روظانه ييه كان هه ريهك له داواكارى گشتى،
سه رو كايه تى، هو به كان و تومار، ئورگانه گرنگه كانى دادگاكه ن.
بو يه له م به شه دا تاييه تمه ندى و ده سه لاته كانيان به وردى پروون
ده كرينه وه. دواچاريش مافه كانى تومه تبار و قوربانى يه كان،
ههروه ها رهگهزه سه ره كييه كانى هه لسوورپانى دادگاكه ش،
به رباس ده درين. له بهر ئه وهى دادگاي تاوانى نيوده وله تى له سه ر
بنه ماي په يماننامه يه كي نيوده وله تى دامه زراوه، ده وله تانى ئه ندام
له بنه رهنامه ي رومادا له رپى كومه له ي ده وله تانى ئه ندامه وه
نوينه رايه تى ده كرين، كه سالانه كو ده بيته وه، بودجه ديارى
ده كات، داواكارى گشتى و دادوهره كان هه لده بژيرئت و تاووتويى
پرسىارى سياهه تنامه ي په يوه ست به سه رجه م ده وله تانه وه،

⁵⁸ The Prosecutor v Gaddafi and Al Senussi, Judgment on the appeal of Mr Abdullah Al-Senussi against the decision of Pre-Trial Chamber I of 11 October 2013 entitled "Decision on the admissibility of the case against Abdullah Al-Senussi", ICC-01/11-01711-565, para 190.

دهكات. ئەم ئۆرگانانەى دادگا پيكرًا سيستەميكى ناوزە پيک دەهيتن، که بەردەوامە لە پەرەدان بە سيستەمی ريكارهکانى ئەم يەكەمىن دادگای هەميشەيى نيۆدەولەتییى تاوانە، که بى پيشينهيه.

داواکاری گشتی

داواکاری گشتی يەكێک لە گرنگترین رۆلەکان لە دادگای تاوانی نيۆدەولەتیدا دەگيریت. ئەو بريار دەدات لەكۆى بکۆلریتەوه و چ پەراویک وەر بگيریت. لەلایەن دەولەتانى ئەندامەوه بۆ خولیکى نو سالی هەلەبژيردریت و سەرکردایەتییى نووسینگەى داواکاری گشتی دەكات. پيويستە داواکاری گشتی بيلايه نانه مامەلە بکات، واتە نابیت لایەنگر بیت، ياخود وەك لایەنگر دەر بکەویت. هەروەها نابیت پيشتر لە پەراویکی دیاریکراودا بەشدار بووبیت؛ ئەگینا دەتوانریت دوور بخريتەوه.^۹ هەرچەندە نووسینگەى داواکاری گشتی - بگرە سەرلە بەرى دادگای تاوانی نيۆدەولەتییى - پشتیان بە هاوکاریی دەولەتان ئەستورە که پالپشتی کارەکانیان بن، ئەو نووسینگەيه سەربەخوييانە لە کەيسەکان دەکۆلێتەوه و دادگایيان دەكات. لەگەل ئەوهشدا، زۆرجار داواکاری گشتی رووبەرووی فشار و هيرشى دەرەکی دەبیتەوه. هەندیک ولات، که کردەوهکانیان بابەتی لیکۆلینەوهن، ريشوینى جۆراوجۆر بۆ فشارخستەسەر داواکاری گشتی دەگرەن بەر. دوايين نمونە بریتیه لە فەرمانیکى روسيا بۆ دەستگيرکردنى کەريم خان، داواکاری گشتی هەنووکە، دواى ئەوهى دادگا که فەرمانیکى

^۹ مادەى ۴۲ (۷) و (۸)ى بنەرەتنامەى رۆما.

دهستگیرکردنی بۆ پوتینی سه‌رۆکی روسیا ده‌رکرد. به هه‌مان شێوه، ئەمه‌ریکا له سه‌رده‌می ئیداره‌ی ترامپدا، به‌هۆی لیکۆلینه‌وه‌ی دادگای تاوانی نیۆده‌وله‌تیه‌وه له په‌وشی ده‌زگای ناوه‌ندی هه‌والگری (CIA) له ئه‌فغانستان، فه‌توه بینه‌سوده‌ی داواکاری گشتی ئه‌وکاتی خسته لیستی سزاخانه‌وه. ئەم نموونه‌ی ده‌رخه‌ری هه‌ندیک له و ئالنگارییه سیاسی و کردارییه زۆرانه‌ی، که پێویسته داواکاری گشتی له پیناوی لیکۆلینه‌وه و دادگاییکردنی سه‌ربه‌خۆ و بیلایه‌نانه‌ی تاوانه نیۆده‌وله‌تییه‌کان، پیناندا تێپه‌ریت و به‌رگه‌شیان بگریته. به‌بێ پشتیوانی به‌هیزی کۆمه‌لی نیۆده‌وله‌تی و ده‌وله‌تانی ئەندام، داواکاری گشتی دادگای تاوانی نیۆده‌وله‌تی، ناتوانیت ئەم ئه‌رکه‌ی جیه‌ی جی بکات.

ئە‌رکه سه‌ره‌کییه‌کانی نووسینگه‌ی داواکاری گشتی، بریتین له:

- وه‌رگرته‌ی زانیاری له تاکه‌که‌س، ریکخراوه ناحکومییه‌کان، ده‌وله‌تان، یان هه‌ر لایه‌نیکی دیکه که زانیاری له‌سه‌ر تاوانیک له چوارچێوه‌ی ده‌سه‌لاته‌کانی دادگاکه‌دا، لا بێت.

- ئە‌نجامدانی لیکۆلینه‌وه‌ی به‌رای له و زانیاریانه بۆ دیاریکردنی ئە‌وه‌ی له دۆخیکي وادا چی بگریته.

- بریاردان له‌سه‌ر کات و شوینی ده‌ستپێکردن و به‌پێوه‌بردنی لیکۆلینه‌وه‌ی ته‌واو.

- ئە‌نجامدانی لیکۆلینه‌وه‌کان.

- هه‌لبژاردنی په‌راوه‌کان بۆ لیکۆلینه‌وه و ده‌رکردنی فه‌رمانی ده‌ستگیرکردن له کاتی پێویستدا.

- پێشکه‌شکردنی په‌راوه‌کان له کاتی به‌پێوه‌چوونی دادگاییدا.

- داخستنی لیکۆلینه وه کان.

- په ره پیدانی پلانی ستراتیژی بۆ کاری دادگاکه و سیاسه تنامه ی په یوه ست به پرسگه لی تایبه ت. ٦٠

- ههروه ها، هاوئا ههنگی له گه ل دهوله تان بۆ مسوگه رکردنی کاری بی گری و گۆلی نووسینگه ی داواکاری گشتی.

خالی گرنگ و بی پیشینه، دهسه لاتی داواکاری گشتیه بۆ دهستکردن به لیکۆلینه وه له سه ر بنچینه ی دهستپیشخه ری خوی (propio motu) به بی ئه وه ی هیچ دهوله تیک دۆخیکی تایبه ت رهوانه ی نووسینگه گه ی بکات. ٦١ نمونه ش وهک لیکۆلینه وه له توندوتیژی به کانی دوا ی هه لپژاردن له کینیا و کویتقوار، که یه که مین دهستپیشخه ری به کانی خوی بوون، ههروه ها به م دوا یبانه ش لیکۆلینه وه له جهنگی ئالۆزی ئه فغانستان. ئه مه ری به داواکاری گشتی ده دات، که ته نیا پالپشت به هه لسه نگاندنه کانی ئوفیسه که ی و کاتیک لیکۆلینه وه به راییه کان زه مینه ی ئاوه زپه سه ند له و باره ی وه نیشان ده دن، ٦٢ ده ست به لیکۆلینه وه بکات، وهک ئه وه ی له به شه کانی تری ئه م ریبه رنامه یه دا به وردی روون کراوه ته وه.

٦٠ لیستی سیاسه تنامه په یوه ندیاره کان له م به سه ته ره وه به رده سه ته:

<https://www.icc-cpi.int/about/otp/otp-policies>

٦١ ماده ی ١٥(١) ی بنه رده تنامه ی رۆما. ئه م رهوانه کردنه له بنه رده تا داواکاری به که له نووسینگه ی داواکاری گشتی بۆ دهستپیکردنی لیکۆلینه وه کان، به لام بۆ داواکاری گشتی پابه نده کار نییه.

٦٢ ماده ی ٥٣(١) ی بنه رده تنامه ی رۆما.

به گشتی، داواکاری گشتی دهسه لاتیکی به رفرآوانی ههیه له رووی ههلبژاردنی ئه وهی له کوئی بکو لریته وه، کی دادگایی بکریت، چ تومه تیک بخریته روو و چ کاتیک لیکولینه وهیه ک داخریت. مه ودای ئه م دهسه لاتهش زور له وهی داواکاری گشتی ناوخویی جیاوازه؛ به هه ر حال، پیویسته ئه وه مسوگه ر بکریت، که دادگا به توانا سنوورداره کانییه وه بتوانیت رولیکی کاریگه ر بگیریته.⁶³

هۆبه کان

دادوهره کانی دادگای تاوانی نیوده وه له تی، له نیو ئه و دهوله تانه ی ئه ندامی دادگا که ن، هه لده بژیردرین. بو ئه وهش سیسته میکی ئالوژی پالوتن و هه لبژاردن پهیره و ده کریت، به ئامانجی دهسته بهرکردنی هاوسهنگی جوگرافی و شاره زایی بالاش. جگه له وهش، سه رجه می دادوهره کان له نیو که سانی خاوه ن که سیتی ئاکاریی بالا و بیلیه ن و دهس تپاکدا هه لده بژیردرین، ئه وانه ی خاوه نی لیوه شاوه یی پیویستن بو ئه وهی له ولاتانی خویاندا له بهرترین پله ی دادوهریدا دابنرین!⁶⁴ راس ته دهوله تان دهیانپالیون، به لام دادوهره کان ده بیته له جیبه جیکردنی ئه رکه کانیاندا، سه ره به خو و بیلیه ن بن. له نیو گرووی دادوهره هه لبژیردراوه کانه وه، هۆبه کانی پیش دادگاییکردن، دادگاییکردن

⁶³ A Pues, Prosecutorial Discretion at the International Criminal Court (Hart Bloomsbury, 2020).

⁶⁴ ماده ی ۳۶ (۳- ۱) ی بنه ره تنامه ی رۆما.

و تېھەلچونەوہ پیک دەھینرین، کہ ئەرکەکانیان لە خوارەوہ روون کراونەتەوہ.

ھۆبەى پیش دادگایى

ھۆبەکانى پیش دادگایى، رۆلێكى ناوازیان ھەبە، بەو پێیەى پێرەویكى ھاوتا لە سیستەمى یاسای ناوخۆییدا نییە. ئەم ھۆبانە وەك میکانیزمیكى كۆنترۆلكردن بۆ دەسلەلاتە سەرەخۆكانى داواكارى گشتى، بۆ ئەوہى خۆیان لە دادگایى بەسیاسىكراو دوور بگرن.⁶⁵ ھۆبەى پیش دادگایى، ئەم ئەرکە سەرەکیانەى خوارەوہى ھەبە:

– بریاردان لە پیدانى دەسلەلات بە داواكارى گشتى بۆ دەستکردن بە لیکۆلینەوہ لەسەر دەستپیشخەرى خۆى. بۆ ئەو مەبەستەش كاتیک داواىەكى داواكارى گشتى پى دەگات، بەگوێرەى مادەى 53(1)ى بنەرەتنامەى رۆما، پیندا دەچیتەوہ بۆ ئەوہى بزائیت ئایا بنچینەى پێویست بۆ دەستپیکردنى لیکۆلینەوہکان ھەبە.

– لە رووى دادوہرییەوہ پیداچونەوہ بە بریارىكى داواكارى گشتیدا بەوہى لە دۆخیک، کہ لەلایەن دەولەتانى ئەندامەوہ رەوانە کراوہ، نەكۆلیتەوہ.⁶⁶

⁶⁵ W Schabas, The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute, 2nd edn (Oxford, Oxford University Press, 2016), 406.

⁶⁶ دەولەتى ئەندام دەتوانیت داوا لە داواكارى گشتى بکات لە دۆخیکى دیاریکراو بکۆلیتەوہ، بەمەش دەوتریت رەوانەکردن. بەلام داواكارى گشتى دەتوانیت سەرەخۆ بریار بەت بەو پيشنیاژە وەرەگریت یان نا.

- له سهر داوای داواکاری گشتی و به پشتبستن به مادهی ۵۸ بڼه پرتنامه ی رڼما، ده توانیت فرمانی ده سستگیرکردن یان بانگه پښتی ناماده بوون دهر بکات.

- رپوشوینی پشتراستکردنه وهی تومه ته کان ئه نجام ددهات.^{۶۷}

هوبه کانی دادگاییکردن

هر کاتیک تومه ته کانی سهر تومه تباریک، پشتراست کرانه وه، هوبه یه کی دادگاییکردن به رپرسیاریتی په پراوه که ودرده گریته. یه که له ئه رکه کانی ئه م هوبه یه، دلنیا بوونه وه یه له وهی دادگاییه که دادپه روه رانه و به خیرایی، به رپوه ده چیت، مافه کانی تومه تبار پاریزراون، هه روه ها ئورپی پیویست له پاراستنی قوربانیمان و شایه تحاله کان دراوه ته وه.^{۶۸} به گشتی، هوبه کانی دادگایی وه که ناوبژیوانی دوو لایه نه کهن له کاتی دانیش تنه کان، لپیچینه وه و به رگریکردن - به گشتی، هوبه ی دادگایی وه که ناوبژیوان له نیوان هه ردوو لایه نی دادگاییه که، داواکاری گشتی و به رگری - دا هه لده سووریت، که ئه وهش زور هاوشیوهی رڼلی دادوه رکه انه له سیسته می یاسای گشتیدا. به لام دادوه رانی هوبه کانی دادگاییکردن، بویان هه یه داوای به لگه ی زیاتر بکه ن، که لایه نه کانی دادگاییه که نه یانخستووه ته روو؛ هه روه ها له کوتایی دادگاییه که شدا، بریار له به رپرسیاریتی تومه تبار و سزاکه شی ددهن. له م لایه نه شه وه زیاتر له سیسته می یاسای شارستانی

^{۶۷} بق ورده کاری، بروانه به شی پنجه می ئه م رپبه ره.

^{۶۸} مادهی ۶۴(۲)ی بڼه پرتنامه ی رڼما.

دهچیت. کۆتا شتیش، که خهسله تیکی بیۆینهی دادگای تاوانی نیۆدهوله تیه، هۆبهی دادگایی پرسسی قهره بووکردنه وهی قوربانییان یه کلا دهکاته وه. وردهکاری زیاتری قۆناعی دادگاییکردن، له بهشی شهشه می ئه م پئیهره دا بهردهسته.

هۆبهی پیداپچوونه وه

هۆبهی پیداپچوونه وه تهرخانه بۆ وهرگرتنی تانه دان له حوکمی هۆبهکانی دادگاییکردن، سزادان و قهره بووکردنه وه یان هر بریاریکی تری ریکاری که شیوازی به رپوهچوونی دادگاییه که له قالب بدات.⁶⁹ له ویدیو هۆبهی پیداپچوونه وه وه، هیچ دهزگایه کی دیکه ی پیداپچوونه وه نییه، بۆیه بریارهکانی بنبره و شیوازی تانه لیدان نییه. ئه مه شه پئیچه وانه ی زۆربه ی سیسته مه ناوخوییه کانه، که بۆ نمونه پیداپچوونه وه ی دادگای دهستووری فهراهه م دهکهن. ئه مه شه وا دهکات، پئیقاژوی پالواتن و دهستنیشانکردنی دادوهری لیها توو، فره گرنگ بیت.

سه ره کایه تی

دادوهرانی دادگا که، سه ره وک و دوو جیگره که ی هه لده بژیرن.⁷⁰ سه ره وکایه تی، به و پئییه ی ئورگانیکی جیا یه له دادگای تاوانی نیۆدهوله تی، چاودیری دادگاییه کان دهکات، کاری هۆبه کان ریک دهخات، مامه له له گه ل هه ندیک بابه تی دیکه ی وه ک لیسه ندنه وه ی

⁶⁹ بۆ وردهکاری، بروانه بهشی هه وه می ئه م پئیهره.

⁷⁰ ماده ی 38 ی بنه پته نامه ی رۆما.

متمانە لە دادوهران، زانیاری گشتی و پەيوەندیی بە دەولەتانهوه دەکات. سەرباری ئەوانەش، سەرۆک دادوهره هەلبژێردراوهکان بەسەر هۆبه جیاوازهکاندا دابهش دەکات.

تۆمار

تۆمار ئۆرگانی بەرپرسیاره له بەرپوهبردنی دادگاکه و سەرجهم ئەرکه ناداوهرییهکان. ئەم بەشە له لایەن تۆمارکارێکهوه سەرۆکایهتیی دهکریت، که له لایەن دادوهرانی دادگاکهوه هەلدهبژێردریت. ئەم ئۆرگانه پۆلیکی گرنگی له بەرپوهبردنی پۆژانه و هەندیک یهکهی دیکه شدا ههیه.

- تۆمار خزمهتگوزاریه ئالۆزهکانی دهقوهرگیپان و وتهوهرگیپان، ساناتر دهکات، بهو پیتییهی زۆرجار پیکارهکانی دادگا به چهند زمانیک بهرپوه دهچن. هەرچهنده ئینگلیزی و فەرهنسی هەردوو زمانی کارکردنی دادگاکن، بەلام زۆرجار تۆمەتبار، قوربانی و شایهتعالهکان به زمانی دیکه و هەندیک جاریش به شیوهزاریک قسه دهکن، کهم وتهوهرگیپی شارەزا هەن بتوانن وهری بگیپن.

- تۆمار چالاکیی گهیاندنیشی ههیه، که له رتییهوه زانیاریی دهربارهی کارهکانیان دهگهیهنیته جقاتی زیانلیکهوتوو.⁷¹ ئەمەش

⁷¹ Clark, J. N. (2009). 'International War Crimes Tribunals and the Challenge of Outreach' (2009) 9 International Criminal Law Review, 99-116, available at <https://doi.org/10.1163/157181209X398835> with further discussion.

پەنگە لە ڕۆی پەيوەندىيى بە ڕۆژنامەكان، ياخود پەيوەندىيى ڕاستەوخۆ لە ڕۆي كۆبوونەوهى ھۆلى شارەوانى يان قايمقامىيەتەكانەوہ بىت. وەھا گەياندىك بۆ زالبوون بەسەر مەوداى جوگرافىيى نىوان ولاتى مەبەست و دادگاگەدا لە ھەيگ (لاھاي) لە ھۆلەندا، ھەر وەك بۆ مامەلەكردن لەگەل كەمىيى زانىارى دەربارەي دادگاگە، زۆر بايەخدارە. بەبى بوونى ئەم چالاكىي گەياندنە، دادگاى تاوانى نىودەولەتى ناتوانىت ھىچكام لە ئامانجە فراوانەكانى دادپەرورەيى نىودەولەتى سزايى، بپىكىت. جىبەجىكردنى ئەم جورە چالاكيانە و دارشتنى ستراتىژىيەكانى پەيوەندىگرتن، يەككە لە و انانەي لە كارەكانى دادگاى تاوانى نىودەولەتى لە يوگوسلافيى پىشوو و دادگاى تاوانى نىودەولەتى لە روانداوہ بەدەست ھاتووہ، كە پىشپىنانى دادگاى تاوانى نىودەولەتى بوون.

– تۆمار يارمەتىيى ياسايى بۆ تۆمەتبار يان قوربانىيانى بەشدارى دادگاىيەكان، دەستەبەر دەكات.

– لە كۆتايىدا، تۆمار يەكەيەكى تەرخانكراوى قوربانىيان و شاىەتحالانى ھەيە، كە بۆ نمونە ئەركى گرتنەبەرى ڕيوشوينى پاراستن و ئاسايش بۆ شاىەتحالەكان و ڕىكخستنى پىقازۆي بەشدارىكردنى قوربانىيان لە ڕىكارەكانى دادگاى لە ئەستۆدايە.^{٧٢}

^{٧٢} ېروانە بەشى ٢(٥).

۴. تۆمەتبار و بەرگى له پروسەکانى دادوهریدا

بهیچ پاراستنى مافهکانى تۆمەتبار، دادپهروهى بهدى نایهت. هەر بۆیه، پێودانگه نیودهولهتییه ددانپیدانراوهکانى مافى مروف سەبارەت به مافهکانى تۆمەتبار، بهتاییهت مادهى ۱۴—ی پهیماننامهى نیودهولهتیى مافه مهدهنى و سیاسیهکان (ICCPR)، له بنهرتنامهى رۆمادا جى کراونهتهوه.^{۷۳} هەرچهنده دادگای تاوانى نیودهولهتیى مامهله له گهڵ قورسترین تاوانهکان، که مایهى ننگه رانیین بۆ سههرجهم جقاتى نیودهولهتیى دهکات و داواکارى گشتییش نیازی به ئامانجگرتنى بهرپرسیارانى ئەم جۆره تاوانانهیه، هیشتا پاراستنى مافهکانى تۆمەتبار تهوهریهیه. له دیباجهى بنهرتنامهى رۆمادا بهروونى باس لهوه کراوه، که دادگای تاوانى نیودهولهتیى به شیوازیك کار بکات، ریزگرتنى بهردهوام و چهسپاندنى دادپهروهى نیودهولهتیى، بهدهست بهیتریت. ئەم برگهیه باس له لیکهوتهکانى گریمانهى بیتاوانى دهکات، تیروانیکی گشتى له سههر مافهکانى تۆمەتبار دهخاته روو، بهنده کردارییهکانى بهرگریکردن ورد دهکاتهوه و پرسیارهکانى تاییهت به ئاشکراکردنى بهلگهکان، وهلام دهواتهوه.

^{۷۳} پهیماننامهى مافه مهدهنى و سیاسیهکان له لایه ۱۷۴ دهولهتهوه له سهرانسهرى جیهاندا، به عیراقیشهوه، پهسهند کراوه.

گریمانەى بىتوانى

تۆمەتبار بە بىتوان ھەژمار دەكریت تاكو بەدەر لە ھەر گومانىك، تاوانبارىيەكەى دەسەلمىنریت.^{۷۴} ئەو ھش تەنیا بنەمايەك نىيە تايبەت بە دادگای تاوانى نىودەولەتى، بەلكو بنەمايەكى گشتىي ياساييە، كە ساغكردەنەوہى تۆمەت بەسەر تۆمەتباردا ئەركى داواكارى گشتىيە.^{۷۵} يەك لە ليكەوتەكانى گریمانەى بىتوانى، مافى تۆمەتبارە بە بىدەنگبوون و ئەوہى كە خۆى ئىدانە نەكات، يان ددان بە تاوانبارىي خۆيدا نەنیت. نابىت بىدەنگبوون وەك بەلگەى دژ بە تۆمەتبار، بەكار بەنریت.

گریمانەى بىتوانى، كارىگەرىي لە دەستبەسەركردى پىش دادگايىكردىشدا ھەيە، كە بەسەر زۆرىنەى ئەو تۆمەتبارانەى چاوەرىي دادگايىكردن لە بەردەم دادگای نىودەولەتى تاواندا سەپنراوہ و ئەمەش بە لەبەرچاوگرتنى جدىيەتى تۆمەتەكان شتىكى سەير نىيە. دادگای تاوانى نىودەولەتى، شوينى تايبەتى خۆى بۆ دەستبەسەركردى تۆمەتباران ھەيە و لە لاھايە. بەراورد بە زۆرىك لە سىستەمە ناوخۆييەكان، ئەو شوينانە لە ئاستىكى باشدان، وەك سەلمىنەرى ئەوہى كە دەبىت دادپەروەرىي نىودەولەتى سزايى لە سەرچەم بوارەكاندا، بە قۆناغى دەستبەسەرييشەوہ، پىودانگەكانى دادپەروەرى بچەسپىنیت. ھەر دەستبەسەركرائىك زىندانى تايبەتى خۆى

^{۷۴} مادەى ۶۶ى بنەرەتنامەى رۆما.

^{۷۵} Schabas/McDermott in K Ambos (ed), Rome Statute of the International Criminal Court (4 ed, Beck, Hart, Nomos, 2022), Art 66, para 2.

ههيه، لهگه‌ل ته‌واليت و شويني خوښوړدن و ده‌ستراگه‌يشتن به شوينه هاوبه‌شه‌كان، شويني سهرداني و هوشه‌يه‌كي دهره‌كي بۇ وهرزش و هه‌واي پاك. به‌ندكراوان ده‌توانن ده‌ستيان به ته‌له‌فون و كومپيوته‌ر و له‌ويوه به به‌لگه‌نامه‌ي په‌راوه‌كانيان، هه‌روه‌ها به جيي وهرزش‌كردن‌يش بگات. ده‌شتوانن خواردن بكرن، هه‌روه‌ها چيش‌تخانه‌يه‌كي هاوبه‌شيان هه‌يه بۇ ئه‌وه‌ي بتوانن پيكه‌وه خواردن لينيئن. به‌پيي كومه‌ليك سنوورداري تاييه‌ت، ريگه به سهرداني ده‌ستبه‌سهركروان ده‌دريت، به سهرداني به‌ته‌واوي تاييه‌تي هاوسه‌ريان هاوبه‌شه‌وه، جگه له ده‌سته‌به‌ركردني تيچووي گه‌شتكردن بۇ سهردانه خيزانيه‌كان له حاليكدا ئه‌گه‌ر تومه‌تبار ده‌ستنه‌رؤ بيت.⁷⁶

مافه‌كاني تومه‌تبار

به‌پيي بنه‌ره‌تنامه‌ي رؤما،⁷⁷ تومه‌تبار 'مافي گويليگرتني ئاشكرا و گويليگرتني دادپه‌روه‌رانه‌ي هه‌يه، كه بيلايه‌نانه به‌رپوه بچيت! دانيشتنی ئاشكرا به حوكمي ئه‌وه‌ي ريگه به جه‌ماوه‌ر ده‌دات به‌وردی ريكاره‌كان بپشكنن، ميكانيزميكي گرنگي كونترولكردنه له هه‌ر سيسته‌ميكي دادوه‌ريدا بۇ پاراستني تومه‌تبار له خراب به‌كاره‌يتاني ده‌سه‌لات. له دادگاي تاواني نيوده‌وله‌تيدا، گرووي

⁷⁶ Johansen, S.Ø, 'Case Study: The ICC Detention Centre', in The Human Rights Accountability Mechanisms of International Organizations (Cambridge University Press, 2020) pp. 232, 234–235.

⁷⁷ ماده‌ي 67 بنه‌ره‌تنامه‌ي رؤما.

سەردانىكاران لە سەرانسەرى جيهانهوه دەتوانن لە دادگاييهكاندا دانیشن و به‌وهش به‌کردارى چاوديرى پرۆسه‌كانى دادپه‌روه‌رى بکەن. هه‌روه‌ها رێکاره دادوه‌رييه‌كان به‌پاس‌سته‌وخۆيى له رێى مالپه‌رى دادگاوه، په‌خش ده‌کړين.

بهره‌تنامه‌ى رۆما،^{٧٨} ئەم لای كه‌مى گه‌ره‌نتيانه‌ى خواره‌وه‌ى بۆ تۆمه‌تبار ديارى كردووه:

- ده‌سته‌به‌جى و به‌وردى به‌و زمانه‌ى تۆمه‌تبار به‌ته‌واوى لى ده‌گات و قسه‌ى پى ده‌كات، له سروشت، هۆكار و ناوه‌رۆكى تۆمه‌ته‌كان تىنگه‌يه‌نریت.

- كات و ئاسانكارى پى‌ويستى هه‌بیت بۆ ئه‌وه‌ى خۆى بۆ به‌رگرى ئاماده بکات و ئازادانه‌ش په‌يوه‌ندى به‌و پاريزه‌روه‌ه بکات، كه خۆى به‌نهينى هه‌لى بژاردووه.

- به‌بى دواكه‌وتنى ناره‌وا دادگايى بكریت.

- له دادگاييه‌كه‌دا ئاماده بىت، بۆ خۆى يان له رێى هاوكارى ياساييه‌وه كه خۆى هه‌لى بژاردبىت، به‌رگرى به‌رپوه ببات، ئەگه‌ر هاوكارى ياساييشى نه‌بوو، تىنگه‌يه‌نریت كه دادگا له هه‌ر حاله‌تىكدا به‌رژه‌وه‌ندى دادپه‌روه‌رى وا بخوازىت، هاوكارى ياسايى بۆ دابين ده‌كات و ئەگه‌ر تۆمه‌تبار خۆى نه‌يتوانى پاره‌كەشى بدات، له‌سه‌ر خه‌رجى دادگاكه ده‌بىت.

- بينين و هه‌لسه‌نگاندى ئه‌و شايه‌ت‌حاله‌نه‌ى له دژى هه‌ن، هه‌روه‌ها مافى هينان و هه‌لسه‌نگاندى شايه‌ت‌حال بۆ وته‌دان به

^{٧٨} ماده‌ى ٦٧(١)ى به‌ره‌تنامه‌ى رۆما

ناوی ئه‌وه‌وه له هه‌مان دۆخی شایه‌ت‌حاله‌کانی دژیدا. هه‌روه‌ها تۆمه‌ت‌بار مافی به‌رگری و خستنه‌پرووی به‌لگه‌ی دیکه‌شی هه‌یه، که به‌گویره‌ی ئه‌م بنه‌رتنامه‌یه قبولکراو بیت.

– له‌ حاله‌تیکدا دادگاییکردن و ئه‌و به‌لگانه‌ی ده‌درینه‌ دادگا، به‌ زمانیک‌ نه‌بن تۆمه‌ت‌بار به‌ته‌واوی لێی بگات، ده‌بیت بۆ به‌دییه‌تانی مه‌رجه‌کانی دادپه‌روه‌ری، به‌بێ به‌رامبه‌ر و ته‌وه‌رگی‌ریکی شاره‌زای بۆ دابین بکریت.

– ناچار نه‌کریت شایه‌تی بدات، یاخود ددان به‌ تاوانیکدا بنیت، به‌و پێیه‌ی بۆی هه‌یه‌ بیده‌نگ بیت، به‌بێ ئه‌وه‌ی بیده‌نگیه‌که‌ی به‌ تاوانباری یاخود بیتاوانی لێک بدریته‌وه.

– بتوانیت لێدوانی زاره‌کی یاخود نووسراو، به‌بێ سویندی یاسایی، وه‌ک به‌رگری به‌کار به‌ییت.

– له‌ پرووی سه‌لماندن یان پووچه‌لکردنه‌وه‌وه، ئه‌رکی پێچه‌وانه‌ی به‌سه‌ردا نه‌سه‌پنریت.

به‌رگری

بۆ به‌دییه‌تانی ئه‌و مافانه، تۆمه‌ت‌بار له‌لایه‌ن راویژکارانی به‌رگری و تیمه‌کانیانه‌وه‌ پشتگیری ده‌کریت. تۆمه‌ت‌بار ده‌توانیت پارێزه‌ری به‌رگری خۆی هه‌لبژیری، به‌لام بۆ ئه‌وه‌ی نوینه‌رایه‌تییه‌کی باشی هه‌بیت، ئه‌م پارێزه‌ره‌ ده‌بیت له‌ لیستی پارێزه‌رانی به‌رگریکاران له‌ دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تیدا، ناوی هه‌بیت. ئه‌م مه‌رجه‌ ئامانجی دنیابوونه‌ له‌وه‌ی سه‌رجه‌م پارێزه‌رانی به‌رگریکار له‌ دادگاکه‌دا، لینه‌اتووی زۆریان هه‌بیت. جگه‌ له‌وه‌ی

پاریزه‌ریک له سیسته‌میکی ناو‌خویدا شیاو بیت، پیوسته سه‌رجه‌م پاریزه‌ران ئە‌زموونی زیاتر له ۱۰ سالی کارکردنیان له بواریکی یاسایی په‌یوه‌ندی‌داردا هه‌بیت، یه‌کیک له زمانه‌کانی کارکردنی دادگا بزنان و خاوه‌ن که‌سیتییه‌کی به‌رز بن.^{۷۹}

دادگای نیوده‌وله‌تییه سزاییه‌کان، زۆربه‌ی جار ئالۆزن و بریکی زۆر به‌لگه‌یان تی ده‌که‌ویت و سالانیکی زۆریش ده‌خایه‌نن. سه‌ره‌رای ئە‌وه‌ش، له‌وانه‌یه‌ داوا له به‌رگریکار بکریت لیکۆلینه‌وه‌ی نیوده‌وله‌تی ئە‌نجام بدات. له‌به‌ر ئە‌وه، تیمی به‌رگری زۆر جار لای که‌م له دوو پاریزه‌ر (راویژکار و هاو‌پاویژکار)، لیکۆله‌ریک، به‌ریوه‌به‌ری په‌راو یان هه‌ر یارمه‌تیده‌ریکی دیکه‌ی یاسایی، پیک دیت. کاتیک تۆمه‌تبار دارایی پیوستی بو تیمی به‌رگریکرده‌که‌ی نه‌بیت، یارمه‌تی یاسایی بو ده‌سته‌به‌ر ده‌کریت. هۆبه‌ی تۆمار سه‌رچاوه‌ داراییه‌کانی تۆمه‌تبار هه‌لده‌سه‌نگینیت و گه‌ر ده‌رکه‌وت هه‌ژاره، خه‌رجیی یارمه‌تی یاسایی پیشکه‌ش ده‌کات. بری ئە‌و یارمه‌تییه‌ یاساییه‌ی دابین ده‌کریت، په‌یوه‌سته‌ به‌ ئالۆزی که‌یسه‌که، قه‌باره‌ی به‌لگه‌کان و هه‌ندیک فاکته‌ری دیکه‌وه. له‌گه‌ل ئە‌وه‌شدا، یارمه‌تی یاسایی تیمی به‌رگریکاران، به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رچاو له مووچه‌ی داواکارانی گشتی که‌متره. به‌ لای راویژکارانی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تییه‌وه ئە‌م خاله‌ جیگه‌ی نیگه‌رانییه، چونکه‌ بنه‌مای یه‌کسانی، دابینکردنی تیمی به‌باشی ئاماده‌ بو هه‌ردوو لایه‌نی داواکه‌ ده‌خوازیت، هه‌م داواکاری گشتی و هه‌م به‌رگرییش. تۆمه‌تبار و تیمی به‌رگریکار پیکه‌وه، ستراتژیی خۆیان داده‌نین. هاوشیوه‌ی هه‌مان پیکاره‌کانی

^{۷۹} پرسی ۲۲ له پرسیاکی دادبینی و کۆکرده‌وه‌ی به‌لگه‌کان.

رکه به‌ری له سیسته می یاسای گشتیدا، سه‌ره‌تا داواکاری گشتی که‌سه‌که‌یان ده‌خاته روو، دواتر هه‌مان ده‌رفه‌ت و کات و شوین بو تیمی به‌رگریکردنیش، ده‌ره‌خسینیریت. ئەم ریکاران‌ه‌ی دادگاییکردنیش له به‌شه‌کانی تری ئەم رینه‌ره‌دا، روونتر ده‌کرینه‌وه.

ئاشکراکردنی به‌لگه‌کان

لایه‌نیکی گرنگی دیکه سه‌باره‌ت به‌ مافه‌کانی تۆمه‌تبار، پیوستی هه‌بوونی سیسته‌میکی به‌هیزی ئاشکراکردنه. ئاشکراکردن بریتیه له پیڤاژۆی خسته‌ن‌رووی به‌لگه‌کان بو لایه‌نی به‌رامبه‌ر. هه‌موو به‌لگه و زانیارییه په‌یوه‌ندی‌داره‌کان، به‌تایبه‌ت ئەوانه‌ی بیتاوانی ده‌سه‌لمینن، ده‌بیت به‌ زووترین کات ئاشکرا بکرین. له کرداریدا، ئاشکراکردن ئالنگارییه‌کی نه‌پساویه بو تیمی به‌رگری به‌ درێژایی هه‌ردوو قۆناغی پیش دادگایی و دادگاییکردن. هۆشیاری ده‌رباره‌ی بایه‌خی سیسته‌میکی کرداری و خیرای ئاشکراکردنی به‌لگه‌کان، بو هه‌ر سیسته‌میکی دادپه‌روه‌ری نیوده‌وله‌تی سزایی، جه‌وه‌رییه.

۵. قوربانیانی تاوانه نیوده‌وله‌تییه‌کان و مافه‌کانیان له پرۆسه‌کانی دادوه‌ریدا

قوربانیان له یاسای تاوانی نیوده‌وله‌تیدا مافی دادپه‌روه‌ری، راستی، قه‌ره‌بووکردنه‌وه، ریزگرتن و پاراستنیان هه‌یه. جیاواز له دادگاییه سزاییه نیوده‌وله‌تییه‌کانی پیشوو، دادگای تاوانی

نیوده‌وله‌تی به ئامانجی خستنه‌پرووی بۆچوون و نیگه‌رانیه‌کانیان و له کۆتاییشدا بۆ ئه‌وه‌ی مافه‌کانیان به‌ده‌ست به‌ئین، پێ به قوربانیان ده‌دات پۆلێکی چالاک له پیکاره‌کاندا بگێرن. ده‌بیت توانای تیگه‌یشتن له پووداوه‌کان و پێچاره‌کانیشیان بۆ بره‌خسێنریت. ئه‌م بره‌گه‌یه تیروانینیکی گشتی له‌سه‌ر گرنگترین ئه‌و ده‌قه یاساییانه‌ی مافی قوربانیان له یاسای نیوده‌وله‌تیدا دیاری ده‌که‌ن، ده‌خاته‌ پوو، چه‌مکی قوربانی ده‌ناسیته‌ت، به‌شداریکردنی قوربانیان له دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی و مافی قوربانیان بۆ قه‌ره‌بووکردنه‌وه، پوون ده‌کاته‌وه.

ده‌قه یاساییه نیوده‌وله‌تییه‌کان

بنه‌رته‌نامه‌ی پۆما، مافی پاراستن و پێزگرتن،^{٨٠} مافی به‌شداریکردن له پیکاره‌ سزاییه‌کان له پێی به‌یانکردنی دید و نیگه‌رانیه‌کانیان،^{٨١} هه‌روه‌ها مافی قه‌ره‌بووکردنه‌وه‌ی بۆ قوربانیان ده‌سته‌به‌ر کردووه.^{٨٢} به‌هه‌مان شێوه، دادگاکانی دیکه‌ش وه‌ک هۆبه‌ نااساییه‌کان له دادگاکانی که‌مبۆدیا، دادگای تایبه‌ت به‌ لوبنان، هۆبه‌ تایبه‌ته‌کانی کۆسۆڤۆ له‌گه‌ڵ دادگای تایبه‌تی تاوان له‌ کۆماری ئه‌فریقای ناوه‌رسته‌ت، سه‌ره‌جه‌میان شێوازی له‌م جۆره‌ی به‌شداریکردن و مافی قوربانییه‌کان ده‌سته‌به‌ر ده‌که‌ن. ئه‌م په‌ره‌سه‌ندنانه خۆراک له ژماره‌یه‌ک ده‌قی نیوده‌وله‌تییه‌وه وه‌رده‌گرن.

^{٨٠} ماده‌ی ٦٨(١)ی بنه‌رته‌نامه‌ی پۆما.

^{٨١} ماده‌ی ٦٨(٣)ی بنه‌رته‌نامه‌ی پۆما.

^{٨٢} ماده‌ی ٧٤ی بنه‌رته‌نامه‌ی پۆما.

- بنه ما بنه پره تیبه کانی دادپه روه ری بو قوربانیانی تاوان و خراب-به کارهیتانی دهسه لات له ۱۹۸۵،^{۸۳} دهسته به ری سه رجه مافی دهسترگاهه یشتن به دادپه روه ری، ئاساییکردنه وه، قه ره بووکردنه وه و پیتاک دهکات.

- بنه ما و رینماییه بنه پره تیبه کانی سه بارهت به مافی ریچاره و قه ره بووکردنه وه بو قوربانیانی پیشیلکارییه گه وره کانی یاسای نیوده وه له تیی مافه کانی مروؤف و پیشیلکارییه جدییه کانی یاسای نیوده وه له تیی مروؤیی، ئەم مافانه دوویات دهکته وه و به وردی ئەوه نیشان دهدهن، که قوربانیان مافی ریچاره، قه ره بووکردنه وه و ریژگرتنیان هه یه.^{۸۴} جگه له وهش جارنامه که داوا له سه رجه مافی دهوله تان دهکات، به رنامه ی نیشتمانی بو قه ره بووکردنه وه و یارمه تیدانی قوربانیان، دابمه زرینن.^{۸۵}

- په یماننامه نیوده وه له تیبه کانی مافی مروؤف - بو نمونه، په یماننامه ی دژی ئەشکه نجه دان و مامه له ی تری درندانه، نامروؤفانه یان که رامه تشکیین،^{۸۶} له گه له په یماننامه ی نیوده وه له تیی

^{۸۳} بریاری کومه له ی گشتیی نه ته وه یه کگرتووه کان (A/Res/40/34) له ۲۹ ی تشرینی دووه می ۱۹۸۵.

^{۸۴} بریاری کومه له ی گشتیی نه ته وه یه کگرتووه کان (A/Res/60/147) له ۱۶ ی کانوونی دووه می ۲۰۰۵.

^{۸۵} هه مان سه رچاوه، برگی ۱۶.

^{۸۶} ئەم په یماننامه یه ۱۷۴ دهوله تیی ئەندامی هه یه به عیراقیشه وه. ماده ی ۱۳ مافی دهسترگاهه یشتن به دادپه روه ری و پاراستن، ماده ی ۱۴ مافی چاککردنه وه و پیدانه وه و قه ره بووکردنه وه له خو دهگریت.

بۆ پاراستنی ھەموو کەسەکان لە دیارنەمانی زۆرەملی،^{۸۷} -
حوکمی رەوانیان دەربارەى مافەکانى قوربانیان تىدايە.

پیناسەى قوربانى

لە دادگای تاوانى نیۆدەولەتیدا، قوربانى 'ھەرکەسیكى سروشتییە،
کە بەھۆى ئەنجامدانى تاوانىكى نیۆ چوارچۆیەى دەسلەلاتى
دادگاگەو، زیانى بەرکەوتوو'.^{۸۸} بۆیە قوربانى دەکریت ئەوانە
بن، کە خۆیان ئازار و برینداربوون و زیانەکیان چەشتوو
(قوربانى پاستەوخۆ)، یاخود ئەوانەى لە ئەنجامى تاوانەکانەو
ئەندامى خیزانەکانیان لە دەست داو (قوربانى ناراستەوخۆ).^{۸۹}
جگە لەوێش، قوربانى 'دەکریت ئەو ریکخواه یان دامەزراوہیە
بیت، کە زیانى پاستەوخۆ بەر مولکىكى تەرخانکراوى بۆ
مەبەستى ئایینى، پەرودەہی، ھونەرى یان زانستى، یانیش
خیرخوازى، یان بەر شوینەوارە مێژوویەکان، نەخۆشخانە،
جیگە و کەلوپەلى تايبەت بە مەبەستى مرویى، دەگات'.^{۹۰}
نموونەى زیندوو پەراوى ئەلمەھدیە، کە تايبەت بوو بە
لەناوبردى شوینەوارە کەلەپوریە کەلتوریەکان (ھەموویان
بەپى پۆلىنى یونیسکو، شوینەوارى کەلتورى بوون) لە مالى
لەسەر دەستى گرووپە ئىسلامیەکان. ئەو ریکخواوانەى خاوەنى

^{۸۷} ئەم پەیماننامەى ۷۵ دەولەتى ئەندامى ھەبە بە عێراقیشەو. مادەکانى ۱۲ و ۲۴
مافى تايبەت بە قوربانىکان دەخەنە روو.

^{۸۸} ریسای (a) REP (85).

^{۸۹} The Prosecutor v Al Mahdi, Reparation Order, Trial Chamber
VIII, ICC-01/12-01/15-236, 17 August 2017, para 43.

^{۹۰} ریسای (a) REP 85.

شویننه واره که له پوورییه که لتوورییه کان بوون له گه‌ل خیزانه پاریزه ره‌کانی شاری تیمبوکتو، که چاودیری گالکو ویرانبوو هکانیان ده‌کرد، له‌م په‌راوه‌دا وه‌ک قوربانی ناسینران.^{۹۱}

ئه‌گه‌ری به‌شداری قوربانینان له ریکاره‌کاندا

له دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تیدا، قوربانینانی چهند تاوانیکی دیاریکراو ده‌توانن بو به‌شداریکردن له ریکاره‌کاندا، ناویان تومار بکه‌ن. یه‌که‌ی قوربانی و شایه‌ت‌حاله‌کان له هۆبه‌ی تومار له‌گه‌ل هۆبه‌کانی پیش دادگایی یاخود دادگاییکردندا، شیوازی ئه‌نجامدانی وه‌ها ئه‌رکیک دیاری ده‌که‌ن. زورجار ئه‌م ریکاره سه‌ردانی کارمه‌ندانی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تیی بو ولاتانی به‌رکه‌وتوو و ئاگادارکردنه‌وه‌ی جقاته زیانلیکه‌وتوو هکانی تی ده‌که‌ویت؛ ده‌ستراگه‌یشتن به‌وان یه‌که‌م هه‌نگاوی گه‌شته‌که‌یانه بو ئاماده‌بوون له به‌رده‌م دادگادا. سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ش، هه‌موو زانیارییه پیویسته‌کان له مالپه‌ری دادگادا به‌رده‌ست ده‌بیت.^{۹۲} ئه‌و قوربانینانه‌ی ده‌یانه‌ویت به‌شداری له ریکاره‌کانی دادگادا بکه‌ن، له رپی فورمیکی تاییه‌تی داواکاری به‌شداریکردنی قوربانینانه‌وه، ورده‌کارییه‌کانیان به توماری دادگاکه ده‌دن. پاشان فورمه‌کان هه‌له‌سه‌نگینرین بو زانیی ئه‌وه‌ی ئایا رپی تی ده‌چیت که‌سه‌که به‌هوی تاوانه‌کانی نیو په‌راوه‌که‌وه زیانی به‌رکه‌وتبیت. ئه‌گه‌ر فورمه‌کانیان قبول بکرین، ئه‌وکات

⁹¹ The Prosecutor v Al Mahdi, Reparation Order, Trial Chamber VIII, ICC-01/12-01/15-236, 17 August 2017.

⁹² بروانه: <https://www.icc-cpi.int/about/victims>

پاریزهریکیان به مه‌به‌ستی پیدانی زانیاری و پالپشتیی زیاتر، بۆ دابین ده‌کریت.

به‌ش‌داریکردنی قوربانییان له دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تیدا، ریگه‌یان پی‌ده‌دات -زۆرت‌تر له پئی پاریزهره‌کانیانه‌وه- لیدوان و داواکاری له باره‌ی په‌راوه‌په‌یوه‌ندی‌داره‌کانی به‌رده‌م دادگاو پیتش‌ک‌ش ب‌ک‌ن، ده‌توان وه‌ک شایه‌ت‌حال به‌لگه‌بخه‌نه به‌رده‌ست و پیتش‌نیازی به‌لگه‌ی زیاتر بۆ هۆبه‌کان ب‌ک‌ن، له‌وه‌لگانه‌ی لایه‌نه‌کان ده‌یانخه‌نه‌پوو، ب‌کۆلنه‌وه و داوای قه‌ره‌بوو ب‌ک‌ن. ئەمه‌ش ری‌بۆ به‌ش‌دارییه‌کی کارا بۆ هه‌ردوو لایه‌ن خۆش ده‌کات، که له سیسته‌میکی ر‌که‌به‌ریی دوو لایه‌نه‌دا ناوازه‌یه.

راویژکاری قوربانییان

قوربانییان له پئی راویژکاری قوربانییانه‌وه له دانیش‌تته‌کانی دادگادا، نوینه‌رایه‌تی ده‌کرین. به‌وه‌پینیه‌ی ژماره‌ی قوربانیه‌به‌ش‌داربووه‌کان زۆره‌-تا ئیستا به‌نزیکه‌یی له نیوان ۱۲۰ بۆ ۵۰۰۰ بووه له په‌راوه‌جیاوازه‌کاندا- قوربانیه‌کان به‌تاک نوینه‌رایه‌تی نا‌کرین، به‌لکو به‌ده‌سته. ئەمه‌ش هه‌ولی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تیه‌بۆ چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌ی ئەوه‌ی، چۆن به‌کرده‌یی نوینه‌رایه‌تی هه‌زاران که‌س له یه‌ک په‌راودا مسۆگه‌ر ب‌کریت. به‌لام ئەمه‌کیشه‌بۆ پاریزه‌ران و هه‌روه‌ها قوربانیه‌کانیش ده‌خولقینیت، چونکه‌دروستکردنی په‌یوه‌ندیه‌کی ماناداری قوربانی-پاریزه‌ر قورس ده‌بیت. به‌هۆی ئەرکی قورس و سروشتی ئالۆزی ر‌یکاره‌کانی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تیه‌وه -هاوش‌یوه‌ی راویژکاری به‌رگری- راویژکاری قوربانیه‌کانیش

دهبیت قبول بکریّت بو ئه وهی له بهردهم دادگای تاوانی نیودهوله تیدا، کار بکات و دهبیت هه مان مه رجه کانی راویژکاری بهرگری، جیبه جی بکات. تا ئیستا راویژکاری قوربانیمان، سه رباری سه رجه م گرفته کان، توانیویه تی به شدارییه کی گرنگ له په راوه تاکه که سییه کاندای بکات و چه ندان لایه نی په راوه کان زهق بکاته وه، که به بی به شداریکردنی قوربانیمان هه له نه ددرانه وه.

پاراستنی قوربانی و شایه تحاله کان

قوربانی و شایه تحاله کان^{۹۳} مافی پاراستنیا ن هه یه. ^{۹۴} دادگای تاوانی نیودهوله تی پیویسته 'رپیکاری گونجاو بو پاراستنی سه لامه تی، خو شگوزهرانیی مادی و دهروونی، شکو و تایبه تمه ندیی قوربانی و شایه تحاله کان بگریته بهر! له بهر ئه وه، یه که ی تایبه تمه ندی قوربانیمان و شایه تحاله کان له هۆبه ی تومار، دوخی تاکه که سیی شایه تحاله کان و قوربانیه به شدار بووه کان هه لده سه نگینیت بو دلنیا بوون له وهی رپوشوینی پاراستنی گونجاو، گیراوه ته بهر. به و مانایه ی له کرداردا دادگا به ئاشکرا په یوه ندییان پیوه ناکات، به لکو ته نیا به نهینی و به دزییه وه، به جوریک ناسنامه، رووخسار و دهنگیان بو جه ماوه ر ئاشکرا ناکرین، یا خود رهنگه مانای شوینگورپینیشیان بیت وهک به شیک له بهرنامه ی پاراستنی شایه تحاله کان. رپیکاره کانی پاراستن فره

^{۹۳} هه ندیک جار قوربانیه کان به شداریی په راوه کان دهکن و وهک شایه تحاله ته ددهن، به لام هه موو جاریکیش نا.

^{۹۴} ماده ی ۶۸(۱)ی بنه پره تنامه ی روما.

گرنگه، چونکه زورجار تۆمه تبارانی بهردهم دادگای تاوانی نیودهولته تی، کهسانی زور بههیز و دهستپرویشتوون. چاوسوورکردنه وه له شایه تحاله کان و توندوتیژی بهرامبهریان، مهترسییه کی راسته قینه یه. له دۆخی کینیادا، که پهراویکی سهرکه وتوو نه بوو و شکستی پهراوی داواکاری گشتی بهخۆوه بینی، چهند شایه تحالیکی دادگای تاوانی نیودهولته تی به مردوویی دۆزرانه وه، بهشیکیشیان له وتهکانیان پاشگهز بوونه وه.

سه ره رای ئه وهش، پشتگیری دهروونی بو قوربانیمان و شایه تحاله کان له دادگای تاوانی نیودهولته تیدا، بهردهسته. ئامانجی وه ها ریکاریک، پاراستنی قوربانی و شایه تحاله کانه له دووباره زه بریده یی. ئه وان بو خۆیان تاوانگه لی زور قورسیان ئه زمووه، که زور جار تووشی زهبری توندیان دهکات. رووبه روو بوونه وه له نیو دادگادا و بهو ئه زموونانه وه، دهکریت زیانی دهروونی جدیی بهدواوه بیته، بۆیه ریکارهکانی پشتیوانیی پیش و پاش شایه تیدانیش، یارمه تیدهرن بو که مکردنه وه ی بهشیک له و کاریگه ریانه.

مافی قه ره بوو کردنه وه

هه موو ئه و قوربانیمان ی بو به شداریکردن له دانیشتنه کاندای قبول کراون، مافی داواکردنی قه ره بوویان هه یه. قه ره بووش به سروشتی خۆی، دهکریت به کۆمه ل یان تاکه که سی بیته، که له به شهکانی تری ئه م ریه ره دا به وردی روون دهکریتته وه. له رووی دامه زراوه ییه وه، دادگای تاوانی نیودهولته تی، تاکه دادگایه سندوقی دهسته بهری بو قوربانیمان هه بیته. ئه رکی سندوقه که

بریتییہ لہ: (۱) جیبہ جیکردنی فہرمانہ کانی دادگا بہ
 قہرہ بووکردنہ وہ و (۲) پیشکھ شکردنی پشتیوانی جہستہ یی،
 دہروونی و مادی بہ کومہ لہ قوربانییہ کان و خیزانہ کانیان. ئو
 کارہش لہ رپی بہخشینی دہولہ تانہ وہ دہکریت، بو دلنیا بوونہ وہ
 لہ وہی دہتوانریت فہرمانی قہرہ بووہ کان جیبہ جی بکرین، کہ
 ئہمہش بہتایبہ تتر گرنگہ کاتیک تومہ تبار ہہ ژار بیت، یاخود ئو
 ہیندہ سامانہ ی ہہیہ تی بہشی پیدانی بری قہرہ بووہ کان
 بہتہ و او ی نہکات. لہ ئوگاندا، یہ ک لہ و یہ کہ مین ولاتانہ ی دادگای
 تاوانی نیودہ ولہ تی لہ ۲۰۰۵ وہ دہستی بہ لیکولینہ وہ تیاندا
 کردوہ، سندوقی دہستہ بہری لہ ۲۰۰۸، زور پیش ئوہ ی ہیچ
 سزایہ ک دہرچیٹ، دروست کراوہ. بہرنامہ یہ کی هاوکاری بو
 قوربانییانی مملانی نیوان حکومہ تی ئوگاندا و سوپای
 بہر خودانی خودا، پەرہ پی دا، کہ بریتی بوو لہ راہینانہ وہ ی
 پزیشکی و دہروونی، ہہروہا پشتگیری بژیوی لہ ناوچہ
 زیانلیکہ و تووہ کاندا. دوور لہ ہہر ریکاریکی ژوورہ کانی دادگا،
 ئہم لایہ نہ ی دادپہرہری نیودہ ولہ تی سزایی، دہتوانریت
 گورانکاری لہ ژیانی قوربانییاندا بکات.

بهشی سییه م

بناغه و تاییه تمه ندیی قوناعی پیش لیکولینه وه

یه کیک له کایه گرنه گه کانی دادبینی له دادگای تاوانی نیوده وه له تیدا، که ئەم دادگایه جیا دهکاته وه، قوناعی ههلسه نگانندی به لگه کانه. واته چوونیتی دیاریکردن و ههلبژاردنی رهوشی لیکولینه وه.^{۹۰} ئەمهش سه رهتای لیکولینه وهی به راییه. هه ره له م پیناوه شدا، ده بیت بلین یه که م جار رهوشه که له لایه ن داواکاری گشتی دادگاکه یان ئەنجومه نی ئاسایش یاخود ولاتیکی ئەندام له دادگاکه وه، ئاراسته ی دادگاکه ده کریت، چونکه گومان ده کریت تاوانیک کرابیت که ده که ویته چوارچیوهی ده سه لاتی دادوهی

^{۹۰} چه مکی (رهوش) له هیچ به لگه نامه یه کی دادگای نیوده وه تیی تاواندا پیناسه نه کراوه. ئەوهی گرنه و ده بیت به رجهسته ی بکه ین ئەوهیه، دادگاکه پیش ئەوهی مامه له له گه ل په راو و تومه تباردا بکات، ده بیت رهوشه که یاخود دۆخه که، ههلبسه نگینیت. چه مکی (رهوش)، به بی ئەوهی پیناسه بکریت، له ماده کانی ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۸، ۱۹، ۱۹ باس کراوه. به لام به گشتی ده کریت بلین، مه به ست لئی وردبوونه وهیه له وهی ئایا تاوانیک له لایه ن که سیک یان کومه له که سیکه وه دژی ژماره یه کی زور قوربانی، یاخود دژی به رژه وه ندیی رهوای کومه له خه لکیک له هه ریمیکی به رفراوان و له ماوه یه کی دیاریکراودا، ئەنجام دراوه یان نا. به مه رجیک ئەو تاوانانه بکه ونه سایه ی تاییه تمه ندیی دادگای نیوده وه تیی تاوانه وه.

Victor Tsilonis. The jurisdiction of the international criminal court. The Springer. Hague, The Netherlands. 2nd edition, 2024, p. 73.

دادگاگه وه. بۆ ئەم مەبەستەش ئۆفیسى داواكارى گشتى له دادگاى تاوانى نيو دهوله تى، راده سپىزدريت به وهى له بوونى بنچينهى گونجاو بۆ ليكۆلینه وه، پالپشت به و پيوهرانهى دانراون و دواتر باسيان دهكەين، بكۆلته وه. بهم پينهش قوناغى پيش ليكۆلینه وه، ياخود قوناغى ههلسهنگاندىن، قوناغى مەبهست لىي گه ران و وردبوونه وهيه له مەرجهكانى دهستكردىن به ليكۆلینه وه. دهكرىت - وهك دواتر روون دهبيتته وه - داواكارى گشتى برىار بدات به نه بوونى بنچينهى گونجاو بۆ ليكۆلینه وه. ئەم برىارهش له لايهن هۆبهى پيش دادگايى كرده وه شياوى پيداچوونه وه. له بهرانبه ردا، ئەگه ر بۆ داواكارى گشتى دهركه وت، پالپشت به و زانيارىبانهى كۆكراونه ته وه، كه هه موو پيوهرهكان بۆ دهستكردىن به ليكۆلینه وه فهراهه من، ئەوكات داواكارى گشتى ئەركى دهستكردىن به كرده وهى په راوى ليكۆلینه وهى له سه ره.

چەند ئامانجىكى سه رهكى له پشت قوناغى ههلسهنگاندىن به لگه كانه وهن، له وانه: بايه خدان به و رهوش و په راوانهى كاريگه رترين، بۆ ئەوهى رى له وهرگرتنى ئەو رهوش و په راوانهى دواتر له قوناغى دادگاييدا بايه خىكى ئەوتويان نيه، بگيرىت. يه كىكى تر له ئامانجهكانى ئەم قوناغه، پاراستنى مافى تاكه كانه، ئەمهش به و واتايهى ئەگه ر داواكارى گشتى زانى پاش ههلسهنگاندىن و وردبوونه وه، بنچينهى گونجاو نيه بۆ ليكۆلینه وه، به و جوړه ريگه له پيشيلكردىن مافى تاكه كان و سه ره رىي ئەو ولاتانهى تۆمه تباره كان هه لگرى ولاتنامه يان، ده گيرىت.

۱. قۇناغى پشكىن و كۆكردنەۋەى بەلگە

مادەى ۵۳— بىنەرتنامەى دادگای تاوانى نئودەولەتى، جەخت دەكاتەۋە لەۋەى: (۱- پئویستە داواكارى گشتى پاش ھەلسەنگاندنى زانىارىيەكانى بەردەستى، دەست بە لىكۆلینەۋە بكات، مەگەر ئاماژە بۇ نەبوونى ھىچ بىنچینەىەكى گونجاۋ بۇ بەردەۋامى بەپىئى ئەم بىنەرتنامەىە بكات...). لەۋ دەقەۋە دەردەكەۋىت، داواكارى گشتى لە دادگای تاوانى نئودەولەتیدا، لایەنى سەرەكییە بۇ كۆكردنەۋەى بەلگەى گونجاۋ بۇ ئەۋەى دواتر بىرپار بدات ئاخۇ لىكۆلینەۋە بكرىت یاخود نا. ھەرۋەھا دەبىت بە كارى لىكۆلینەۋە ھەستىت، ئەگەر بۇى دەركەوت بىنچینەى گونجاۋ بۇ ۋەھا كارىك ھەىە. بەلام پىش ئەۋەى ئەۋ كارە بكات دەبىت ۋەك پئویست ئەۋ بەلگانەى بەر دەستى دەكەۋن، ھەلبەسەنگىنىت. ئەمەش ئەركىكى ناچارەكییە لە سەر داواكارى گشتى، جا حالەتەكە لە لایەن ۋلاتىكى ئەندامەۋە رەۋانە كرابىت، یاخود لە لایەن ئەنجومەنى ئاسايشەۋە، يانىش لە لایەن خودى داواكارى گشتىیەۋە دەست بە گرتنەبەرى رىكارەكان كرابىت. بۇ ئەم پىنقاژۋىەش، ھىچ چوارچىۋەىەكى كاتى دیارى نەكراۋە^{۹۶}.

ھەر بۇ ئەم مەبەستە، بىنەرتنامەكە پئوهرىكى بۇ ئەم پروسەىە دانائە، ئەۋىش پئوهرى بوونى بىنچینەى گونجاۋە بۇ لىكۆلینەۋە.

⁹⁶ William Schabas, ((An introduction to international criminal court)), Cambridge university press, Cambridge, U.K.6TH Edition, 2020. P 255.

ئەم پيۆەرەش بئەرتنامە کە دا جەختی لىن کراوەتەو. ^{۹۷} لەو کاتەى کە داواکارى گشتىي نيو دەولەتى، يەکلایەنە لەسەر ئەم کارە بریار دەدات. ھۆبەى پيش دادگاييکردن لە دادگای تاوانى نيو دەولەتى، لە بریارىکيدا جەخت دەکاتەو کە مەبەست لەم برگەيە، رووبەروو بوونەو ھى ليکۆلینەو ھى بى پاسا و پووچ، ياخود ھەر ليکۆلینەو ھى کى ترە کە مەبەستى سياسىي لە پشتەو ھى بيت. ^{۹۸} ھەر پالپشت بە مادەى ۱۵، واتە ئەم بەندە خزمەتى ئامانجى بەرەنگار بوونەو ھى خراپ بەکارھينانى پرۆسەى کوکردنەو ھى بەلگە دەکات بۆ مەبەستىک، کە لەگەل ئامانجەکانى دادگادا نەگونجيت. ھەر بۆيە بەگوێرەى ئەو مادەيەى سەرەو، ئەرکى داواکارى گشتىيە ھەر زانيارىيەک سەبارەت بە ھەر رەوش و حالەتيک، ئەگەر ھەستى کرد ئەو زانيارىيە ناراست و درۆيە، رەت بکاتەو. ^{۹۹}

^{۹۷} مادەى ۱۵ (۳، ۴، ۶) ى بئەرتنامەى رۇما.

^{۹۸} ICC, Situation in the republic of Cote d Ivoire Corrigendum to 'Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorization of an Investigation into the Situation in the Republic of Côte d'Ivoire' 15. Nov. 2011. ICC-0211114-Corr para 21

^{۹۹} Situation on the Registered Vessels of the Union of the Comoros, the Hellenic Republic and the Kingdom of Cambodia, Union of Comoros, Decision on the request of the Union of the Comoros to review the Prosecutor's decision not to initiate an investigation; and Partly dissenting opinion of Judge Kovács, Case No ICC-01/13, ICC-01/13-34, ICC-01/13-34-Anx-Corr, ICL 1701 (ICC 2015), 16th July 2015, International Criminal Court [ICC]; Pre Trial Chamber I [ICC].

جگه له و پټوهره گشتییه، دوی ئه وهی داواکاری گشتی بنچینهی گونجاوی وهک مهرجی پیشوخته بو باوهرهیتان به لیکولینه وه دانا،^{۱۰۰} جاریکی تر مهرجی نوی بو ئه م لیکولینه وانه داده نیت. له وانهش بوونی بنچینهی ئاوه زپه سهند بو پرواهیتان به وهی یه کیک له و تاوانانهی له تاییه تمه ندیی دادگا که دان، ئه نجام دراوه. هوبه ی پیش دادگاییکردن له بریاریکدا جهخت ده کاته وه، بنچینهی ئاوه زپه سهند که له و برگه یه دا هاتووه، ته واوکه ری چه مکی بنچینهی گونجاوه که له سه ره تای ماده که دا هاتووه.^{۱۰۱}

به بوچوونی ئیمه چه مکی بنچینهی ئاوه زپه سهند جیاوازه له چه مکی بنچینهی گونجاو، چونکه بنچینهی گونجاو مه به ست لئی وردبوونه وهی داواکاری گشتییه له بوونی ره وشه که و بوونی حاله تیک له ناجیگیری و کاری تاوان له و شوینیهی دهنگوی بوونی تاوانی تیدایه، به لام چه مکی بنچینهی ئاوه زپه سهند بریتیه له دنیا بوونی داواکاری گشتی پاش وردبوونه وه له دۆخه که، که لۆژیکیه و ا دابنیتین ئه م دۆخه ی گونجاندنی بو کراوه، و ا دابنریت یه کیک له تاوانه کانی بابه تی تاییه تمه ندیی دادگای تیدا فه راهه مه. تا راده یه کیش ئه م بوچوونه له لایه ن هوبه ی دادگاو له په راویکدا، جهختی لی کراوه ته وه، مه به ست لئی ئه وه یه داواکاری گشتی بوچوونی واقعییه هیه سه بارهت به روودانی یه کیک له تاوانه نیوده وه له تیه کان و لیکولینه وه تیدا به لگه ی پټویسه

^{۱۰۰} برگه ی (ا) له به ندی یه که می ماده ی ۳ مه بنه رته تنامه ی روما.

¹⁰¹ ICC. Situation in the Republic of Kenya, pre-trial chamber II, Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorization of an Investigation into the Situation in the Republic of Kenya, 31 March 2010– ICC–01/09–19 para 26.

بەرھەم دەھیئەت، کە دەکریت دواتر بېتە بنەمای پەراویک لە
دادگادا. ۱۰۲

۲. وردبۆنەوہ لە تاییبەتمەندی و وردبۆنەوہ لە ئەنجامدانی تاوانەکان

ھەر وەھا وەک بەشیک لە و پرۆسەییە داواکاری گشتی ئەنجامی
دەدات، دەبیت ھەموو جۆرەکانی تاییبەتمەندی دادگاگە، لەوانە
مەودای کەسەکی، بابەتی، کاتەکی دەسلەلاتی داوہری، ھەر وەھا
مەودای شوینەکی (ناوچەیی) دەسلەلاتی داوہری دادگاگە،
ھەلبەسەنگینیت. بە ھەمان شیوہ، داواکاری گشتی بۆی نییە ھیچ
ھەلسەنگاندنیکی پیشوہختە بۆ تاوانیک کە ھیشتا ڕووی نەداوہ،
بکات. بۆیە لە و کاتە تاوانیک لە تاوانەکانی پەیوہست بە
بنەرہتنامە ڕۆما لە ئان و ساتی ڕووداندایە، لە تاییبەتمەندی و
کاری داواکاری گشتی ھەردەچیت، چونکە داواکاری گشتی تەنیا
لە و تاوانانە ڕوویان داوہ، یاخود بەردەوامن لە ڕوودان،
دەکوڵتەوہ.

¹⁰² ICC. Situation in the Republic of Cote d'Ivoire See also ICC, Situation in the Republic of Côte d'Ivoire, Trial Chamber, Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorization of an Investigation into the Situation in the Republic of Côte d'Ivoire, 3 October 2011, ICC-02/11-14, paras. 23 et seq.

۳. وردبوونهوه له پټوهری پهسه نډیټی

دهبیت حالته که بۆ ئه نجامدانی پرۆسه ی هه لسه نگاندن، په سه ند کرابیټ. ۱۰۳ پټوهری په سه ندبوونیش له ماده ی ۱۷—ی بڼه رته نامه که دا جه ختی لی کراوه ته وه. مه به ست له په سه نډیټی، ئه و مه رجانه یه که دادگا، ئه گه ر زانی مه رجه کانی په سه ندکردنی رهوش فه راهم نییه، ده توانیټ دادبینی ئه نجام نه دات. ۱۰۴ بۆ مه به ستی به دیه اتنی په سه نډیټی له به رده م دادگای تاوانی نیوده وه له تیدا، ده بیټ دادگا دلنیا بیټ له کومه لیک بابه ت:

یه که م: ده بیټ تایبه تمه ندی ته واوکاری (complementary) دادگا، هه لسه نگینریټ. ۱۰۵ مه به ست ئه وه یه دادگای تاوانی نیوده وه له تی، ته واوکهری کاری دادگا نیش تمانیه کانه و جیگره وه یان نییه. بۆیه ئه گه ر سیسته می دادوهری نیش تمانی، ریکاری ته واوی بۆ دادبینی گرتووه ته به ر، حالته که له به رده م دادگادا په سه ند ناکریټ. واته ده بیټ وردبوونه وه هه بیټ له وه ی ئایا ده وه له ته که یاخود ده وه له ته تایبه تمه نده کان، ریکاری دادبینی ناوخوییان به رانه به ر ئه و گرووپ و که سانه ی گومان ده کریټ له پشته وه ی ئه نجامدانی تاوانه کانه وه بن، گرتووه ته به ر. ئه گه ر پاش هه لسه نگاندن وه لامه که نه خیر بیټ، ئه وه ده کریټ بلین ره گه زیکی په سه نډیټی هه یه. بۆیه نه بوونی دادبینی ناوخوی له و تاوانانه دا، به هه ر هوکاریک بیټ، وا ده کات په راوه که له

۱۰۳ برکه ی ۱ (ب)ی ماده ی ۵۳ ی بڼه رته نامه ی رۆما.

104 ICC. Situation in the republic of Kenya ,31 March 2012.para 40.

۱۰۵ ماده ی ۱۱۷ (۱)ی بڼه رته نامه ی رۆما.

بەردەم دادگای تاوانی نیۆدەولەتیدا، پەسەند بکریت. دادگای تاوانی نیۆدەولەتی خۆی کۆمەڵە پێوهریکی داناو، که دەکریت بۆ دیاریکردنی ئەو هی ئایا سیستەمی یاسایی ناوخۆیی بە ئەرکەکانی هەستاوه یاخود نا، پشتیان پێ ببەستریت. لەوانەش بوون یاخود نەبوونی بنچینە یاسایی تایبەت بە دادبینی لە ئاستی نیشتمانیدا؛ دانیابوون لە بوون یاخود نەبوونی ئەو دەقە یاساییانە بەر بەستن لە پرۆسە ی دادبینی وەک ریئسای لیبوردن، پارێزبەندی، بەسەرچوون (تقادم)؛ هەروەها دادگایکردنی ئەو کەسانە که ئاستی بەرپرسیاریتی نزمیان هەیه، یاخود بەشداربووی سەرەکی نەبوون لە تاوانەکاندا.^{۱۰۶}

هەندیک جار گریمانە ی ئەو هوش دەکریت، که دادبینی ناوخۆیی ئەنجام دراوه، بەلام مەبەست لێی پاراستنی کەسی تۆمەتبارە لە بەرپرسیاریتی ئەو تاوانانە ی دەکەوێت چوارچۆیە دەسلاتی دادوهری دادگای تاوانی نیۆدەولەتیه وە^{۱۰۷} یاخود دواکەوتن و پاشخستنی بەردەوامی دادبینی هەیه، که لەگەڵ نیازی

¹⁰⁶ ICC policy paper on preliminary examination, the office of the prosecutor Nov 2013, p12,13.

^{۱۰۷} مادهی ۱۱۷(۲) (أ) له بنه‌رتنامه‌ی رۆما. مەبەستی پاراستنی تۆمەتبار لە مەر ریو شویتەکانی دادبینی دەکریت لە لادان لە زیرهوه راستەکانی لیکۆلینه‌وه و دادبینی بەرچەستە بیت، وەک گوینەدان بە بەلگەکان، یاخود بەهەندنەگرتنی بەلگە ی گرنگ، ترساندن ی سکالاکاران و شایه‌ت‌حاله‌کان و ته‌واوی ئەندامانی دەستە ی دادوهری، لادانی پروون لە بنیاتانی بنه‌ماکانی بەرپرسیاریتی تاوانکاری تاکه‌کەسی، به‌وه‌ی مه‌ترسی و شیوازی به‌شداریکردن به‌هەند نه‌گیریت.

په لکیشکردنی کهسی په یوه نندیدار بو به ردهم دادگادا ناسازه،^{۱۰۸}
یاخود دادبیینیه کان سه ربه خوئیانه و بیلایه نانه نه نجام
نه دراون.^{۱۰۹}

دووه م: ده بیټ مه رجی مه ترسی (gravity) و راده ی به دیه اتنی
بو نه وه ی حاله ته که له به ردهم دادگای تاوانی نیوده وله تیدا
په سهند بکریت، هه لسه نگیریت. واته ده بیټ له هه لسه نگانندی
مه ترسیی حاله ته که دا، چهند بابه تیک به ههند بگرین، له وانه ش:
ژماره ی کوژراوه کان؛ ژماره ی قوربانیه کان؛ راده و چوارچیوه ی
تاوانه کان؛ راده ی سیسته ماتیکبوونی تاوانه کان؛ سروشتی
تاوانه کان؛ شیوازی نه نجامدانی تاوانه کان؛ له گه ل راده ی
کاریگریی تاوانه کان له سهر خه لک و کومه ل.^{۱۱۰}

^{۱۰۸} ماده ی ۱۷(۲)ب) له بنه رته نامه ی روما. دیاریکردنی بوونی دواکه وتنی
ناداپه روه رانه له دادبیینی ناوخوییدا له بهر روشنایی بنه ما دادبیینیه ناوخوییه کان به
سوودوه رگرتن له چوارچیوه ی ناسایی هاوشیوه له په راوه هاوتاکاندا، ده پیوریت.
^{۱۰۹} ماده ی ۱۷(۲)پ) له بنه رته نامه ی روما. سه ربه خوئی دادگا ناوخوییه کان و
بیلایه نیی دادوه رانی ده بیټ ره چاوی چهند خالیک بکریت: چوئیتی دامه زراندن، ماوه ی
مانه وه یان له پوسته کانیاندا، بوونی گهرنتی و پاراستنیان له ده ستتیوه ردان له
کاره کانیاندا. سه باره ت به بیلایه نی له دادبیینی تاوانه نیوده وله تییه کاندا، ده بیټ نه وه
بزاینن که مه به ست له بیلایه نی نه وه نییه هه موو تومه تباره کان دادگایی بکه ین، به لکو
دلنیاپوونه له وه ی که بابه تییه نانه هه مان پیوه ره کان به سه ر هه موو په راو و حاله ته کان
وه کیه ک، جیبه جی ده بیټ.

¹¹⁰ Christoph Safferling, ((International criminal procedures))
Oxford, Oxford university press 1st published, 2012. P 107.

فاکتھریکی وھک قہ باره و سروسھتی تاوانه که، شییوازی
ئەنجامدانی و رادەئ کاریگەری، ھەلبەسەنگیتیت. ¹¹² ھەروەھا
دەکریت ئۆفیسئ داواکاری گھتی بۆ دیاریکردنی بەرژەوھندی
دادبئنی، چەند بابەتیکئ تر وھک بنەما بۆ قورسائی و مەترسیئ
تاوانه که، بەھەند بگریت، لەوانەش ژمارەئ قوربانئیان و رادەئ
رئخراوئتی لە دارشئنی پلاندائ. ھەروەھا بۆ ھەمان مەبەست
دەکریت مەترسیئ کەسئ تۆمەتبار، بەھەند بگریت. ¹¹³ دەکریت
سەیری ئەو دەرھاویشئە کۆمەلایەتییانەش بگریت، کە ئەم
کردارانه لە ئاستئ کۆمەلئ نیوئەولەتئدا، دروستئان کردوون، بۆ
ئەوئ بئنه بنەمائ لئکۆلئنهو. ¹¹⁴

دووھم: بەرژەوھندی قوربانئیکان: ھەرچەندە قوربانئیکانی ئەو
تاوانانە دەکەونە سائیئ تائیبەتمەندیئ دادگائ تاوانئ
نیوئەولەتیئەو، بەرژەوھندیئ کئ بنەرتییان لە لئکۆلئنهو و
دادبئنی تاوانەکاندا ھەئە. بەلام ھەندیک فاکتەر ھەن، دەکریت
رئگر یاخوئ بالاتر لە دروستبوونی ئەو بەرژەوھندیئ بن. بوونی
ئەو فاکتەرانەش رئگە بە داواکاری گھتی دەدن، برئاری
ئەنجامدانی لئکۆلئنهوئ پەئوہست بە بەرژەوھندیئ
قوربانئیکانەو بەدات. ¹¹⁵

¹¹² Christoph Safferling, OP.CIT P 223

¹¹³ ICC Prosecutor v, Lubanga ,PTC,ICC-01104I-01106I2 Feb 2006 warrant of arrest para 50

¹¹⁴ Ibid, 10 Feb 2006.para 46.

¹¹⁵ Kai Ambos, ((Rome statute of the international criminal court: article by article, A commentary)) Beck, Hart and Nomos 4th edition 2022, p1688.

سپیهه: که سیتی تۆمه تبار و دۆخی په یوه ست به تۆمه تبار ه که: په کیکی تر له و پیوه رانه ی به رژه ونیدی دادپه روه ری پی ده خه ملینریت، بابه تی ته من و توانستی دهر وونی و عه قلی تۆمه تبار ه کان و هه روه ها رۆلیانه له کوی پرۆسه ی تاوانکاری به که دا. هه ر بۆیه ستراتیژی داواکاری گشتی بریتیه له تیشک خسته سهر ئه و تۆمه تبارانه ی زۆرتین به رپرسیاریتی و تیوه گلانیان له تاوانه کانداهیه.¹¹⁶

سه باره ت به ته منی تۆمه تبار، ده بیته دوو خال به هه ند بگریین.

یه که م، ته منی تۆمه تبار نابیت له ۱۸ سال که متر بیت، چونکه ماده ی ۲۶ ی بنه رته نامه که جه خت له وه ده کاته وه: نابیت دادگا هیچ ده سه لاتیکی دادوه ری به سهر که سیکا ده بیته، که له کاتی ئه نجامدانی تاواندا، ناوبراو ته منی له خوار ۱۸ ساله وه بیت.

دووه م، داواکاری گشتی دلیا بیت له توانستی دهر وونی و جه سته یی تۆمه تبار و ئه وه ی ئایا تۆمه تبار له ئه نجامه کانی دادبینی تیده گات، چونکه ئه گه ر گومانلیکراو نه خوش بیت، یاخود خودی گومانلیکراو قوربانیی پیشلیکاری گه وره بووبیت، له به رژه وه ندیی دادپه روه ری به که لی نه کۆلریته وه¹¹⁷، هه روه ها ده بیته داواکاری گشتی په نا بۆ ماده ی ۳۱ ی بنه رته نامه که بیات، که ده لیت: نابیت که سیک به رپرسیاریتی تاوانکاری هه بیته ئه گه ر له ساتی ئه نجامدانی تاوانه که دا: (ا) نه خوشیه کی دهر وونی

¹¹⁶ Mark Klarmberg, Jonas Nilsson and Antonio Angotti, ((Commentary on the law of the international criminal court)), 2nd edition, Torkel Opsal academic E publisher, Brussels, 2023. p25

¹¹⁷ policy paper on the interests of justice, Sep, 2007, p 7.

هەبیت، یان کەموکوورپیەک کە توانای ئەو کەسە بۆ زانینی نایاساییبوون یان سروشتی ئەو تاوانانەی ئەنجامیان دەدات، یان توانای کەسە کە بۆ جلەوی کردەوهکە، لەناو دەبات، ئەویش بە مەبەستی پەپڕەکردنی مەرجەکانی یاسا. دانیابوونەوهی ئۆفیسێ داواکاری گشتی لەم مەرجانە، بەتایبەت مەرجی توانستی دەروونی، پێوەریکی گرنگە بۆ پەروایەتی خودی دادبینی، چونکە لە دادبینی تاوانە نیۆدەولەتییەکاندا، دەبیت تۆمەتبار وەک بابەتیک مامەلەی لەگەڵ بکریت، نەک وەک ئامانج، ئەمەش پەروایەتی دادبینی پتەوتر دەکات. هەر بۆیە پیکارەکانی داواکاری گشتی کاتیک پەوان کە گومانلیکراو لە باریکدا بیت بەتەواوی لە پەهەندەکانی ئیدانەکردن وەک دەرھاویشتە ی ئەو بریارە ی دژی دەر دەچیت، تیبگات. چاودیزی ھۆبە ی پیش دادگاییکردن لەسەر بریارەکانی داواکاری گشتی بە ئەنجامەدانی لیکۆلینەوه.

ئۆفیسێ داواکاری گشتی بە ئەنجامەدانی لیکۆلینەوه لەبەر ئەو ھۆکارانە ی لە سەرھووە باسمان کردن، خالیکی گرنگی تیھەلکیش کردووە.^{۱۱۸} بئەرەتنامە کە ئاماژە بەو دەکات: ۱- لەسەر راسپاردە ی دەولەتە کە،^{۱۱۹} ھۆبە ی پیش دادگاییکردن دەتوانیت بە بریاری داواکاری گشتیدا بچیتەو، یاخود داواکاری گشتی بۆ پیدچاچوونەو بەو بریارەدا، رابسپیریت. (ب) سەرباری ئەمەش ھۆبە ی پیش دادگاییکردن دەتوانیت پالپشت بە بریاری خۆی، بە بریاری داواکاری گشتی بە بەردەوامینەدانا، بچیتەو. لەم

^{۱۱۸} برگە ی سینیەم لە مادە ی ۵۳-ی بئەرەتنامە ی رۆما.

^{۱۱۹} مادە ی ۱۴ یان برگە ی (ب) لە مادە ی ۱۳-ی بئەرەتنامە ی رۆما.

دهقه وه پروون ده بیته وه، که په یوه سست به م حاله ته ده سه لاتی داواکاری گشتی، په ها نییه، به لکو هوبه ی پیش دادگاییکردن له سه ر پاسپارده ی نه جوومه نی ئاسایش، یاخود نه و دهوله ته ی حاله ته که ی په وانه ی دادگا کردوه، له ماوه ی ۹۰ پوژدا له ئاگادار بوونی به بریاری داواکاری گشتی، پییدا. ۱۲۰ لیره شه وه هوبه ی پیش دادگاییکردن، به بریاری ئوفیسی داواکاری گشتیدا ده چیته وه به وه ی له هیرشی ئیسرائیل بو سه ر که شتی فلوتیلا ی ه لگری یارمه تی مرؤی بو غه زه نه کولیته وه، چونکه داواکاری گشتی له سه ر بنچینه ی نه بوونی مه ترسی، بریاری لینه کولینه وه ی له و ره وشه دابوو. ۱۲۱ له وه ش زیاتر، نه گه ر بریاره که ی داواکاری گشتی له سه ر بنه مای به رژه وه ندی دادپه روه ری بیت، نه و خودی هوبه ی پیش دادگاییکردن ده توانیت تاکلاینه و له ماوه ی ۱۸۰ پوژدا پییدا بچیته وه. ۱۲۲

به رهنجامی نه م پیداچوونه وه ی هوبه ی پیش دادگاییکردنیش، بریتیه له راستاندنی بریاره که ی داواکاری گشتی، یاخود نه گه ر هوبه که هه سستی کرد بریاره که ی ئوفیسی داواکاری گشتی په یوه سست به ریکاره کانی دادبینی، هه له ی تیدایه، یاخود هه له له فاکته کانداهیه، داوای لی ده کات به بریاره که یدا بچیته وه. ده بیت ئوفیسی داواکاری گشتیش به مه وه پابه ند بیت. به لام مه رج نییه

۱۲۰ ریسای ۱۰۷ له ریساکانی دادبینی و کوکردنه وه ی به لگه

121 Situation on the Registered Vessels of the Union of the Comoros, the Hellenic Republic and the Kingdom of Cambodia, ICC PT. Ch. I, ICC-01/13, 16 July 2015).

۱۲۲ ریسای ۱۰۹ له ریساکانی دادبینی و کوکردنه وه ی به لگه.

داواکاری گشتی، گوپرایه‌لی داواکه‌ی هۆبه‌ی پیش داگاییکردن
بیټ، ده‌کریت له‌سه‌ر بریاری پیشووی مکوور بیټ.

پیداچوونه‌ی ئوفیسی داواکاری گشتی به‌بریاره‌که‌یدا له‌سه‌ر
بنه‌مای ده‌ستخستنی راستی و زانیاری نوئ:

بنه‌ره‌تنامه‌که،^{۱۳۳} ده‌سه‌لاتی به‌ئوفیسی داواکاری گشتی داوه
له‌سه‌ر بنه‌مای به‌ده‌سته‌ینانی زانیاری نوئ، به‌بریاره‌که‌ی خویدا
بچیته‌وه. ئەمه‌ش له‌هه‌ر کاتیکدا بیټ، ده‌توانریت ئەنجام بدریت.
بۆ نمونه، کاتیک ئوفیسی داواکاری گشتی بریاری نه‌بوونی
بنه‌مای یاسایی دروستی بۆ لیکۆلینه‌وه له‌ره‌وشی ئیراق
ده‌رکرد، له‌حاله‌تیکدا گومان ده‌کرا هیزه‌سه‌ربازییه‌کانی به‌ریتانیا
پاش سالی ۲۰۰۳ له‌به‌سه‌ره‌تاوانیان ئەنجام دابیت، ئوفیسی
داواکاری گشتی جاریکی تر، له‌سه‌ر بنه‌مای زانیاری نوئ،
بیفاژوی هه‌سه‌نگاندنی ده‌ست پیکرده‌وه.^{۱۳۴}

^{۱۳۳} ماده‌ی ۵۳(ە)ی بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆما.

¹²⁴ Mark Klarmberg, Jonas Nilsson and Antonio Angotti, Commentary on the law of the international criminal court, 2nd edition, Torkel Opsal academic E publisher, Brussels, 2023, p. 32.

بهشی چوارهم

قوناغی لیکۆلینه وه له تاوانهکان

لیکۆلینه وه له تاوانه نیوده وه له تیبهکاندا به بهشیکی بنه پره تی له ریکارهکانی گهیشتن به راستیی ئەنجامدانی تاوانهکان و زانینی چۆنیتی ئەنجامدانیان و دیاریکردنی ئەو کهسانه ی له پرودانیان بهرپرسن، دادهنریت. له مانهش بترازیت، به هۆی لیکۆلینه وه وه دهتوانین به لگهکان کۆ بکهینه وه و ههلیان بسهنگینین و له ئامادهیی و ئارایی رهگهزهکانی ئەو تاوانانه ی به تاییه تمه ندیی دادگاوه په یوهستن، ئەمه جگه له بهیانکردنی هۆی پرودانه که ی، دلیا ببینه وه.¹²⁵ پیویسته ئەوهش بزانی، بیروکه ی دادوهری لیکۆلینه وه یه کیک بوو له و بابه تانه ی له گفتوگۆکانی دارشستی بنه رهنامه ی رۆمادا به رباس درا، به لام داریژهرانی بنه رهنامه که شیوازیکی ریکاری جیاوازیان په سهند کرد، ئەویش سپاردنی پرۆسه ی لیکۆلینه وه به داواکاری گشتی وه ک لایه نی سه ره رشتی لیکۆلینه وه. دادوهرانی هۆبه ی پینش دادگایی، راسته وخۆ له پرۆسه ی لیکۆلینه وه دا به شدار نین، به لام هه ندیک

¹²⁵ Carsten Stahn, A critical introduction to international criminal law, Cambridge university press, Cambridge 1st edition 2019, p. 332.

دەسەلاتیان لە پەيوەندیدا بە تانەدان و پێداچوونەوه بە بریارەکانی داواکاری گشتیدا، هەیه. بۆ نموونە، داواکاری گشتی بە مەبەستی سەررێخستنی لیکۆلینەوه لەسەر بنچینەی دەستپێشخەریی خۆی، دەبێت داوای مۆلەت لە ھۆبەیی پیش دادگایی بکات،^{۱۲۶} ھەرۆھا بۆ ھەندیک رێکاری دیکە، دەبێت مۆلەت لە ھۆبەیی پیش دادگایی وەرگریت، لەوانە پۆلی دادوهران لە پاراستنی بەلگەکان و مۆلەت وەرگرتنی داواکاری گشتی لە ھۆبەیی پیش دادگایی لە کاتی بوونی دەرفەتی لیکۆلینەوهی ناوازه، کە دواتر دەچینە سەری.

سێ بنەمای بنەرەتی حوکمی پرۆسەیی لیکۆلینەوه لە دادگای تاوانی نیودەولەتیدا دەکەن، ئەوانیش:

بنەمای بابەتییوون (objectivity):

واتە داواکاری گشتی لە کاتی لیکۆلینەوهدا لە ھەموو بەلگەکان، جا بەلگەیی تاوانبارکردن بێت یاخود بیتاوانی، ورد بیتەوه.^{۱۲۷} ئەو ھەش بە مەبەستی گەیشتن بە راستی.^{۱۲۸} بۆ ئەم مەبەستەش خاوەنپایانی بواری یاسای نیودەولەتی جەخت لەو دەکەنەوه، کە دەبێت داواکاری گشتی لە دۆخی لیکۆلینەوهدا، وەک

^{۱۲۶} مادە ۱۵-ی بنەرەتنامەیی رۆما.

^{۱۲۷} مادە ۱/۱/۵۴-ی بنەرەتنامەیی رۆما.

¹²⁸ Gideon Boas, James Bischoff, Natalie L Reid and B Don Taylor, *International Criminal Procedures III*, Cambridge university press, Cambridge, 2011, p. 106.

ئەفسەرى دادپەرەرى رەفتار بکات، نەک وەک ئەکتەرئىكى
پارتىزان. ۱۲۹

**بنەماى دەسەلاتى داواكارى گشتى له دىزاینکردنى شیواز و
میتۆدى لیکۆلینه وەدا:**

داواكارى گشتى دەسەلاتى تەواوى بۆ بەهەندگرتنى شیوازی
گونجاو و شیواى لیکۆلینه وە و هەلبژاردنى پیوەرى ریکارى
دروست و کاریگەرى بۆ ئەنجامدانى، هەیه. هەروەها داواكارى
گشتى بە وەلامدانە وەى هۆبەى پیش دادگایی یاخود هەر
هۆبەیه کى دیکە، پابەند نییه. بەلام وەک ریزپەرئیک لەم بنەمایه،
کاتیک ئەنجومەنى ئاسایش هەست دەکات لیکۆلینه وەکە مایهى
مەترسییه بۆ ئاشتى و ئاسایشى نیودە و لەتى، دەسەلاتى هەیه
ریکارەکان بۆ ماوهى دوازده مانگ بوەستینیت. جگە لەمەش
هۆبەى پیش دادگایی دەتوانیت سەبارەت بەو ریکارانەى له پیناو
پاراستنى بەلگەکاندا گرتوونییەتە بەر، پرسیار له داواكارى
گشتى بکات.

بنەماى ریزگرتن له مافەکانى مرۆف:

واتە داواكارى گشتى پابەندە بە وەى ریز له مافى ئەو کەسانەى
له ریکارەکانى لیکۆلینه وەدا بەشدارن، بگریت. لەوانە

¹²⁹ Mark Klarmberg, Jonas Nilsson and Antonio Angotti, op.cit, p.
36.

گومانلیکراوهکان که دهبیّت مافهکانیان پاریزراو بیّت،^{۱۳۰} به هه مان شیوه، دهبیّت ماف و تاییهتمندی قوربانی و گهواهیدهرانیش فراهه م بن.^{۱۳۱}

۱. ئه رکهکانی داواکاری گشتی په یوهست به لیکولینه وه

بهره تنامه ی روما ریسایه کی گشتی سه بارهت به ئه رک و دهسه لاتهکانی داواکاری گشتی له په یوه ندیدا به لیکولینه وه وه، داناوه.^{۱۳۲} ئه م ئه رک و دهسه لاتانهش پاش ته واوبونی پرۆسهکانی پشکنین و کوکردنه وهی به لگه، دین. یه که م کاریک پیویسته داواکاری گشتی بیكات به چه قی کارکردنی، بریتیه له درخستنی راستی. بویه نابیت داواکاری گشتی له لیکولینه وه دا ته نیا بۆ به لگه ی تاوانبارکردن بگه ریت، به لکو ده بیّت بۆ به لگه ی بیتاوانیش بگه ریت.^{۱۳۳} به گویره ی بریاریکی هۆبه ی دادگایی له دادگای تاوانی نیوده ولته ی، بهره تنامه که ئه رکیکی له ئه ستوی داواکاری گشتی ناوه، ئه ویش بریتیه له وهی هه ولی پیویست بۆ گه یشتن به به لگه ی بیتاوانبون، بدات.^{۱۳۴} ئه م بیروکه یاساییه به هه مان شیوه له چه ندان بریاری دادگای تاییهت به تاوانه

^{۱۳۰} ماده ی ۵۵ ی بهره تنامه ی روما.

^{۱۳۱} ماده ی ۱/۵۴/ب/ی بهره تنامه ی روما.

^{۱۳۲} ماده ی ۴۵ ی بهره تنامه ی روما.

^{۱۳۳} ماده ی ۵۴(۱) ی بهره تنامه ی روما.

¹³⁴ ICC, Prosecutor v. Ruto et al., Trial Chamber V, Decision on Joint Defence Application for Further Prosecution Investigation Concerning [REDACTED] of Certain Prosecution Witnesses, 12 January 2015, ICC-01/09-01/11-1655, para. 32

نیۆدەولەتییه کانی یوگۆسلاڤیا و پرواندا و دادگای تایبەتی لوبنان و دادگای سیرالیۆنیڤادا، جەختی لى کراوەتەو. ١٣٥ گەرەن بۆ راستی لەلایەن داواکاری گشتییەو، تەنیا وابەستەى پیناژۆی لیکۆلینەو، نیه، بەلکو پەل بۆ قوناغەکانى دواترى وەک پشتراستکردنەو، تۆمەتەکان و قوناغى دادگاییش، دەهاوێژیت. ١٣٦

¹³⁵ ICTY, Prosecutor v. Kupreškić et al., Trial Chamber II, Decision on Communication between the Parties and their witnesses, 21 September 1998, IT-95-16, p. 3; ICTR, Prosecutor v. Barayagwiza, Appeals Chamber, Decision, Separate Opinion of Judge Shahabuddin, 31 March 2003, ICTR-99- 52, paras. 67-68 (<https://www.legal-tools.org/doc/1c0fe7/>); SCSL, Prosecutor v. Sesay, Presidency, Decision on Complaint Pursuant to Article 32 of the Code of Professional Conduct for Counsel with the Right of Audience before the Special Court for Sierra Leone, 20 February 2006, SCSL-2004-15, para. STL, El Sayed, Order Regarding the Detention of Persons Detained in Lebanon in Connection with the Case of the Attack against Prime Minister Rafiq Hariri and Others, 29 April 2009, CH/PTJ/2009/06, para. 25.

¹³⁶ ICC, Prosecutor v. Kenyatta, Trial Chamber V, Decision on defence application pursuant to Article 64(4) and related requests, 26 April 2013, ICC-01/09-02/11-728, para. 119 (Kenyatta, 26 April 2013).

رېزگرتن له ماف و بهرژه وهندی قوربانى و گه واهیده ران:

بهره پرتنامه ی روم، پوون ناماژهی به پیویستی گرتنه بهری ریکاری گونجاو بؤ رېزگرتن له بهرژه وهندی و هه لومه رجه که سیه کانی قوربانیان و گه واهیده ران، کردووه. ۱۳۷ ئه و هه لومه رجانه شی ده بیت داواکاری گشتی له کاتی لیکولینه وده دا به هندیان بگریت، بابه ته کانی ته من و ره گز و سروشتی تاوانه کهن. زیاد له مانه ش، داواکاری گشتی پیویسته ریکاری پاراستی تاییه ت بؤ قوربانیان توندوتیژی سیکسی (توندوتیژی جینده ری) فه راهم بکات، هه روه تر توندوتیژی دژی مندالان، به هه ند بگریت. ده بیت داواکاری گشتی له په یوه ندیدا به لیکولینه وه له م جوره تاوانانه دا، به تاییه ت له وه رگرتن و ته ی قوربانیان و گه واهیده رانی ئه م جوره په پراوانه، زور ورد بینه وه له وه ی ئاخو تاچ راده یه ک پیویسته په نا ببریته بهر شاره زای ده روونی بؤ دلنیا بوون له شیاویتی قوربانیه که بؤ قسه کردن له سه ر تاوانه که. ئه گه ر په نا برایه بهر شاره زای ده روونی، دواتر شاره زا ده روونیه که پیشنیاز بؤ داواکاری گشتی ده کات ئاخو قوربانیه که بؤ وه رگرتن و ته که ی گونجاوه یا خود نا، مه ترسیی دووباره شوکبوونه وه ی هه یه یا خود نا.

به هوی ئه وه ی هاوکاری دادگا ده کهن، ره نگه قوربانیان توندوتیژی جینده ری تووشی مه ترسی بینه وه، له وانه یه بترسینین، هه ره شه یان لی بگریت، یا خود ره نگه تووشی چه ندان ته نگ و چه له مه ی کومه لایه تی وه ک عه ییدار کردن و جیا بوونه وه ی خیزانی و ره تکرده وه یان له لایه ن کومه له که یانه وه، بینه وه،

۱۳۷ بهندی (ب) ی برگیه ی یه که می ماده ی ۵۴ ی بهره پرتنامه ی روم.

به تاييهت ئەگەر له لايەن ئەنجامدەرانى تاواناكانەوه دووگيان
كرابن. ١٣٨.

كۆكردنەوهى به لگه كان و هه لسه نگانديان:

بنه رهنامه ي رۆما چەندان رپكارى تاييهت به به لگه كان داناوه،
كه ده بيهت داواكارى گشتى ره چاويان بكات. ١٣٩ سهره تا گرنگه
ههردوو چه مكي كۆكردنەوه و هه لسه نگاندي به لگه كان، شى
بكهينه وه. مه به ست له كۆكردنەوه، بوونى ده سه لاتى ته واوه به
سه ر هه موو ئەو به لگه نامه، وينه، قيديو، فيلم، ياخود هه ر شتيكى
هه بيهت، وهك به لگه نامه، ته نانهت ده كريت به لگه كان شتى نه گوازراوه ش
ديكه ي گوازراوه. ته نانهت ده كريت به لگه كان شتى نه گوازراوه ش
بن، بۆ نمونه، داواكارى گشتى ده توانيت بچيته ئەو جتيانه ي
سزاي مه رگى به كۆمه ليان تيدا سه پينراوه، ياخود هيرشى
كيميائى كراوه، ياخود گۆرى به كۆمه ليان تيدان. له به رانه ردا
هه لسه نگاندي به لگه به ده سته اتوه كان بريتيه له شيكردنەوه و
رافه كردنى زانستتيانه ي به لگه كان.

¹³⁸ Office of the prosecutor, policy on gender-based crimes, crimes involving sexual, reproductive and other gender-based violence, Dec2023. p. 47-48.

^{١٣٩} ماده ي ٥٤(٣)ى بنه رهنامه ي رۆما.

داواکاری گشتی و چاوپیکه وتن له گهل کهسه کان:

په یوه سست به کور دنده وهی به لگه کانه وه، داواکاری گشتی ده توانیت داوای ئاماده بوونی هر که سیک بکات بو ئه وهی لیکولینه وهی له گهلدا بکریت و پرسپاری ئاراسته بکریت. هه مان مافی له په یوه ندیدا به قوربانیه کان و گه واهیده ره کانه وه هه یه.^{۱۴۰} گرنگه بزاینن ئه م پرۆسه یه به زور ئه نجام نادریت، واته ئاره زوومه ندانه یه و داواکاری گشتی ناتوانیت به زور کهس بو ئه م چاوپیکه وتن، بهینیت. داواکاری گشتی ده توانیت ئاره زوومه ندانه چاوپیکه وتن له گهل قوربانیمان و گومانلیکراوان و گه واهیده راندا به بی دستگیرویی ولاتان، بکات.

داوای هاوکاری له ولاتان و پیکخراوه کان و پیکه وتن له گهل یاندا

جیاوازییه کی سه ره کی لیکولینه وه له تاوانه ناوخوییه کان له گهل لیکولینه وه له تاوانه نیوده وه له تییه کاندایه وه یه، له ئاستی ناوخوییدا لیکوله ره وه که زیاتر به به لگه کان و گه واهیده ره کان ده گات، به لام بابه ته که له ئاستی نیوده وه له تیدا و ئاسان نییه، چونکه داواکاری گشتی نیوده وه له تی پیویسته لیکولینه وه له هه ریمی ولاتانی خاوه ن سه ره وریدا بکات، ئه م جوړه لیکولینه وه یه ش وابه سته ی ئاماده یی ئه و ولاتانه یه بو هه ماهه نگی. ئه م بابه ته ش قورستره، به تاییه ت گهر داواکاری گشتی بخوازیت له هه ریمی ئه و ولاتانه ی له بنه ره تنامه ی پرمادا ئه ندام نین، بکولیته وه. له بهر گرنگی پرۆسه کانی لیکولینه وه له تاوانه

^{۱۴۰} ماده ی ۳/۵۴ ب/ی بنه ره تنامه ی رۆما.

نیوده‌وله‌تیه‌کاندا و له‌بەر پێویستی زالبون به‌سه‌ر ئەم به‌ر‌به‌سته‌ لۆجستیانه‌دا، به‌ره‌تنامه‌ی رۆما رێگه‌ی به‌ داواکاری گشتی داوه‌ له‌گه‌ڵ ولاتاندا رێک بکه‌وێت و لێک تییگن و هاوئاهاهنگ بن.^{۱۴۱} هه‌لبه‌ت به‌ ئامانجی ئاسانکاری و ده‌ستگیرۆیی له‌ لیکۆلینه‌وه‌دا، به‌ مه‌رجیک ئەم رێککه‌وتنانه‌ دژی به‌ره‌تنامه‌که‌ نه‌بن و کارئاسانی بۆ چالاککردنی پرۆسه‌کانی لیکۆلینه‌وه‌ بکه‌ن.

له‌م پیناوه‌شدا داواکاری گشتی چه‌ندان رێککه‌وتنی له‌م جو‌ره‌ی له‌ گه‌ڵ ولاتاندا، به‌ستوووه‌ و تینیدا شیواز و چوارچیوه‌ی کاره‌کانی لیکۆلینه‌وه‌ی داواکاری گشتی و به‌شیک ده‌سته‌ی داواکاری گشتی (به‌شی تایبه‌تمه‌ندی)، که‌ ته‌واوکاری و هاوئاهاهنگیه‌، رێک خستوووه‌. زیاد له‌مه‌ش، داواکاری گشتی پێش ئه‌وه‌ی بچیته‌ هه‌ر رێککه‌وتنیکه‌وه‌ له‌گه‌ڵ ولاتاندا، ده‌بێت ده‌سته‌ی سه‌روکایه‌تی دادگا، ئاگادار بکاته‌وه‌،^{۱۴۲} ته‌نیا له‌ حاله‌تیکدا نه‌بێت ئەم ئاگادارکردنه‌وه‌یه‌ له‌بەر هۆی پێویستی پاراستنی نه‌ینی، نه‌کریت.

جگه‌ له‌م میکانیزمه‌، خودی ولاتانی ئەندام به‌گوێره‌ی حوکه‌مه‌کانی به‌شی نۆیه‌م، تایبه‌ت به‌ هاریکاری نیوده‌وله‌تی و یارمه‌تی دادوهری،^{۱۴۳} پابه‌ندن به‌ هاوئاهاهنگی و یارمه‌تیدانی دام و ده‌زگا‌کانی دادگا له‌ باب‌ه‌ته‌کانی لیکۆلینه‌وه‌ و دادبینیدا. بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ش، ولاتانی ئەندام ده‌بێت له‌م باب‌ه‌تانه‌ی خواره‌وه‌دا، یارمه‌تی داواکاری گشتی بده‌ن:

– ناساندن و و‌دیاریکردنی شوینی که‌سه‌ گومانلیکراوه‌کان.

^{۱۴۱} ماده‌ی ۳/۵۴ ت/ی به‌ره‌تنامه‌ی رۆما.

^{۱۴۲} رێسای ۱۰۷-۲(ی) رێسا‌کانی دادبینی و کو‌کردنه‌وه‌ی به‌لگه‌کان.

^{۱۴۳} ماده‌کانی ۸۶-۱۰۲ ی به‌ره‌تنامه‌ی رۆما.

- وەرگرتنى بەلگەكان، لە نۆپواندا گەواھىيەكان لە ژيەر سوپىندا،
 بۆچوونى شارەزايان، راپۆرتە پيويستەكان و ناردنيان بۆ دادگا.
 - پرساندنى ھەر گومانليکراويک.
 - پيشکەشکردنى بەلگەنامەى پيويست بە داواکاری گشتى
 لەلایەن ولاتانى ئەندامەوہ.
 - ئاسانکاری لە پيناو ئامادەبوونى گومانليکراو و گەواھيدەر و
 شارەزايان لە بەردەم دادگا.
 - ناردنى کەسانیک بۆ دادگا بە مەبەستى وەرگرتنى وتەيان
 ياخود گەواھيدانيان.
 - پاراستنى شوپىنى تاوانەكان، وەك گۆرە بەكۆمەلەكان.
 - پاراستنى قوربانىيەكان و بەلگەكان.
 - دەستبەسەرداگرتنى سەرچاوەى دارايى تاوانەكان، بە مەرجيک
 کاریگەرىي لەسەر کەسانی خاوەنماف نەبیت.
 - ھەر یارمەتيدانىكى دیکە لەلایەن ولاتانى ئەندامەوہ، کە لەگەڵ
 ياسای دەولەتەكەدا ناکۆک نەبیت.

جگە لەمە، کاتيک داواکاری گشتى دەزانیت ليکۆلینەوہ،
 دەرفەتيكى بېھاوتە بۆ وەرگرتنى گەواھى يان بۆ ليکۆلینەوہ و
 کۆکردنەوہى بەلگەكان فەراھەم دەکات و دواتر لە دادبينیدا
 سووديان دەبیت، پيويستە داواکاری گشتى ئاگادارى ھۆبەى
 پيش دادگای بکاتەوہ.^{١٤٤} ھۆبەى ناوبراويش دەتوانیت مۆلەتى
 ليکۆلینەوہ لە ھەريمى ولاتانى ئەندامدا، بە داواکاری گشتى

^{١٤٤} مادەى ٥٦(ا)ى بنەپرتنامەى رۆما.

دات. ١٤٥ بۆ ئەم مەبەستەش، ئەگەر داواکاری گشتی بیهویتی راستەوخۆ لیکۆلینەوه لەسەر خاکی هەریمی ولاتیکی ئەندام، بەرپۆه ببات، دەتوانیت سەرەخۆ بەلگەکان کۆ بکاتەوه و هەلبەسەنگینیت، بەلام بەو مەرجانەی ئاماژەیان پێ کراوه. ١٤٦ ئەوانیش بریتیین لەوهی، دەبیت لە کاتی پێویستدا بیت، هەرودتر بۆ چەند ریکاریکی دیاریکراو بیت، لەوانە چاوپیکەوتن و بەلگەوهرگرتن لە کەسێک، کە خۆبەخشانه هاتوو زانیاری پیشکەش بکات بەبێ ئامادەبوونی دەسەلاتدارانی ئەو ولاتەهی لیکۆلینەوهکەهی تێدا دەکریت.

نابیت لە لیکۆلینەوهدا دەستکاری شوینی گشتی بکریت، واتە داواکاری گشتی دەسەلاتی رەهای بۆ لیکۆلینەوه لە هەریمی ولاتانی ئەندامدا نییه. هەرودتر هەر ریکاریکی لیکۆلینەوه کە سروشتی زۆرلیکردنی تێدا بیت، وەک پشکنین و دەستگیرکردن، داواکاری گشتی ناتوانیت لە هەریمی ولاتانی ئەندامدا بیانگریته بەر. بەلام دەکریت داواکاری گشتی، ١٤٧ پاش هۆبەهی پیش دادگایی رەزامەندیی نیشان دەدات، راستەوخۆ لە هەریمی ولاتیکی ئەندامدا بکۆلێتهوه، ئەمەش کاتیک هۆبەهی پیش دادگایی بۆی روون دەبیتەوه، کە دەولەتەکە خۆی بەهۆی نەبوونی دەسەلاتی لیکۆلینەوه یاخود داتەپینی سیستەمی دادوهرییهوه، ناتوانیت ئەو کارانە بکات. لەم حالەتەدا داواکاری گشتی

145 Gideon Boas, James Bischoff, Natalie L Reid and B Don Taylor, International criminal procedures III, Cambridge university press, Cambridge, 2011, p. ١٠٨.

١٤٦ مادەهی ٩٩(٤)ی بنه‌رەتنامەهی رۆما.

١٤٧ مادەهی ٣/٥٧ی بنه‌رەتنامەهی رۆما.

دهسترپۆیی گرتنه بهری ئه‌و رێکارانه‌ی سروشتی زۆر لیکردنیان
هه‌یه، ده‌بیته.

په‌زامه‌ندی داواکاری گشتی له‌سه‌ر ئاشکرانه‌کردنی به‌لگه‌که‌کان و زانیارییه‌کان

یه‌کیکی دیکه له‌و مافانه‌ی بنه‌په‌تنامه‌ی رۆما به‌ داواکاری گشتی
داوه، مافی ئاشکرانه‌کردنی سه‌رچاوه‌ی ئه‌و به‌لگانه‌یه، که به
مه‌رجی سه‌رپۆشایی (confidentiality) و به‌ ئامانجی
ده‌ستخستنی به‌لگه‌ی نۆی، به‌ده‌ستی هیناون، مه‌گه‌ر لایه‌نی
دا‌بینکهری زانیارییه‌که‌ په‌زامه‌ندی بدات. بابه‌تی ئاشکرانه‌کردنی
ئه‌م به‌لگانه له‌م بڕگه‌یه‌دا، له‌گه‌ل ئه‌رکه گشتییه‌کانی داواکاری
گشتیدا که ده‌بیته هه‌موو به‌لگه‌کان بۆ به‌رگری ئاشکرا بکات،
ناکوک و دژه. له‌م حاله‌ته‌دا داواکاری گشتی له‌ دۆخیکه‌ی
ناهاوسه‌نگدایه. له‌ لایه‌که‌وه ده‌بیته پابه‌ندی مافه‌کانی تۆمه‌تبار
بیته له‌ په‌یوه‌ندیدا به‌ ئاشکراکردنی به‌لگه‌کان بۆی، له‌ لایه‌کی
دیکه‌وه ده‌بیته پابه‌ندی رێککه‌وتنه‌که‌ی بیته له‌گه‌ل ئه‌و لایه‌نه‌ی
زانیاری بۆ ئاشکرا کردوه.¹⁴⁸

¹⁴⁸ ICC, Prosecutor v. Lubanga, Appeals Chamber, Judgment on the appeal of the Prosecutor against the decision of Trial Chamber I entitled “Decision on the consequences of non-disclosure of exculpatory materials covered by Article 54(3)(e) agreements and the application ion to stay the prosecution of the accused, together with certain other issues raised at the Status Conference on 10 June 2008”, 21 October 2008, ICC-01/04-01/06-1486, para. 43 (‘Lubanga, 21 October 2008’).

وهك پراكتيڪ، له رهوشى كۆمارى ديموكراتيكي كۆنگودا، داواكارى گشتى به فراوانى پهنای بۆ ئەم رېككه و تتانه برد، ته نانهت له سهدا په نجای ئەو به لگه نامانهى له لايهن داواكارى گشتييه وه به دهست هاتن، بهم شيوازه بوون. ئەم بابتهش چه ندان ئالنگاريى لى كه وته وه، به تاييهت له په راوه كاني لوبانگا (Lubanga) و كاتانگا (Katanga) و ئينگوجولۆ (Ndgujolo) دا وای كرد له قوناعى دادگاييدا ريكاره كان زياد له جاريك دوا بخريين، چونكه داواكارى گشتى ئاماده نه بوو نزيكهى ۲۰۰ به لگه نامه، كه تياندا به لگهى بيتاوانبوون هه بوون، بۆ تيمى به رگرى ئاشكرا بكات.^{۱۴۹} ئەمەش به هۆى پابه ندبوونى به رېككه وتنه كانه وه به گویرهى بنه په تنامه كه،^{۱۵۰} هه نديك له به لگه كاني ئەو كه يسانهى ئاماژه مان بۆ كردن، ئەوهيان تيدا بوو، كه گومانليكراوه كه يه كيك له هۆيه كاني به ربه ستي به رپرسياريتيى هه بووه، وهك زورليكردن ياخود دۆخى ناچارى، ياخود له به لگه كاندا هاتووه گومانليكراو، دهسه لاتی ته واو و ره های به سه ر ئەو سه ربازانهى تاوانيان كردووه، نه بووه، داواكارى گشتى ئاماده نه بوو ئەم به لگانه بۆ تيمى به رگرى ئاشكرا بكات. هۆبهى تيهه لچوونه وه له دادگای تاوانى نيوده وه له تى له برياريكيدا جهخت له وه ده كاته وه، ده بپت ئاشكرانه كردن له بهر ئەوه بپت، ئەم

¹⁴⁹ ICC, Prosecutor v. Lubanga, Trial Chamber I, Decision on the consequences of non-disclosure of exculpatory materials covered by Article 54(3)(e) agreements and the Application to stay the prosecution of the accused, together with certain other issues raised at the Status Conference on 10 June 2008, 13 June 2008, ICC-01/04-01/06-1401 ('Lubanga, 13 June 2008').

^{۱۵۰} مادهى ۵۴(۳)(ج)ى بنه په تنامهى رۆما.

زانباريانە سەرچاوەن بۆ دەستخستنی بەلگەى دیکە و تەنیا لەبەر کۆکردنەوهى بەلگەى دیکە ڕینگە بە ئاشکراکردنیان نادریت.^{۱۵۱}

کیشەى سەرەکی لێزەدا بریتییە لە چۆنیتی پاراستنی هاوسەنگی لە نیوان مافی تۆمەتیار بۆ ئاشکراکردنی بەلگەکان لە لایەکەوه،^{۱۵۲} پابەندبوون بە ئاشکرانەکردنی سەرچاوەى ئەم بەلگانە لە لایەکی ترەوه.^{۱۵۳}

چەند پێوهریک هەن، چۆنیتی چارەسەرکردنی ئەم ناکۆکییە روالەتییه مان پێ دەلین:

یەكەم: دەبیت هۆبەى دادگایی ڕیز لەو ڕیکهوتنهى داواکاری گشتی و سەرچاوەى بەلگەکان بگریت، مەگەر خودی سەرچاوەى بەلگەکان ڕینگە بە ئاشکراکردنیان بدات، بۆیە هۆبەى دادگایی دەبیت پارێزەری ڕیکهوتنهکە بیت.

دووهم: لە کاتیکدا ئەگەر داواکاری گشتی یاخود سەرچاوەى زانیارییهکە رەزامەند نەبوو، ئەوه دەبیت هۆبەى دادگایی ئەلتەرناتیفی نوێ بە مەبەستی پاراستنی ئەو هاوسەنگییه، بگریته بەر، لەوانەش پیشکەشکردنی پوختەیهکی کورتەى بەلگەکان بە

¹⁵¹ Lubanga, 21 October 2008, paras. 41, 55; consider also Lubanga, 13 June 2008, paras. 71 – 72.

^{۱۵۲} مادهی ۶۷(ب)ی بنه پرتنامهی رۆما.

^{۱۵۳} مادهی ۵۴(ج)ی بنه پرتنامهی رۆما.

به‌رگري، ياخود كشانه‌وه يان هه‌موار كرده‌وه‌ي ئه‌و تۆمه‌تانه‌ي له‌سه‌ر بنه‌ماي ئه‌و به‌لگانه به‌ده‌ست هاتوون.¹⁵⁴

ئه‌ركي داواكاراي گشتي بۆ گرتنه‌به‌ري پيكايري پيويست ياخود داواكردي گرتنه‌به‌ري ئه‌و پيكارانه‌ي كه‌سه‌كان و زانياربييه‌كان ده‌پاريزييت:

ئهم بنه‌مايه له بنه‌ره‌تنامه‌كه ئاماژه‌ي بۆ كراوه.¹⁵⁵ هه‌روه‌تر به‌گويره‌ي ريساكاني دادبيني و كوكرده‌وه‌ي به‌لگه‌كان،¹⁵⁶ ده‌بييت داواكاراي گشتي -سه‌ره‌راي ئه‌ركه‌كاني تري- گرنگي به پاراستن و كوگاكردن و هه‌لگرتنى به‌لگه به‌ده‌سته‌تاتوه‌كان بدات. ئهم پاراستنه ته‌نيا به‌لگه‌كان ناگره‌يته‌وه، به‌لكو كه‌سه‌كانيش ده‌گره‌يته‌وه. مه‌به‌سه‌تيش له كه‌سه‌كان هه‌ر كه‌سه‌يكه به‌هوى كاره‌كاني ليكوئينه‌وه‌وه ژيانى بكه‌ويته مه‌ترسييه‌وه،¹⁵⁷ جا

¹⁵⁴ ICC, Prosecutor v. Lubanga, Trial Chamber I, Decision on the consequences of non-disclosure of exculpatory materials covered by Article 54(3)(e) agreements and the Application to stay the prosecution of the accused, together with certain other issues raised at the Status Conference on 10 June 2008, 13 June 2008, ICC-01/04-01/06-1401 ('Lubanga, 13 June 2008').

¹⁵⁵ ماده‌ي 54(3) (چ) ي بنه‌ره‌تنامه‌ي رۆما.

¹⁵⁶ ريساي 10 له ريساكاني دادبيني و كوكرده‌وه‌ي به‌لگه.

¹⁵⁷ ICC, Prosecutor v. Katanga, Appeals Chamber, Judgment on the appeal of the Prosecutor against the decision of Pre-Trial Chamber I entitled "First Decision on the Prosecution Request for Authorization to Redact Witness Statements", 13 May 2008, ICC-01/04-01/07-475, para. 44 ('Katanga, 13 May 2008').

گومانلیکراو، قوربانی یاخود گه واهیدەر بیت. بۆ ئەم مه بهستهش، ریساکانی دادبینی و کوکردنه وهی به لگه،^{۱۵۸} ریگهی به هۆبهی پیش دادگایی داوه ریکارهکانی ئاشکرکردن کهم بکاته وه و ریکاری پنیوست بۆ پاراستنی سهلامهتی قوربانیان و گه واهیدهرهکان و خیزانهکانیان، بگریته بهر. له و ریکارانهش چاوپیکهوتن له گه ل گه واهیدهرهکان به نهینی و له شوینی دیکه، پاراستنی ناسنامهکانیان و هیشتنه وهیان به نهینی.

۲. مافی کهسهکان له میانهی لیکۆلینه وهدا

چارچۆیهی پاراستنی مافهکان به گشتی:

بنه رهنامه ی رۆما جهخت له سههر کومه لیک ماف بۆ کهسانی گومانلیکراو و تۆمه تبار، قوربانیان و گه واهیدهران دهکاته وه.^{۱۵۹} بۆیه مافه که ته نیا تایبهت نییه به گومانلیکراوهکان، به لکو دهکریت ههر کهسیک له ریکارهکاندا به شداره، لئی سوودمه ند بیت.^{۱۶۰}

^{۱۵۸} ریسای ۸۱(۴)ی ریساکانی دادبینی و کوکردنه وهی به لگهکان.

^{۱۵۹} مادهی ۵۵ و ۶۷ی بنه رهنامه ی رۆما.

^{۱۶۰} نه بنه رهنامه که، نه ریساکانی دادبینی و کوکردنه وهی به لگهکان، هیچ جیاکارییهکیان له نیوان گومانلیکراو و تۆمه تباردا نهکردوه. ئەمهش له بهر ئەوهی هاودهنگییه که له سههر پیناسهکانیان له دانوستانهکانی دارشستی بنه رهنامه کهدا نهبوو، ههروهتر بۆ ئەوهی ئەو پیناسهیه نهیبت به پنهوریک تا داوه رهکان له بهر رۆشنایی پیناسه کهدا کهسهکان له لیکۆلینه وهدا به تاوانکار ههژمار بکن، ههچهنده دادگای نیوده ولتهی تاوان وشه ی گومانلیکراوی وهلا ناوه، به لام رسته یه کی دیکه ی به کار هیناوه، که دهکریت بلین جیگره وهی گومانلیکراوه، ئەویش بریتییه له: کاتیک زه مینه بۆ باوه رمه ندی به وهی کهسیک تاوانیکی له بهستینی داوه ریی دادگادا ئەنجام داویت ئەمهش به بۆچوونی ئیمه ههر به شیوه یه که له شیوهکان دووباره پیناسه کردنه وهی

رېزگرتن له مافی کهسهکان له کاتی لیکولینه وهدا (که دواتر بهوردی ئاماژهی پی ددهین)،^{۱۶۱} تهنیا کاری داواکاری گشتی نییه، بهلکو دهستی دادوهری ئه و ولاتانهشی هاوکاری ئوفیسی داواکاری گشتی دهکن له لیکولینه وهدا، دهبت پابهندی ئه و ریسیایانه بن. دهبت مافی کهسهکان له کاتی لیکولینه وهدا پاریزراو بیت، به بی گویدانه ئه و لایه نهی ریکارهکانی لیکولینه وهدا نهجام دهدات. تهنانهت دادگای تاوانی نیوده وهله تی له بریاریکیدا جهخت له وه دهکاته وه، ئه و مافانهی له بنه رهنامه کهدا به رجهسته کراون، پیویسته پاریزراو بن، تهنانهت ئه گهر لیکولینه وهدکان له لایه ن قهواره ی یاسایی دیکه وه، واته جگه له دادگا و ولاتانی ئه ندام، نهجام بدریت، تهنانهت ئه گهر په یوه ندیی به ریکارهکانی دادگای تاوانی نیوده وهله تییش ه وه نه بیت.^{۱۶۲} هر بویه به گویره ی

گومانلیکراوه، ئه گهر تومه تهکان له کاتی لیکولینه وهدا ساغ بوونه وه و پیناژوی راستاندنی تومه تهکان ته واو بوو و په وانهی دادگا کرا، ئه وه وه سفی یاسایی بۆ تومه تبار دهگوریت. بۆ زیاتر له سه ر ئه م بابه ته، بروانه:

S. Zappalà, 'Rights of Persons during an Investigation', in Cassese/Gaeta/Jones (eds), *The Rome Statute of the International Criminal Court* 1184. S.A.F. de Gurmendi, 'International Criminal Law Procedures, the Process of Negotiations', in Lee, R.S. (ed.), *The International Criminal Court: The Making of the Rome Statute: Issues, Negotiations, Results* (The Hague: Kluwer Law International, 1999) 223, note 13.

^{۱۶۱} ماده ی ۵۵ی بنه رهنامه ی رۆما.

¹⁶² ICC, Prosecutor v. Al Hassan, Pre-Trial Chamber I, Public Redacted Version of 'Decision on the Defence request to terminate the proceedings and related requests', 24 August 2020, ICC-01/12-01/18-1009-Red, para. 63.

رېساکانى دادبىنى و كۆكردنەۋەى بەلگە،^{۱۶۳} لە كاتى چاۋپېكەۋتن و پرسىيار كىردن لە كەسەكاندا، دەبىت داۋاكارى گىشتى و دەسەلاتە دادۋەرىيە ناۋخۆبىيەكان، مادەى ۵۵ بەھەند بگرن. بۇ ئەم پرسەش ھۆبەى دادگا لە پەراۋى لوبانگادا جەخت لەۋە دەكاتەۋە پىۋىستە گەۋاھىدەرەكان مافى تايبەتمەندىيان بەگۆيرەى بنەما نىۋدەۋلەتتە ددانپىدانراۋەكانى مافەكانى مروڤ، پارىزاۋ بىت. جگە لەۋە، دەبىت ئەو دەسەلاتە ناۋخۆبىيانەشى ھارىكارى ئۇفسى داۋاكارى گىشتىين، بەو بنەمايانەۋە پابەند بن.^{۱۶۴}

بنەرەتنامە كە كۆمەلىك ماف لەخۇ دەگرىت، كە پىۋىستە لايەنى ئەنجامدەرى لىكۆلىنەۋە پابەندىيان بىت. ئەۋانىش:

يەكەم : نابت ھىچ كەسىك ناچار بە خۇتاۋانبار كىردن بكرىت:^{۱۶۵}
بەگىشتى ھەر كەسىك تۆمەتبار بكرىت بە تاۋانىك، مافى ئەۋەى ھەيە ناچار نەكرىت بەلگە دژى خۆى پىشكەش بكات.^{۱۶۶} ھەر لەبەر گىنگى ئەم مافە، دادگای ئەۋروپىي مافەكانى مروڤ لە

^{۱۶۳} رېسای ژمارە ۱۱۱(۲)ى رېساکانى دادبىنى و كۆكردنەۋەى بەلگەكان.

¹⁶⁴ ICC, Prosecutor v. Lubanga, Pre-Trial Chamber I, Decision on the confirmation of charges, 29 January 2007, ICC-01/04-01/06-803-tEN, paras. 62-90. Also, Amal Alimuddin, "Collection of Evidence", in Karim Khan, Caroline Buisman and Chris Gosnell (eds.), Principles of Evidence in International Criminal Justice, Oxford University Press, 2010, pp. 235-236

^{۱۶۵} مادەى ۵۵/أى بنەرەتنامەى رۇما.

¹⁶⁶ Amal Clooney, Philipa Webb, The right to fair trial in international law, Oxford university press, Oxford, U.K, 1st edition, 2020, p. 610.

برپاریکیدا پی له سهر ئه وه داده گریت، که ئه م مافه ی تۆمه تبار دلی بنه مای دادبینی دادپهروه رانه یه.^{۱۶۷} به هه مان شیوه، دادگای ناوبراو چه ند پیوه ریکی بو دلنیا بوون له پیشی کاریی ئه م مافه داناو، له وانه: (أ) سروسشت و راده ی ئه و زه برونه نگه ی بو به ده ستهینانی به لگه له تۆمه تبار، به کار هاتوه؛ (ب) هه لسه نگاندن بو به رژه و نه ندیی گشتی له لیکۆلینه وه و سزاداندا؛ (پ) بوونی ریکاری چاودیری بو ئه م بابته؛ (ت) راده ی سوودهرگرتن له به لگانه ی به م شیوازه به ده ست هاتوون.^{۱۶۸} ئه م مافه له ریکه و تننامه نیوده وه له تییه کاندای جه ختی لی کراوه ته وه، بو نمونه، په یماننامه ی نیوده وه له تی مافه مه ده نی و سیاسیه کان،^{۱۶۹} په یماننامه ی ئه مه ریکی بو مافه کانی مرۆف.^{۱۷۰} گرنگه بزانی چوارچیوه ی جیه جیکردنی ئه م مافه، هه موو قوناغه کانی دادبینییه.

به گویره ی بنه رته نامه که ئه گه ر گومانلیکراو چاوپیکه وتن له گه ل داواکاری گشتیدا رهت بکاته وه، به به لگه له دژی نایه ته هه ژمار.^{۱۷۱} هه روه تر بیده نگبوونی گومانلیکراو له به رانه ر

¹⁶⁷ ECtHR, Heaney v. Ireland (App. no. 34720/97), 21 December 2000, §40.

¹⁶⁸ ECtHR, Jalloh v. Germany, Judgment, 11 July 2007, Application No. 548100/00, para. 117.

^{۱۶۹} ماده ی ۱۴(۳)ی په یماننامه ی نیوده وه له تی مافه مه ده نی و سیاسیه کان.

^{۱۷۰} ماده ی ۸(۳)ی په یماننامه ی ئه مه ریکی بو مافه کانی مرۆف.

^{۱۷۱} ماده ی ۵ه(أ)ی بنه رته نامه ی رۆما.

پرسیاره‌کانی داواکاری گشتیدا، نابیت به به‌لگه له دژی هه‌ژمار بکریت. ۱۷۲

دووهم: نابیت هیچ که‌سیک به زه‌بروزه‌نگ و گوشار و هه‌په‌شه، ئەشکه‌نجه‌دان یان هه‌ر شیوه‌یه‌کی دیکه‌ی مامه‌له‌ی دل‌په‌قانه و نامر‌وقانه و که‌رامه‌تشیکن، سزای به‌سه‌ردا ب‌سه‌پینریت:

ئەو که‌سانه‌ی له ریکاره‌کانی لیکۆلینه‌وه‌دا به‌شدارن، نابیت زۆر یان هه‌په‌شه‌یان لئ بکریت، یاخود ئەشکه‌نجه بدرین. ئەم بر‌گه‌یه به شیوه‌یه‌ک دارپ‌ژراوه، هه‌موو جۆره زۆرلیکردنیک، له‌وانه ئەشکه‌نجه‌دان یاخود هه‌ر جۆره توندوتیژییه‌کی جه‌سته‌یی و ده‌روونی، بگریت‌ه‌وه. ۱۷۳ ته‌نانه‌ت ئەو که‌سانه‌شی هانی کارمه‌نده‌کانی خواره‌وه د‌ه‌دن بۆ توندوتیژی دژی گومانلیکراو و گه‌واهیده‌ره‌کان، ده‌گریت‌ه‌وه. به‌شیکه‌ی دیکه له ئامانجی ئەم بر‌گه‌یه ئەوه‌یه ئەم که‌سانه له و لاتانه‌ی یارمه‌تی داواکاری گشتی د‌ه‌دن له ریکاره‌کانی لیکۆلینه‌وه‌دا، پار‌یزراو بن. هه‌ر له‌به‌ر گرنگی پاراستنی که‌رامه‌ت و تایبه‌تمه‌ندی گومانلیکراو و گه‌واهیده‌ره‌کان، دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی له یوگۆسلاقیا له بریاریکیدا پئ له‌سه‌ر ئەوه د‌اده‌گریت، که مامه‌له‌ی خراپ،

172 Gideon Boas, James Bischoff, Natalie L Reid and B Don Taylor, International criminal procedures III, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, p. 110.

۱۷۳ ماده‌ی ۵۵/ب/ی بنه‌په‌تمه‌ی رۆما.

نامرؤقانه و توندوتیژ له گه‌ل گومانلیکراودا، وا دهکات لایه‌نه که تاییه‌تمه‌ندیی دادوهری له‌دهست بدات. ۱۷۴

سێیه‌م: مافی هاوکاریکردن به وه‌رگێران:

بنه‌ره‌تنامه‌که، ۱۷۵ باسی مافی بوونی ده‌قوه‌رگێر و وته‌وه‌رگێر ده‌کات، ئەمه‌ش کاتیک که‌سه‌که به زوانیکی جیاواز له زوانه‌کانی دادگا ده‌دویت و ده‌نوسیت. ئەوهی ده‌بیت ئاماژه‌ی بۆ بکه‌ین ئەوه‌یه، بوونی وه‌رگێر به تیگه‌یشتی که‌سه‌که له زمانی دادبینییه‌وه په‌یوه‌ست نییه، به‌لکو په‌یوه‌سته به تیگه‌یشتی ته‌واو له زمانی دادگا و ده‌بیت له گه‌ل پیوه‌ره‌کانی دادبینی دادپه‌روه‌رانه‌دا یه‌ک بگرێته‌وه. بۆیه پیویسته ستانداردی وه‌رگێران له ئاستیکی زۆر به‌رزدا بیت. ۱۷۶

174 Prosecutor dragon Nikolic, Case No IT-94-2-PT. Decision on defence motion challenging the exercise of jurisdiction by the tribunal. 9 Oct 2002. Para.114.

۱۷۵ ماده‌ی ۵۵/پ/ی بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆما.

176 ICC, Prosecutor v. Katanga, Appeals Chamber, Judgment on the appeal of Mr. Germain Katanga against the decision of the Pre-Trial Chamber I entitled 'Decision on the defence request concerning languages', 27 May 2008, ICC-01/04-01/07-522, paras. 56-57.

چوارهم: مافی کهسهکان بۆ پرووبه پرووبونه وهی دهستگیرکردن و راگرتنی نارپهوا و ههپهه کیبانه یاخود له ئازادی بیبهشکردن:

بنهپهتنامهی رۆما،^{۱۷۷} باسی قهدهغهکردنی دهستگیرکردن و راگرتنی نایاسایی و ههموو کۆتکردنیک، که په یوه سته به بیبهشکردنی ئازادیی کهسهکان له کاتی لیکۆلینه وهدا، دهکات. ئەم مافه له پهیماننامهی مافه مهدهنی و سیاسیهکانیشدا، هاتوه.^{۱۷۸} شایانی باسه ئەم ریسایه دهگاته ئاستی بهرزهریسا (jus cogens).^{۱۷۹} برگی ئامازه پیکراو ته نیا باسی دهستگیرکردن و راگرتن ناکات، به لکو باسی کۆتکردنی ئازادی دهکات به گشتی، وهک گه شتکردن و گه پان و ئازادیی هاتن و چوون و... هتد. ههموو ئەم ریکاران ههش ده بیته به گویرهی بنهپهتنامه که بن. بۆ ئەوهی ریکارهکانی کۆتکردنی ئازادی یاسایی بن، ده بیته بریاری دهستگیرکردن له سههر بنچینهی بریاریک بیته له لایهن هۆبهی پیش دادگاییه وه دهرچووبیته، پاش ئەمهش داوایهک پیشکەشی ولاتان به مه بهستی دهستگیرکردنی گومانلیکراو و رادهستکردنی به و دهوله تهی گومانلیکراوه کهی ئامادهیه، ده کریت. هه ره له سههر ئەو بنچینهیه هه ره که سییک بیته قوربانایی ئەم جوړه ریکاره هه په مه کیبانه، مافی قه ره بووی ههیه،^{۱۸۰} جا له لایهن دادگای توانی نیوده وه له تیه وه ئەو کاره کرابیته، یاخود له لایهن دهستهی

^{۱۷۷} مادهی ۵۵(۱) (ت) ی بنهپهتنامهی رۆما.

^{۱۷۸} مادهی ۹ ی پهیماننامهی مافه مهدهنی و سیاسیهکان.

^{۱۷۹} HRC, General Comment No. 24, para. 8, UN Doc. E/1995/49 (1995).

^{۱۸۰} مادهی ۵۵(۱) ی بنهپهتنامهی رۆما.

دادوهریی هەر ولاتیکه وه، که له لایهن داواکاری گشتیییه وه به و کاره راسپێردراوه.

مافهکانی گومانلیکراو له کاتی لیکۆلینه وه دا:

بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆما هه‌ندیک بره‌گی یاسایی له‌خۆ ده‌گریت، که تایبه‌تن به‌ مافه‌کانی گومانلیکراوه‌وه. له‌ پال گومانلیکراوا، ئه‌و که‌سانه‌ش سوود له‌م مافانه‌ ده‌بینن، که گومانلیکراون به‌ سه‌ره‌پێچی دژی راپه‌راندنی دادپه‌روه‌ری، وه‌ک گه‌واهیدانی ساخته، خسته‌ته‌رووی به‌لگه‌ی ناراست و... هتد.^{١٨١} بره‌گی دووه‌می ماده‌ی ٥٥ ته‌نیا گومانلیکراو سوودی لێ ده‌بینیت. به‌پێچه‌وانه‌ی بره‌گی یه‌که‌مه‌وه، که خه‌لکانی دیکه‌ش لێ سوودمه‌ند ده‌بن. ئه‌و مافانه‌شی له‌ بره‌گی دووه‌مدا هاتوون و ته‌نیا به‌ گومانلیکراوه‌وه په‌یوه‌ستن، بریتیین له‌ مافی ئاگادارکردنه‌وه‌ی که‌سه‌که‌ له‌وه‌ی گومانلیکراوه‌وه، مافی بێده‌نگبون، مافی هاریکاری یاسایی، مافی بوونی پارێزه‌ر و ئاماده‌بوونی له‌ کاتی لێرسینه‌وه‌دا. یه‌کیکی دیکه‌ له‌ مافه‌کان، تۆمارکردنی لێرسینه‌وه‌که‌یه‌تی، ده‌شبیته‌ وینه‌ی ئه‌و تۆمارکردنه‌ به‌ گومانلیکراو بدریت بۆ ئه‌وه‌ی هەر تیبینییه‌کی هه‌بیته‌ له‌ سه‌ری، بیخاته‌ روو.^{١٨٢} ئه‌و که‌سانه‌ی برپاری ده‌ستگیرکردن یاخود ئاگادارکردنه‌وه‌یان بۆ چووه‌ تا له‌ به‌رده‌م دادگا‌دا ئاماده

^{١٨١} ماده‌ی ٥٥(٢)ی بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆما.

¹⁸² ICC, Prosecutor v. Ntaganda, Pre-Trial Chamber II, Prosecution's Urgent Request to Postpone the Date of the Confirmation Hearing, 23 May 2013, ICC-01/04-02/06-65

بن و پادہستی دادگا نہکراون، ھمان ٺو مافانہی سہرہوہیان
ھن. ۱۸۳

یہ کہم ماف، ناگادار کردنہوہی کہسہ کہیہ بہوہی گومانلیکراوہ.
دہبیت کہسہ کہ پیش ٺوہی لئی پیرسریتہوہ، لہوہ ناگادار
بکریتہوہ کہ زہمینہی بہہیز ٻو بہگومانلیکراو ھہژمارکردنی
ھہیہ. مافی ناگادار کردنہوہ، دہروازہیہ کی پیویستہ ٻو
ناگادار کردنہوہی لہ مافہکانی دیکہشی. تہنانت ٺہگہر لہ کاتی
چاوپیکہوتن لہگہل گہواھیدہریکدا دہرکہوت، کہ بہشدارہ لہ
یہکیک لہ تاوانہکاندا، یہکسہر لہو مافانہی ھہنی، ناگادار
دہکریتہوہ. ۱۸۴ یہکیکی دیکہ لہ مافہکانی گومانلیکراو، مافی
بیدہنگبونہ بہبی ٺوہی ٺوہی بیدہنگبونہ بییتہ ھوی دیاریکردنی
ٺوہی تاوانبارہ یاخود نا. پیویستہ داواکاری گشتی یاخود
دہسہ لاتدارانی دادوہری ولاتان، کہ بہ رہزامہندی داواکاری
گشتی لہ گومانلیکراو دہکولنہوہ، پیش لپرسینہوہ لہوہ ناگاداری
بکہنہوہ، کہ مافی ھہیہ وہلامی پرسیارہکان نہداتہوہ بہبی
ٺوہی بیدہنگبیہ کہی لہ دژی ھہژمار بکریت. ۱۸۵

جگہ لہمانہ، گومانلیکراو مافی دابینکردنی ھاوکاری یاسایی
ھہیہ، گومانلیکراو مافی ٺوہی ھہیہ بہ خواستی خوی
بہرگریکاریکی یاسایی ٻو دابین بکریت، یاخود لہلایہن دادگاوہ

183 ICC, Prosecutor v. Mbarushimana, Pre-Trial Chamber I, Decision on the Defence Request for an Order to Preserve the Impartiality of the Proceedings, 31 January 2011, ICC-01/04-01/10-51, para. 8, fn. 15.

184 Mark Klarmberg and others, op.cit p 68.

185 Kai Ambos, A commentary, op cit p 1669.

بۆی دابین بکریت، ئەگەر خۆی نەیتوانی ئەو کارە بکات. بپاری
دادگا نیودەولەتییەکان جەخت لە پەھایی ئەم مافە، دەکەنەو،^{۱۸۶}
بۆیە گومانلیکراو دەبیت بە ئامادەبوونی پاریزەرەکانی پرسیاری
لی بکریت، مەگەر خۆی چاوپۆشیی لە بوونی پاریزەر بکات و
دەستبەرداری بیت. یەکیک لەو بۆشاییە یاساییانە ی پەیوەست
بەم مافەو لە بنەرتنامەکەدا هەیه، باسی ئەو حالەتە ی نەکردووە
کاتیک گومانلیکراو سەرەتا دەستبەرداری پاریزەر دەبیت، بەلام
دواتر لە لیپرسیینەو داوا ی دەکات. بەلام بۆچوونی یاسایی
دروست و گونجاو لەگەل بنەماکانی دادپەرەیدا ئەو هیه، دەبیت
ئەو مافە ی بۆ مسۆگەر بکریت.

وەک بەشیک لەم مافە، دەبیت هەموو دانیشتنەکانی لیپرسیینەو
لە گومانلیکراو بە دەنگ و پەنگ، تۆمار بکرین و دواتر وینەیک
بە گومانلیکراو و پاریزەرەکی بدریت. هەر پەیوەست بە
لیپرسیینەو لەگەل گومانلیکراو، ریساکانی دادبینی و
کۆکردنەو ه ی بەلگە،^{۱۸۷} چەندان ریکاری دیکە لەخۆ دەگرن. بۆ
نمونه، پیوستی پشکنینی پزیشکی بۆ دلنیا بوون لە شیاویتی
دەروونی و ئاوەزی گومانلیکراو هکە. ماوەتەو بلیین، هەر
بەلگەیک بەبی رەچاوکردنی مافی گومانلیکراو بە دەست
بەینریت، پووچەلە و ناییت بەهەند بگیریت.

¹⁸⁶ Prosecutor v. Delali, Mucic, Delic and Landzo, Case No IT-96-21-T Decision on Zdravko Mucic motion for the exclusion of evidence, 2 Sep 1997. Para 60.

^{۱۸۷} ریسی ۱۱۲ و ۱۱۳ ی بنەرتنامە ی رۆما.

به‌شى پىنجه‌م

قۇناغى پىشتراستكردنه‌وهى تۆمه‌ته‌كان

۱. پىناسه و ئامانج و چوارچىۋەى كاتەكى قۇناغى پىشتراستكردنه‌وهى تۆمه‌ته‌كان

يەككە له تايبەتمەندىيەكانى دادبىنى له دادگاي تاوانى نىۋدەولەتيدا، قۇناغى پىشتراستكردنه‌وهى تۆمه‌ته‌كان (confirmation hearing) ه. ئەم قۇناغه دەكەويتە دواى لىكۆلىنەوه و پىش دادگاييەوه. پىشتر له هيچ دادگايەكى نىۋدەولەتيدا، وەك دادگايكانى تايبەت بۇ تاوانى نىۋدەولەتى له يوگۇسلاڧيا و رواندا، ئەم قۇناغه بەهەند نەگىراوه، چونكە له دادگايانەدا داواكارى گىشتى راستەوخۇ تۆمه‌ته‌كانى بۇ دادوهرىك دەنارد، كە له بوونى بنچىنەى پىئويست بۇ دادبىنى، دەكۆلىيەوه. پاشتر دادوهر برىارى دەدا ئاخۇ لەسەر ئەو بنچىنەيه برىار به دەستگىركردنى تۆمه‌تبار، دەرېكەن ياخود نا. پالپىشت به‌وهى و ترا، دەكرىت بلئىن پىشتر رىكارى له‌م شىۋەيه نەبووه و بەدىارىكاروى ئەم رىكاره پاش ئەوهى داواكارى گىشتى لىكۆلىنەوه ته‌واو دەكات و برىار دەدات به‌وهى گومانلىكراو له بەردەم دادگادا ئامادە بىت، جىبەجى دەكرىت.

ئامانچ له پرۆسه‌ی پشتراستکردنه‌وه‌ی تۆمه‌ته‌كان، گه‌یشتن به راستی و دروستی پروداوه تاوانكارییه‌كان نییه. هه‌روه‌تر ئامانچ لێی دانیای بوون له بیتاوانی یاخود تاوانباری ئه‌و گومانلیکراوه‌ی بریاری ده‌ستگیر کردنی ده‌رچووه، نییه. ئامانجه‌کانی زۆرن، له‌وانه:

۱. پرۆسه‌ی پشتراستکردنه‌وه‌ی تۆمه‌ته‌كان وه‌ك پالیۆ (فلته‌ریك) به‌كار دیت تا ته‌نیا ئه‌و تۆمه‌تانه‌ی به‌ کرداره‌كانه‌وه‌ په‌یوه‌ستن و له‌ چوارچیوه‌ی تایبه‌تمه‌ندی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تیدان و به‌لگه‌ی گونجاویان له‌سه‌ره، ئاراسته‌ی دادگا بکریت.^{۱۸۸}

۲. ئامانجیکی دیکه‌ی ئه‌م قوناغه بریتیه له‌ ده‌ستگیرۆیی هۆبه‌ی دادگایی بۆ ئه‌وه‌ی دادگایی ئه‌و تۆمه‌تبارانه بکات، که به‌لگه‌ی پیویستیان له‌ دژ کۆ کراوه‌ته‌وه. به‌ جوړیک، به‌لگه‌کان به‌ره‌و شتیک زیاتر له‌ گومان ئاراسته‌مان ده‌کن. ئه‌م پیکاره‌ش بۆ به‌رلیگرتنی تۆمه‌تی بیینه‌ما و بییه‌لگه‌یه.^{۱۸۹} واته‌ ده‌بیت هۆبه‌ی پیش دادگاییکردن، له‌ راستی و دروستی ئه‌و تۆمه‌تانه‌ی له‌لایه‌ن داواکاری گشتیه‌وه ئاراسته‌ی گومانلیکراوه‌که کراون، دانیای ببیته‌وه. هه‌ربۆیه ئه‌وه هۆبه‌ی پیش دادگاییه، تۆمه‌ته‌كان هه‌لده‌سه‌نگینیت و ریکاری دروست له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی چ په‌راویک ئاراسته‌ی دادگا بکریت و چ په‌راویکیش نه‌کریت، داده‌نیت. واته پاساوی ئه‌م قوناغه بریتیه له‌ پیویستی زوو وه‌لانی ئه‌و

¹⁸⁸ Goran Sluiter, Hakan Friman, Suzannah Linton, Salvatore Zappala and Sergey Vasiliev, ((International criminal procedure, rules and procedures)), Oxford university press, 2013. P448.

¹⁸⁹ Ibid, p 448

په پراوانه‌ی به‌لگه‌ی ته‌واویان له‌سه‌ر نییه. له‌مه‌ش زیاتر، ورد خویندنه‌وه‌ی ئه‌و راستییانه‌شه، که بۆ ئه‌و په‌پراوانه‌ی شایسته‌ی دادبیینین، فه‌راهه‌من.^{۱۹۰} به‌واتایه‌کی دیکه، ئه‌م قوناغه، که له‌لایه‌ن هۆبه‌ی پیش دادگاییکردنه‌وه راده‌په‌رینریت، مسۆگه‌ری ئه‌وه ده‌کات هیچ په‌راویک ئاراسته‌ی هۆبه‌ی دادگاییکردن ناکریت، مه‌گه‌ر پشته‌ی به‌ستبیت به‌به‌لگه‌ی گونجاو به‌وه‌ی تۆمه‌تبار ئه‌نجامده‌ری ئه‌و تاوانانه‌یه که پێیان تۆمه‌تبار.^{۱۹۱}

۳. پشته‌راس‌تکردنه‌وه‌ی تۆمه‌ته‌کان، چالاکبوونی ریکاره دادبیینیه‌کان مسۆگه‌ر ده‌کات و پیوه‌ریکه بۆ جوداکردنه‌وه‌ی ئه‌و په‌پراوانه‌ی پاسا‌و و بنچینه بۆ ره‌وانه‌کردنیان له‌ئارادایه.^{۱۹۲} ئه‌مه‌ش وا ده‌کات ره‌چاوی ره‌هه‌ندی دارایی له‌پروسه‌ی دادبیینیدا بکریت و تیشک بخریته‌سه‌ر په‌راوه‌رژده‌کان. له‌م قوناغه‌دا،

¹⁹⁰ ICC, Prosecutor v. Lubanga, Appeals Chamber, Judgement on the Appeals of Mr. Lubanga Dyilo and the Prosecutor against the Decision of Trial Chamber I of 14 July 2009 Entitled “Decision Giving Notice to the Parties and Participants that the Legal Characterization of the Facts May be Subject to Change in Accordance with Regulation 55(2) of the Regulations of the Court”, 8 December 2009, ICC-01/04-01/06-2205, para. 90, fn. 163.

¹⁹¹ Katanga and Ngudjolo, PTC, ICC, 30 September 2008, para. 63. Lubanga, PTC, ICC, 29 January 2007, para. 37.

¹⁹² ICC, Prosecutor v. Mbarushimana, Appeals Chamber, Judgment on the Appeal of the Prosecutor against the Decision of Pre-Trial Chamber I of 16 December 2011 Entitled “Decision on the Confirmation of Charges”, 30 May 2012, ICC-01/04-01/10-514, paras. 39 and 47

هۆبهی پیش دادگاییکردن، پۆلی ده‌رگه‌وان ده‌گێڕیت و ئه‌و بریار ده‌دات چ په‌راویک ب‌رواته نیو پرۆسه‌که‌وه.^{۱۹۳}

له به‌ر رۆشنایی ئه‌وهی وترا، پی له‌سه‌ر ئه‌وه داده‌گیرین، که قۆناغی پشت‌راست‌کردنه‌وهی تۆمه‌ته‌کان، دادگایی پیش دادگایی، یاخود دادبینییه‌کی چکۆلانه نییه. به‌لکو قۆناغیکه ئامانج لێی - وه‌ک با‌سمان کرد- به‌رس‌فدانه‌وهی تۆمه‌ت‌بارکردنی بییه‌لگه و بیته‌مایه، هه‌روه‌تر پاراستنی سه‌ربه‌خۆیی ئابووری دادگایه.^{۱۹۴} سه‌ر‌باری ئه‌وه‌ش، ئه‌م قۆناغه دادگایی و هه‌لسه‌نگاندنی کاره‌کانی داواکاری گشتییه له په‌یوه‌ندیدا به لیکۆلینه‌وه‌وه، نه‌ک به دادگایی تۆمه‌ت‌باره‌وه.^{۱۹۵} بۆیه به شیوه‌یه‌ک له شیوه‌کان قۆناغی پشت‌راست‌کردنه‌وهی تۆمه‌ته‌کان، وه‌ک پید‌اچونه‌وه‌یه‌ک وایه بۆ ئه‌و رێکارانه‌ی داواکاری گشتی له په‌یوه‌ندیدا به لیکۆلینه‌وه‌وه، گرتوونییته به‌ر.^{۱۹۶}

¹⁹³ William Schabas, An introduction to international criminal law, op.cit, p 284.

¹⁹⁴ Prosecutor v. Banda and Jerbo, Pre-Trial Chamber I, Corrigendum of the “Decision on the Confirmation of Charges”, 7 March 2011, ICC-02/05-03/09-121- Corr-Red, para. 31 (‘Banda and Jerbo, 7 March 2011’).

¹⁹⁵ Gillbert Bitti, ((Two bones of contention between Civil and Common law: The record of the proceedings and the treatment of a concursus Delictorum, In Fischer Krebs, S R Luder (eds) International and national prosecution of crimes under international law, Verlag Berlin, Germany, 2001.p 273.

¹⁹⁶ Cristoph Safferling, supra note 12, p. 341.

به لام له لایه کی دیکه وه، ئامانجی پشتراستکردنه وهی تۆمه ته کان له لایه ن هۆبه ی پیش دادگاییه وه، بۆ گومان خستنه سه ر ریکاره کانی ئۆفیس ی داواکاری گشتی نییه، به تایبته بریاره کانی ده ستگیرکردن یا خود راستاندنی، به لکو ته نیا هه لسه نگاندنه بۆ کۆی ئه و به ره نجامانه ی داواکاری گشتی په یوه ست به گونجاوی په وانه کردنی په راوه کانه وه بۆ هۆبه ی دادگایی، پێیان گه شتووه.¹⁹⁷ سه باره ت به چوارچێوه ی کاتی پرۆسه ی پشتراستکردنه وهی تۆمه ته کان، به گوێره ی رێبه ری پراکتیکی قوناغی پیش دادگایی (Pre-trial Practice Manual) ده بیت ئه م پرۆسه یه له ساتی ده رکه وتنی گومانلیکراوه وه له به رده م هۆبه ی پیش دادگاییدا، له نیوان چوار تا شه ش مانگا بیت.¹⁹⁸

۲. ریکاره کانی پیش پشتراستکردنه وهی تۆمه ته کان

مه رجیکی پیشوه خته ی ده ستپیکردنی ریکاره کانی پرۆسه که، ئاماده بونی گومانلیکراوه له به رده م دادگای تاوانی نیوده وه له تیدا. هه ر له و کاته وهی گومانلیکراوه له به رده م دادگادا ئاماده ده بیت، جا به ویستی خۆی، یان به راده ستکردنی، یه کسه ر هۆبه ی پیش دادگایی رۆژیک بۆ پرۆسه که دیاری ده کات. به گوێره ی بنه رته نامه ی رۆما، "پێویسته له گه ل راده ستکردنی که سه که به دادگا، یان ئاماده یی که سه که، جا به ویستی خۆی بیت یان به پێی بانگهێشه تنامه یه ک، هۆبه ی پیش دادگایی له وه دلنیا بیته وه، که

¹⁹⁷ Mark Klarmberg, op.cit, p. 137.

¹⁹⁸ International criminal court, pre-trial practice Manual, Sep 2015, p. 6.

که سه که له و تاوانانه ی گوايه ئه نجامی داو، هه روه ها له مافه کانیسی به پیی ئه م بنه رته نامه یه، له وانه ش مافی ئازاد بوونی کاتی تا سه روه ختی دادگاییکردن، ئاگادار کراوه ته وه.¹⁹⁹

رێکاره کانی ئاشکراکردنی تۆمهت و به لگه کان

یه کێک له دیارترین ئه رکه کانی داواکاری گشتی پیش ده ستپێکی پرۆسه ی پشتراستکردنه وه، بریتییه له وه ی لایه نه کان به لگه کانی خویان بۆ یه کتری، فه راهه م بکه ن. ئه م پرۆسه یه له لایه ن هۆبه ی پیش دادگایی، به دیاریکراوی له لایه ن دادوه ریکی ئه و هۆبه یه وه، سه ره رشتی ده کریت. به واتایه کی دیکه، ده بیته داواکاری گشتی سه ره تا به کوپییه کی ئه و به لگه نامه ی تۆمه ته کانیان تیدا یه و مه به ستییه تی که سه که یان پێ دادگایی بکات، تیمی به رگری ئاگادار بکاته وه. ئه م به لگه نامه ده بیته به وردی چوارچێوه و سه روشت و هۆکار و ناوه رۆکی تۆمه ته کانیان تیدا بیت. 200 به گویره ی رێسا کانی دادبینی و کوکردنه وه ی به لگه، 201 پێویسته ئه و به لگه نامه ئه م بابه تانه له خو بگرن: وه سفی وردی تۆمه ته کان و لیستی ئه و به لگانه ی داواکاری گشتی به ته مایه له کاتی پرۆسه ی پشتراستکردنه وه ی تۆمه ته کاند، پێشکه شیان بکات. گرنگه ئه وه ش بلین، که ده بیته ناوه رۆکی ئه و تۆمه تانه ی

¹⁹⁹ ماده ی 60(1) ی بنه رته نامه ی رۆما.

²⁰⁰ ICC, Prosecutor v. Mbarushimana, Pre-Trial Chamber I, Decision on the Confirmation of Charges, 16 December 2011, ICC-01/04-01/10-465-Red, para. 90 (‘Mbarushimana, 16 December 2011’)

²⁰¹ رێسای 121(3) ی رێسا کانی دادبینی و کوکردنه وه ی به لگه کان.

له لایه ن داواکاری گشتییه وه پیشکش ده کرین و پشتیان پین ده به ستریت، ناو و تاییه تمه ندیی یاسایی تاوانه کانیان له خو گرتییت. چونکه به گویره ی بنه رته نامه ی روما،^{۲۰۲} تومه تبار مافی ئه وه ی هیه به وردی له و تومه تانه ئاگادار بکریته وه، ئه میش بو ئه وه ی بتوانیت له سه ر ئه و بنه مایه ستراتیژیی به رگریی بنیات بنیت.^{۲۰۳} له مه بترازیت، ده بیت ئه و به لگانه به زمانیک پیشکش بکرین، گومانلیکراو تیی بگات و پینی بدویت.

جگه له وانه ش، پیویسته لیستی به لگه کان له ماوه یه کدا که نابیت له ۳۰ رۆژ پیش پرۆسه ی پشتراستکردنه وه ی تومه ته کان که متر بیت، له لایه که وه پیشکش شی هۆبه ی پیش دادگایی و له لایه کی تریشه وه به گومانلیکراوه که بکریت.^{۲۰۴} ههروه ها ئه گه ر گومانلیکراو ویستی به لگه ی بیتاوانیی خو ی پیشکش بکات، ده بیت پیش ۱۵ رۆژ له ده ستپیکردنی پیناژۆکه وه ئه م کاره بکات.^{۲۰۵} جگه له م ئه رکه، ده بیت داواکاری گشتی ناوی ئه و گه واهیده رانه شی ده خوازیت له پرۆسه که دا پشتیان پین بیه ستیت،

^{۲۰۲} ماده ی ۱۶۷(أ)ی بنه رته نامه ی روما.

^{۲۰۳} به گویره ی ریسای ژماره ۵۲ له ریساکانی دادوهران له دادگای نیوده وله تیی تاواندا، پیویسته ئه و به لگانه ی تومه ته کانیان تیدایه، ئه م ره گه زانه له خو بگرن: ناوی ته وای گومانلیکراو یاخود هه ر تاییه تمه ندییه کی تر که پینی ده ناسریته وه؛ راستییه کانی په یوه ست به تاوانه که، له وانه کات و شوینی تاوانه که؛ خسه له ته یاساییه کانی رووداوه که، که گومانلیکراوی پین تومه تباره و ئایا به گویره ی ماده کانی ۶، ۷، ۸ بنه رته نامه که چ تاوانیک دروست ده کات؛ له گه ل وه سفکردنی شیوازی به شداریکردنی گومانلیکراو له تاوانه که دا. ههروه ها ده کریت سه رگوزه شته یه کی تاییه ت به رووداوه کان پیش کردنی تاوانه کان و دوا ی کردنی تاوانه کان و هۆکار و به ره نجامه کانیشی، تیدا به رجه سته بکریت.

^{۲۰۴} ریسای ژماره ۱۲۱(۴) له ریساکانی دادبینی و کوکردنه وه ی به لگه.

^{۲۰۵} ریسای ژماره ۱۲۱(۶) له ریساکانی دادبینی و کوکردنه وه ی به لگه.

بۆ تیمی بهرگری ئاشکرا بکات، ئەمەش وهک بهشیک له پێویستییهکانی مافی بهرگری له خۆ کردن.

به هه‌مان شیوه، وهک بهشیک له پێویستییهکانی ره‌خساندنی هاودهره‌فته‌ی له نیوان بهرگری و داواکاری گشتیدا، ده‌بیت هه‌ردوو لا ریگه به یه‌کتري بدهن هه‌ر په‌رتووکیک، به‌لگه‌نامه‌یه‌ک، وینه‌یه‌ک یاخود هه‌ر شتیکی دیکه‌ی به‌رجه‌سته، که له کن لایه‌نه‌که‌ی دیکه‌یه و ده‌خو‌ازریت له پرۆسه‌ی پشتراستکردنه‌وه‌دا به‌کار به‌یتریت، بپشکن. ٢٠٦ له کۆتاییدا گرنگه ئه‌وه‌ش بلین، هه‌ر په‌یوه‌ست به‌ خستنه‌په‌روی به‌لگه‌کان، داواکاری گشتی ئه‌رکیکی دیکه‌ی له ئه‌ستۆدایه، ئه‌ویش ده‌بیت ئه‌و به‌لگانه‌شی بیتاوانی گومانلیکراو ده‌سه‌لمین، بۆ تیمی بهرگری بخاته‌په‌روو. ٢٠٧ وهک پراوه‌کردنی ئه‌م بنه‌مایه، هه‌میشه‌ هۆبه‌ی پیش دادگاییکردن فه‌رمان به‌ داواکاری گشتی ده‌کات، پوخته‌یه‌ک له‌و به‌لگانه‌ی بیتاوانی گومانلیکراو ده‌سه‌لمین، پیشکه‌ش به‌ تیمی بهرگری بکات، هه‌روه‌تر داوا ده‌کات په‌روونی بکاته‌وه‌ بۆچی گرنگه بهرگری پشت به‌و به‌لگانه‌ به‌ستیت. ٢٠٨

٢٠٦ ریسای ژماره ٧٦ (١) له ریساکانی دادبینی و کۆکردنه‌وه‌ی به‌لگه.

٢٠٧ ریسای ژماره ٧٧ له ریساکانی دادبینی و کۆکردنه‌وه‌ی به‌لگه.

208 Abu Garda, PTC, ICC ,15 July 2009. paras 15-16.

دهسه لاتی ئوفیسی داواکاری گشتی له بهرده وامببون له
لیکۆلینه وه و هه موارکردن و کشاندنه وهی تۆمه ته کان پیش
پشتر استکردنه وه یان:

داواکاری گشتی ئازاده له وهی به بی وهرگرتنی مۆله ت له هۆبهی
پیش دادگایی، له تۆمه ته کان بکۆلیته وه.²⁰⁹ هه رچه نده خودی
بنه رته نامه که هچی له باره وه نه وتوه، به لام وا باشتره ئەم
پروۆسه ی هه موارکردن و کشاندنه وهیه پیش یه که م دانیشتنی
پشتر استکردنه وه، یه کلا بوویته وه.²¹⁰ له سایه ی ئەم بنه مایه دا،
داواکاری گشتی ده توانیت تۆمه تیک یان زیاتر له و تۆمه تانه ی له
به لگه نامه ی تۆمه ته کاندا هه ن، بکشینته وه، به و مه رجه ی هۆبه ی
پیش دادگایی له هۆکاره که ی ئاگادار بکاته وه. سه رباری ئە وه ش،
ده بیت گومانلیکرا وه که له م پیشهاته یاساییانه ئاگادار بکریته وه،
پیویسته گومانلیکرا وه به ته وای ئاگادار بکریته وه. ئەمه ش وه ک
به شینک له مافی گومانلیکرا وه له وهی ئاگاداری وردی سروشت و
ناوه رۆک و هۆکاری تۆمه ته کان و کشاندنه وه یان بیت، تا له به ر

²⁰⁹ Ongwen, ICC-02/04-01/15-206, para. 31. ICC, Prosecutor v. Lubanga, Appeals Chamber, Judgment on the Prosecutor's appeal against the decision of Pre-Trial Chamber I entitled "Decision Establishing General Principles Governing Applications to Restrict Disclosure pursuant to Rule 81 (2) and (4) of the Rules of Procedure and Evidence", 13 October 2006, ICC-01/04-01/06-568, para. 53 ('Lubanga, 13 October 2006').

²¹⁰ Lubanga, 13 October 2006, para. 54; Prosecutor v. Mbarushimana, Appeals Chamber, Judgment on the Appeal of the Prosecutor against the Decision of Pre-Trial Chamber I of 16 December 2011 Entitled "Decision on the Confirmation of Charges", 30 May 2012, ICC01/04-01/10-514, para. 44.

رۆشنایى پيشهاته نوپيه كاندا، به باشى خوى بۇ دانىشته كانى
قۇناغى پشتراستكردنه وهى تۆمه ته كان ئاماده بكات.^{۲۱۱}

جگه له كشانده وهى تۆمه ته كان، ده سه لاتيكي ديكه ي داواكارى
گشتى له م قۇناغه دا برىتييه له هه مواركردنى تۆمه ته كان، كه
مه به ست لىي هه ر زيادكردن، پشتگوپيختن، يان راستانديكي
به لگه نامه ي تۆمه ته كانه، كه پيشتر له لايه ن داواكارى گشتييه وه
ئاماده كراوه.^{۲۱۲} بۇ نمونه، زيادكردى تاوانى چه وسانده وه بۇ
نيو ليسته كه، يا خود لابردي تاوانى له نيوبردن له ليسته كه دا،
يانژى گۆپيني سروشتي تۆمه ته كه، بۇ نمونه گۆپيني تاوانى
كوشتنى وهك جينوسايد له سه ر بنچينه ي نه ته وه يى بۇ بنچينه ي
ئايىنى.

۳. ريكاره كانى پشتراستكردنه وهى تۆمه ته كان

پاش ته واوكردى ئه و ريكاره به رايبانه ي باسمان كردن، ده ييت
ناوه رۆك و پيكه اته ريكارييه كانى خودى پرۆسه ي
پشتراستكردنه وهى تۆمه ته كان، به م شيويه ي لاي خواره وه
بخه ينه روو:

^{۲۱۱} ماده ي ۶۱(۴)ى بنه رته نامه ي رۆما.

^{۲۱۲} Kai Ambos, A commentary, supra note 16, p. 1804.

بابه ته به راییه کانی قونای پشتر استگردنه وهی تومه ته کان:

له سهره تای دهستیپکی پرؤسه که دا سهرؤکی هؤبه ی پیش دادگایی داوا له نوینه ری تومار دهکات، لیستی ئه و تومه تانه ی له لایهن داواکاری گشتیه وه پیشکesh کراوه و ئاراسته ی گومانلیکراو کراون، بخوینیه وه.^{۲۱۳} له م پیناوه شدا، سهرؤکی هؤبه ی ناوبراو، خوی چوینیتی دهستیگردنی ریکاره کان دیاری دهکات. به گشتی خودی سهرؤکی هؤبه که دهسه لاتیکی ره های سه باره ت به دهستیپکی پرؤسه که و چوینیتی به ریوه بردن و ریکخستی ریکاره کانی هیه.^{۲۱۴} له بنه رهدا ده بیته دانیشتنه کان ئاشکرا بن، به لام ده کریت له پیناوه پاراستنی گه و اهیدره کاند، به شیکی دانیشتنه کان به نهینی به ریوه بچن. هه روه ها پیش چوونه نیو پرؤسه که، ده کریت دیسان نیشانه ی پرسیار له لایهن تیمی به رگریه وه له سهر خودی په سه ندیتی و تایبه تمه ندیی دادگاکه، دابنریت.

سه باره ت به خودی تومه ته کانیش، هؤبه ی پیش دادگایی په یجوری بؤ ناوه رؤکی تومه ته کان دهکات، هه روه تر ده بیته له پیوه ری بنچینه ی گونجاو بکولیته وه. بؤ ئه م مه به سه تesh، ده بیته داواکاری گشتی به لگه ی به پیزو به هیز پیشکesh بکات؛ ده کاریت به لگه ی به لگه نامه یی یاخود پوخته ی به لگه کان بیت. چونکه خودی دادگا له چه ندان بریاردا له سهر ئه وه سوور بووه، که مه رج نییه

^{۲۱۳} ریسای (۱)۱۲۲ له ریساکانی دادبینی و کؤگردنه وهی به لگه.

²¹⁴ ICC, Prosecutor v. Lubanga, Pre-Trial Chamber I, Decision on the schedule and conduct of the confirmation hearing, 7 November 2006, ICC-01/04-01/06-678, p. 3 ('Lubanga, 7 November 2006').

داواکاری گشتی به وردی له م قوناعدها هه موو به لگه کان بخاته روو، ئه وهش له بهر سروسشت و چوارچیوه و ئامانجی دیاریکراوی خودی پرۆسه که، که وهک پیشتر ئاماژه مان بو کرد، پرۆسه ی دادبینی نییه، به لکو ئاماده سازیه بو دادبینی،²¹⁵ مه رجیش نییه گه واهیده ره کان له م قوناعدها بانگ بکرین. خودی رپبه ری پراکتیکی له دادگای تاوانی نیوده وه له تی جهخت له وه دهکاته وه، ده بیته له که مترین باردا په نا بو پشتبهستن به به لگه ی زیندوو و راسته وخو ببریت، ئه ویش به چاودیری و بریاری هۆبه ی پیش دادگایی.²¹⁶ شایانی باسه پرۆسه ی پیشکه شکردنی پوخته ی به لگه کان له م قوناعدها، به هیچ جوریک پیشیالی مافی گومانلیکراو بو دادبینییه کی بیلایه ن و دادپهروه رانه، نییه.²¹⁷ واته له م قوناعدها هۆبه ی پیش دادگایی، له ورده کاری هه موو ئه و به لگانه ی لای داواکاری گشتیین، ئاگادار نابیت. به هه مان شیوه، نابیت هه موو به لگه کان بخرینه به ردهستی به رگرییش، چونکه به

²¹⁵ ICC, Prosecutor v. Katanga and Ngudjolo, Pre-Trial Chamber I, Decision on Evidentiary Scope of the Confirmation Hearing, Preventive Relocation and Disclosure under Article 67(2) of the Statute and Rule 77 of the Rules, 21 April 2008, ICC-01/04-01/07-428, paras. 78–79 ('Katanga and Ngudjolo, 21 April 2008').

²¹⁶ International criminal court pre-trial practice manual, September 2015. p. 13.

²¹⁷ ICC, Prosecutor v. Mbarushimana, Appeals Chamber, Judgment on the Appeal of the Prosecutor against the Decision of Pre-Trial Chamber I of 16 December 2011 Entitled "Decision on the Confirmation of Charges", 30 May 2012, ICC-01/04-01/10-514, para. 47 ('Mbarushimana, 30 May 2012').

پيچەوانەى قۇناغى دادگايىيەو، لەم قۇناغەدا ئەو مافەى نىيە. لەمانەش بترازىت، لەم قۇناغەدا داواكارى گشتى دەتوانىت پەنا بۆ گەواھيدانى نەناسراو (anonymous) ببات، ھەرچەندە ئەم جۆرە گەواھيدانە وەك بەلگەى سەلماندن، گرنگىيەكى ئەوتۆى نىيە و دەكرىت زىانى بۆ گومانلىكراو ھەبىت.²¹⁸ دەگونجىت گەواھيدانى بىستراو بەھەند بگىرىت و ئەم گەواھيدانە لەلايەن ھۆبەى پىتەش دادگايىيەو لەبەر رۆشنايى كۆمەلىك خالدا، ھەلدەسەنگىنرىت، لەوانەش رادەى گونجاويى ئەو گەواھيدانە لەگەل كۆى زانىارى و بەلگەكاندا، ئاوەزپەسەندى چاوكەكى، ھەبوونى ماف بۆ بەرگرى تا بەرپەرچى بداتەو.²¹⁹

لە پىناو رىكخستنى پرۆسەى بەھەندگرتنى بەلگەكان و راستاندنىاندا، ھۆبەى پىتەچوونەو لە برىارىكىدا لە پەراوى ئىمباروشىمانا (Mbarushimana) —دا،²²⁰ چەند بنەمايەكى تايبەتى بە خودى پرۆسەكە ئاشكرا كردو، كە دەبىت ھۆبەى پىتەش دادگايى ئاگادارىان بىت، لەوانەش ھەلسەنگاندنى ناروونى و دژىەكى و نەگونجاويى بەلگەكان و راستگويى گەواھيدەرەكان. ئەگەر ئەمە نەكات، ئەوا مەترسىيە رەوانەكردنى پەراوى

²¹⁸ Mark Klarmberg, Jonas Nilsson and Antonio Angotti, ((Commentary on the law of the international criminal court, The statute, supra note 20, p.152.

²¹⁹ICC, Prosecutor v. Katanga and Ngudjolo, Pre-Trial Chamber I, Decision on the Confirmation of Charges, 30 September 2008, ICC-01/04-01/07-717, paras. 159–60 ('Katanga and Ngudjolo, 30 September 2008').

²²⁰ مادەى 61 بئەرتنامەى رۇما.

نه گونجاو بۆ هۆبهی دادگایی، زیاتر ده بیئت؛ بیگومان ئەمهش له گهڵ ئامانجی خودی پررسهی پشتراستکردنه وه دا ناتهبایه.²²¹

له به رانههر ئه و لیستی به لگانهی له لایهن داواکاری گشتیه وه پیشکesh کراره، به رگری ده توانیئت ئارگیومینته کانی خوی سه بارهت به تۆمه ته کان و ناوه رۆک و به لگه کانی داواکاری گشتی، پیشکesh بکات. بۆ ئەم مه به سه شه ده توانیئت تۆمه ته کان رهت بکاته وه و ئالنگاریی به لگه کانی داواکاری گشتی بکات، ده شه توانیئت به لگه ی تایبهت به خوی به مه به سستی لابر دنی تۆمه ته کانی سه ر گومانلیکراو، بخاته ر وو.²²² بۆ ئەم مه به سه شه ده بیئت هۆبهی پیش دادگایی ئارگیومینته کانی به رگری و راده ی گونجاوییان، هه لبس ه نگینیئت و کاریگه رییان له سه ر پیقاژۆکه بخاته ر وو.²²³ پراوه کردنی ئەم مافانهش له لایهن گومانلیکراوه وه، پشت به پرۆسه ی خسته نه روه ی به لگه کان ده به سستی، که پیشوه خته له لایهن داواکاری گشتیه وه ده کریت.

²²¹ Mbarushimana (ICC-01/04-01-10 OA4) Judgment on the Appeal of the prosecutor against the decision of pre-trial chamber I of 16 Dec 2011 Entitled Decisions on the confirmation of charges, 30 May 2012, para 46).

²²² ICC, Prosecutor v. Katanga and Ngudjolo, Pre-Trial Chamber I, Decision on Evidentiary Scope of the Confirmation Hearing, Preventive Relocation and Disclosure under Article 67(2) of the Statute and Rule 77 of the Rules, 21 April 2008, ICC-01/04-01/07-428, paras. 78-79 ('Katanga and Ngudjolo, 21 April 2008').

²²³ Ignaz Stegmiller, ((Confirmation of charges)) in Carsten Stahn (eds) the law and practice of international criminal court, Oxford university press, 1st edition, 2015, p. 897.

حوکمه‌کانی ئاماده‌بوونی که‌سی گومانلیکراو له پرۆسه‌ی راستکردنه‌وه‌ی تۆمه‌ته‌کاندا:

وهک بنه‌ما، ده‌بیته که‌سی گومانلیکراو له پرۆسه‌که‌دا ئاماده‌ بیته، ئەمه‌ش پاش ئەوه‌ی گومانلیکراوه‌که راده‌ستی دادگا ده‌کریت، یاخود ده‌ستگیر ده‌کریت. بنه‌ره‌تنامه‌که پین له‌سه‌ر ئەوه داده‌گریته،^{۲۲۴} که بوونی گومانلیکراو مه‌رجی سه‌ره‌کیی ره‌وایه‌تی پرۆسه‌که‌یه، مه‌گه‌ر یه‌کیک له ریزپه‌ره‌کانی بره‌گی دوو له ماده‌ی ۶۱ هه‌بیته.^{۲۲۵} به‌رمه‌بنای ئەوه‌ی وترا، ده‌کریت پرۆسه‌ی پشتراستکردنه‌وه‌ی تۆمه‌ته‌کان له چه‌ند حاله‌تیکدا به شیوه‌ی پاشه‌مله ئەنجام بدریت، ئەوانیش بریتیین له:

یه‌که‌م: ئەگه‌ر که‌سی گومانلیکراو داوایه‌کی نووسراو پیتشه‌ش بکات و تینیدا ده‌ستبه‌رداری ئاماده‌بوون بیته. له‌م حاله‌ته‌دا ده‌بیته هۆبه‌ی پیتش دادگایی له‌وه دُنیا بیته، که گومانلیکراو له خودی مافی ئاماده‌بوون له پرۆسه‌که تیده‌گات و ئاگاداری به‌ره‌نجامه‌کانی ده‌ستبه‌رداربوونی ئەو مافه‌یه. ئەوه‌ش مافیکی که‌سیی خودی گومانلیکراوه و نابیت بکریته‌ بابه‌تی گفتوگۆی نیوان تیمی

^{۲۲۴} ماده‌ی ۶۱(۱)ی بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆما.

²²⁵ ICC, Prosecutor v. Gbagbo, Pre-Trial Chamber I, Public redacted version of the Second decision on the review of Laurent Gbagbo's detention pursuant to article 60(3) of the Rome Statute, 12 March 2013, ICC-02/11-01/11-417-Red, para. 29.

به‌رگری و داواکاری گشتی.^{۲۲۶} ده‌ستبه‌ردار بون له م مافه‌ش نابیته به‌ربه‌ست له به‌رده‌م ئه‌وه‌ی که‌سی گومانلیکراو له ریگه‌ی ئامرازه ئه‌لکترۆنییه‌کانه‌وه، ئاگاداری ناوه‌پوکی پرۆسه‌که بیت.^{۲۲۷} گرنگه بزانیین که ده‌بیت ده‌ستبه‌ردار بونه‌که له هه‌موو دانیشته‌کان بیت، نه‌ک له پاژیکه‌ی.

دووه‌م: ئه‌گه‌ر گومانلیکراو هه‌له‌هات، یاخود دوا‌ی گرتنه‌به‌ری هه‌نگاهه پێویسته‌کان، نه‌توانرا بدۆزیته‌وه. له‌م حاله‌ته‌دا ده‌بیت هۆبه‌ی پێش‌دادگایه له‌ ده‌رچوونی به‌ریاره‌ی ده‌ستگیرکردن و هه‌موو ئه‌و پیکارانه‌ی بۆ ده‌ستگیرکردن و هینانی گومانلیکراو بۆ به‌رده‌م دادگا گیراونه‌ته به‌ر، دلنیا بیت.^{۲۲۸}

۴. به‌ریاره‌کانی هۆبه‌ی پێش‌دادگایه په‌یوه‌ست به‌ قوناغی پشتراستکردنه‌وه‌وه

پاش ئه‌وه‌ی پیکاره‌کانی ئه‌م قوناغه ته‌واو ده‌بن و لیس‌تی تۆمه‌ته‌کان و به‌لگه‌کان یان پوخته‌ی به‌لگه‌کان له‌لایه‌ن داواکاری گشتیه‌وه ده‌خرینه‌ پوو، پاش ئه‌وه‌ی نوینه‌رانی به‌رگری بۆ به‌ریه‌رچدانه‌وه‌ی ئه‌و تۆمه‌تانه‌ی دراونه‌ته پال تۆمه‌تبار،

²²⁶ ICC, Prosecutor v. Banda and Jerbo, Pre-Trial Chamber I, second decision setting a deadline for the submission of the suspects' written request to waive their right to attend the confirmation hearing, 27 October 2010, ICC-02/05-03/09-87, para. 6.

^{۲۲۷} ماده‌ی ۲)۶۱ له‌ بنه‌رتنامه‌که، هه‌روه‌ها ریسای ژماره ۳)۱۲۴ له‌ ریساکانی

دادبینه‌ی و کوکردنه‌وه‌ی به‌لگه

^{۲۲۸} ریسای ژماره ۳)۱۲۳ له‌ ریساکانی دادبینه‌ی و کوکردنه‌وه‌ی به‌لگه.

به لگه کانی خویان پیشکەش دەکەن و ھۆبە کەش بە لگه کان ھەل دەسە نگی نیت، دەبیت ھۆبە ی ناوبراو لە ماوە ی ٦٠ پۆژدا لە کۆتای یهاتنی پروسە کە وە، بریاری خۆ ی بدات. ئەم ٦٠ پۆژە لە و پۆژە وە ی نوینەری بەرگری دوا تیانووسی خۆ ی پیشکەش بە ھۆبە ی پیش دادگایی دەکات، دەست یی دەکات.^{٢٢٩} لە سایە ی ئەمە دا، بە باشی دەزانی لێرە دا ئامازە بە بریارە کانی ھۆبە ی پیش دادگایی پاش تەواو بوونی ریکارە کانی ئەم قوناغە، بکەین.

بریاری راستاندنی تۆمە تەکان:

ھۆبە ی پیش دادگایی دەتوانیت تۆمە تەکان وە ک خۆ ی ھەوالە ی ھۆبە ی دادگایی بکات، ئەمەش پاش ئە وە ی ھۆبە دەگاتە ئە و برۆایە ی بنچینە ی گونجاو بۆ دادگایی لە پە یوە ندی دا بە و تۆمە تانە ی ئاراس تە ی گومان لیکراو کراون، ھە یە.^{٢٣٠} پاش راستاندنی تۆمە تەکان، تۆماری دانیش تەکان و بریارە کە بۆ سە رۆکایە تی دادگا دە نێرد ریت و ئە ویش پە وانە ی ھۆبە ی دادگایی دەکات.^{٢٣١} یە کە م کاری ھۆبە ی دادگایی لە قوناغی دادبینیدا، بریتی یە لە خویندە وە ی ئە و تۆمە تانە ی پیش تەر

²²⁹ ICC, Prosecutor v. Ruto et al., Pre-Trial Chamber II, Decision on the Issuance of the Decision Pursuant to Article 61(7) of the Rome Statute, 26 October 2011, ICC-01/09-01/11-357, para. 9 ('Ruto et al., 26 October 2011').

^{٢٣٠} مادە ی ٦١(٧)(أ) ی بنە رە تنامە ی رۆما.

²³¹ The Prosecutor v Thomas Lubanga Dyilo, Lubanga, Situation in the Democratic Republic of the Congo, ICC-01/04-01/06-842, Presidency, ICC, 6 February 2007.

پشتراست کراونه ته وه. هه لېهت ئه مه ش ده بېته به لگه نامه يه کي
گرنگ و له هه موو قوناعه کاني دادبينيډا، پشتي پي
ده به ستریت. ۲۳۲ گرنگه ئاماژه به وهش بکه ين، که ده کريت برياري
راستاندني تومه ته کان هه موو يان به شيکي ئه و تومه تانه ي له
به لگه نامه ي تومه ته کاندا هاتون، بگريته وه. ۲۳۳ له کاتي بووني
زياد له تومه تباريکيشدا، ده کريت تومه ته کان بو هه نديکيان
براستينرين و بو هه نديکي ديکه يان رت بکرينه وه. ۲۳۴

232 ICC, Prosecutor v. Katanga and Ngudjolo, Trial Chamber II, Decision on the Filing of a Summary of the Charges by the Prosecutor, 21 October 2009, ICC-01/04-01/07-1547-tENG, para. 16 ('Katanga and Ngudjolo, 21 October 2009'), Prosecutor v. Bemba, Trial Chamber III, Decision on the defence application for corrections to the Document Containing the Charges and for the prosecution to file a Second Amended Document Containing the Charges, 21 June 2010, ICC-01/05-01/08-836, para. 37.

۳۳۳ هه نديک له پسپوراني ياساي تاواني نيوده وله تبي به گومانه وه ده روانه
پروسه کاني راستاندني تومه ته کان و باوهريان وايه مه ترسييه کي گه ورديه له سه ر
بنه ماي بيتاواني گومانليکراو و گريمانه ي تاوانباري گومانليکراو لاي هو به ي دادگابي،
زياد ده کات، ئه مه ش پيشليکردني ماده ي ۶۶ ي بنه رته تمامه که يه و ئاراسته ي ئيدانه کردن
توخرت ده کاته وه و ده بېته هو ي ئه وه ي قورسايي سه لماندن له داواکاري گشتييه وه
بو تومه تبار بگوازيته وه. بو زياتر له سه ر ئه م بابه تي بپوانه:

cf. K Calvo-Goller, *The Trial Proceedings of the International Criminal Court* (Leiden: Martinus Nijhoff 2006)

۳۳۴ بو نمونه، له په راوي ئينگوجولو (Ngudjolo) و کاتانگ (Katanag) دا زوربه ي
تومه ته کان راستينران. له په راوي روتو (Ruto) و کوزگي (Kosgey) و سانگ
(Sang) دا تومه ته کان دزي دووانيان راستينران و دزي سنيه ميان لابران. به هه مان
شيوه له په راوي موواتورا (Muthaura) و کينياتا (Kenyatta) و عه لي (Ali) دا

بېړیاری په تکرډنه وهی پاستاندنی تۆمه ته کان له بهر نه بوونی به لگهی پټویست:

کاتیک هۆبهی پیش دادگایی ده گاته ئه وهی به لگه کان بۆ هه واله کردنی گومانلیکراو، گونجاو نین، بېړیاری په تکرډنه وه ده دات. بهم بېړیاره ش پرۆسهی دادبیینی دژی گومانلیکراو، کۆتایی دیت و هه موو بېړیاره کانی ده ستگیرکردن دژی گومانلیکراو، ده وه ستینرین و هیچ بهرئه نجامیکیان له په یوه ندیدا به و تۆمه تانهی رت کرانه ته وه، نامینیت. ^{۳۳۰} هه روه تر پټویسته پاش په تکرډنه وهی تۆمه ته کان، گومانلیکراو نازاد بکریت.

بېړیاری دواختنی پیکاره کانی پشتر استکرډنه وهی تۆمه ته کان و پاسپاردنی داواکاری گشتی به وهی به لگهی پتر یان لیکولینه وهی زیاتر بۆ تۆمه تیکی دیاریکراو بکات، یاخود تۆمه ته که هه موو بکریته وه، ئه ویش به هۆی ئه وهی به لگه پیش که شکراره کان تاوانیکی جیاواز له چوارچیوهی ده سه لاتی دادوهی بی دادگادا، چی ده کن:

ئو بېړیاری له م حاله ته دا ده دریت، جیاوازه له و بېړیارانهی له دوو حاله ته که ی پیشتردا ده دران، چونکه له دوو حاله تی پیشتردا بېړیاره کانی هۆبهی پیش دادگایی، یه کلاکه ره وه بوون، به لام

زۆربهی تۆمه ته کان دژی گومانلیکراوی یه کم و دووهم راستینران، که چی هه موو تۆمه ته کان دژی گومانلیکراوی سنییه م رت کرانه وه.

^{۳۳۰} مادهی ۱۰۶۱ له بنه په تنامه ی رۆما.

لیڙه دا هۆبه ی پیش دادگایی بریاری کۆتایی نادات، به لکو دهگه پیته وه بۆ داواکاری گشتی و داوای هه ندیک روونکردنه وه ی لی دهکات.

هۆبه ی پیش دادگایی ده توانی داوای به لگه ی دیکه له داواکاری گشتی، بکات. ۳۳۶ له م حاله ته دا به بۆچوونی هۆبه ی ناوبراو، به لگه دژی گومانلیکراو هه یه، به لام به لگه کان هیشتا له و ئاسته دا نین تۆمه ته که پشتراسست بکه نه وه. به واتایه کی دیکه، له گه ل پیوه رهکانی بوونی به لگه بۆ راستاندنی په راوه که دا، یه ک ناگرنه وه، به لام له هه مان کاتدا ناکریت وه ک به لگه ی ناپه یوه ست و بیینه ما، سه یر بکرین. بۆیه هۆبه ی پیش دادگایی داوا له داواکاری گشتی دهکات، به لگه ی زیاتر په یوه ست به و تۆمه تانه ی له سه ر گومانلیکراو هه یه تی، پیشکش بکات. ۳۳۷ گرنگه هیمما بۆ ئه وه بکه ین، که بریاری دواستن به مه به ستی پیشکشکردنی به لگه ی زیاتر، واتای ره تکردنه وه ی ریکاره کان نییه، به لکو وه ستاندنیکی کاتیی ریکاره کانه تا به ره نجامی باشتر فه راهه م ده بیت و به هیچ جوړیک کار ناکاته سه ر ئه و ریکارانه ی پیشتر گیراونه ته به ر.

وه ک په راوه کردنی بریاری دواستن ی ریکاره کان ی پشتراسستکردنه وه ی تۆمه ته کان، ده کریت ئاماژه به که یسی گومانلیکراو لاورینت گیباگبو (Gbagbo) بده ین. له م که یسه دا

۳۳۶ ماده ی ۷(پ) (یه که م) ی بنه ره تنامه ی رۆما.

237 ICC, Prosecutor v. Gbagbo, Pre-Trial Chamber I, Decision adjourning the hearing on the confirmation of charges pursuant to Article 61(7)(c)(i) of the Rome Statute, 3 June 2013, ICC-02/11-01/11-432, paras. 15 and 37.

ھۆبەى پېش دادگايى بېرىرى دواخستنى رېكارهكانى دىرى تۆمەتبارى ناوبراوا، لەبەر ئەوھى ئەو بەلگەنى پشتيان پى بەستراپوو، برىتى بوون لە گەواھيدانى بىستراوى نەناسراو، كە لە سەلماندندا بەراورد بە بەلگەكانى دىكە، گرنگىيەكى ئەوتۆيان نىيە.^{۲۳۸} ھەرودتر بە بۆچوونى ھەمان ھۆبە، پشتبەستىن بە بەلگەنامەى رېكخراوھكان و راپۆرتە پۆژنامەوانىيەكان، ئەو بەلگەگەلە نىيە لە بېرىرى راستاندنى تۆمەتەكاندا، پشتيان پى بېستريت.^{۲۳۹} دەكرىت ھۆيەكى دىكەى بېرىرى دواخستنى رېكارهكان، پىويستى ھەمواركردى تۆمەتەكان بىت. ئەمەش كاتىك ھۆبەى پېش دادگايى دەگاتە ئەو باوھرى ئەو بەلگەنى پېشكەش كراون، نابنە بنچىنە بۆ ئەو تۆمەتانەى لەلايەن داواكارى گشتىيەوھ ئاراستە كراون، بەلكو دەبنە بنچىنەى تۆمەتى دىكە. بۆيە ھۆبەى پېش دادگايى داوا لە ئوفىسى داواكارى گشتى دەكات، ھەمواركردەوھى تۆمەتەكان بەھەند بگرىت. واتە ھۆبەى پېش دادگايى خۆى ناتوانىت تۆمەتەكان ھەموار بكات، بەلكو دەبىت داواكارى گشتى ئەو كارە بكات.^{۲۴۰}

²³⁸ Decision adjourning the hearing on the confirmation of charges, Gbagbo (n 6) paras 28.

²³⁹ Decision adjourning the hearing on the confirmation of charges, Gbagbo (n 6) paras 22 and 36.

²⁴⁰ ICC, Prosecutor v. Ruto and Sang, Trial Chamber V, Decision on the content of the updated document containing the charges, 28 December 2012, ICC-01/09-01/11-522, para. 15, Prosecutor v. Kenyatta and Muthaura, Trial Chamber V, Decision on the content of the updated document containing the charges, 28 December 2012, ICC-01/09-02/11-584, para. 19.

هه مواركردنى تۆمه ته كانيش بۆ ئه وه ده گه رپته وه، ده كريت به لگه پيشكه ش كراوه كان هه ر له چوار چيوه ي تايبه ته مندى خودى دادگاي تاوانى نيوده وه له تيدا، وهك بنچينه ي تومه تى جياواز تر، له قه له م بدرين. داواكارى هه مواركردن تايبه ته به گوپينى خه سه له تى ناوانان (تكيف) ي تۆمه ته كان، به جوړيك له گه ل ده سه لآتى هه لسه نگاندى داواكارى گشتيدا بگونجيت. ^{٢٤١} به لام هۆبه ي پيش دادگايى ناتوانيت داواى زيادكردنى تۆمه ت له داواكارى گشتى بكات. ^{٢٤٢}

له سه ر چه مكى تاوانى جياواز، فيقه ي دادوه رى له دادگاي تاوانى نيوده وه له تيدا، به شى پيوست روونى كردوه ته وه. ^{٢٤٣} مه به ست لى گوپينى تۆمه ته كانه به هى ديكه ئه مه ش به گوپره ي بنه رته نامه كه، ^{٢٤٤} يانيش هه مواركردنى شيوازه كانى به رپرسياريتى تاوانكارى، بنه رته نامه كه دا هيماي بۆ كراوه. ^{٢٤٥} له م به ستينه دا، ده كريت ئاماژه به په راوى گومانليكراو بيمبى (Bembe) بكه ين، كاتيك له لىستى تۆمه ته كانى داواكارى گشتيدا به تۆمه تبارى سه ره كى و ئه نجامده ر، وانا بكه رى تاوانه كان ناسينرابوو، ^{٢٤٦} به لام پاش خسته نه رووى به لگه كان، هۆبه ي پيش

²⁴¹ Mark Klarmberg and others op.cit p 173.

²⁴² ICC Prosecutor v. Kenyatta et al., Pre-Trial Chamber II, Decision on the Confirmation of Charges Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute, 23 January 2012, ICC01/09-02/11-382-Red, para. 285.

^{٢٤٣} ماده ي ٦١ (٧) (پ) ي بنه رته نامه ي رۆما.

^{٢٤٤} ماده كانى ٦، ٧، ٨ ي بنه رته نامه ي رۆما.

^{٢٤٥} ماده كانى ٢٥ و ٢٨ ي بنه رته نامه ي رۆما.

^{٢٤٦} ماده ي ٢٥ (٣) (أ) ي بنه رته نامه ي رۆما.

دادگایی داوای له داواکاری گشتی کرد، سروشتی بهرپرسیاریتییه که ی له نهجامدەری تاوانه‌کانه‌وه بۆ بهرپرسیاریتی وهک فه‌مانده و که‌سی بالاده‌ست به‌گوێره‌ی بنه‌ره‌تنامه‌که، هه‌موار بکات و داواکاری گشتیش به‌و گوێرینه رازی بوو.^{۲۴۷}

۵. ریکاره‌کانی پاش کۆتاییهاتی پیناژۆی پشتراستکردنه‌وه‌ی تۆمه‌ته‌کان

پاش دەرچوونی یه‌کیک له‌و بریارانه‌ی له‌ به‌شی پيشوودا باسماں کردن، سه‌رۆکایه‌تی دادگا که‌یسه‌که و به‌ره‌نجامه‌کانی و تۆماری دانیشتنه‌کانی قونای پشتراستکردنه‌وه، ئاراسته‌ی هۆبه‌ی دادگایی ده‌کات. ته‌نانه‌ت پاش راستاندنی تۆمه‌ته‌کان دژی گومانلیکراو، داواکاری گشتی ده‌توانیت له‌ لیکۆلینه‌وه به‌رده‌وام بیت و بۆ تۆمه‌تی نوێ بگه‌ریت؛ ده‌شتوانیت هه‌ندیک له‌و تۆمه‌تانه‌ی راستینراون، بپشکنیته‌وه. ئەمه‌ش پاش مۆله‌ت وه‌رگرتن له‌ هۆبه‌ی پيش دادگایی و ئاگادارکردنه‌وه‌ی تۆمه‌تبار، هه‌روه‌تر له‌ حاله‌تی زیادکردنی تۆمه‌تی نوێ، یاخود گوێرینی تۆمه‌ته‌کان بۆ هی قورستردا، ده‌بیت سه‌رله‌نوێ بۆ ئەم پيشهاته نوویانه دابنیشن.²⁴⁸ ماوه‌ته‌وه بلین، داواکاری گشتی بۆی هه‌یه له‌ قونای دادگاییشدا، تۆمه‌ته‌کان بکشینیته‌وه.

^{۲۴۷} ماده‌ی ۲۸-ی بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆما.

²⁴⁸ ماده‌ی ۶۱(۹) له‌ بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆما.

بەشى شەشەم

قۇناغى دادگايى

ماۋەى دادگايى بە گرنگترىن قۇناغى يەكلاكردنهۋەى تاۋانى تۆمەتبارەكە، دادەنریت. ئەۋ قۇناغەى دادگاي تاۋانى نىۋدەۋلەتیه، كە ھەردوۋ داۋاكارى گشتى و بەرگرىكار بەلگەكانى خۇيان پىشكەش بە ھۆبەى دادگايى دەكەن و لەسەر بنچىنەى ئەۋ بەلگەنە برىار لە تاۋانبارىي كەسى تۆمەتبار و قەرەبوۋكردنهۋەى قوربانىيان، دەدریت.

دادبىنىيەكان بە شىۋەى پكەبەرى رېك خراون: پاش خويندنهۋەى تۆمەتە پەسەندكر اۋەكانى دژ بە تۆمەتبارەكە و پاش ئەۋەى ھەردوۋ لایەنەكە لىدۋانى سەرەتايى خۇيان پىشكەش دەكەن، داۋاكارى گشتى پەراۋەكە دژ بە تۆمەتبارەكە دەخاتە روو. پاشان، قوربانىيان دەرفەتى پىشكەش كىردنى سەرنج و نىگەرانیيەكانىان پى دەدریت، پىش ئەۋەى بەرگرىكارەكە پەراۋى خۇى پىشكەش بكات. سەربارى ئەمەش، ھۆبەى دادگايى، گەر بە پىۋىست بزىنریت، دەتۋانىت داۋى بەلگەى زىاتر بكات، پاشان برىار لە تاۋانبارىي تۆمەتبارەكە دەدریت. ئەم بەشە بنەما گشتىيەكانى رېكارەكانى دادگايى پىشكەش دەكات و مافە

دیاریکراوه‌کانی تۆمه‌تبار له ماوه‌ی دادگاییدا ده‌خاته ڕوو، هه‌روه‌ها ڕیکاره‌کانی پاراستنی شایه‌ت‌حال و به‌شداریی قوربانیان ڕوون ده‌کاته‌وه و له کۆتاییشدا، ده‌چیته‌ سه‌ر پرسه‌کانی سزادان و قه‌ره‌بووکردنه‌وه.^{٢٤٩}

١. بنه‌ما گشتییه‌کانی دادگایی

دادپه‌روه‌ری

دادپه‌روه‌ری بنه‌مایه‌کی سه‌ره‌کیی هه‌ر دادگاییه‌کی سزاییه. بنه‌په‌تنامه‌ی ڕۆما به‌ئاشکرا ئه‌رکی 'دانیابوونه‌وه له‌وه‌ی دادگاییه‌که‌ خیرا و دادپه‌روه‌رانه‌یه و ڕیزی ته‌واو له مافه‌کانی تۆمه‌تبار گیراوه و پاراستنی قوربانیان و شایه‌ت‌حاله‌کانیش به‌هه‌ند گیراوه' ده‌خاته ئه‌ستۆی هۆبه‌ی دادگایی.^{٢٥٠} دادوه‌رانی هۆبه‌ی دادگایی پاریزه‌ری دادگاییه‌کی دادپه‌روه‌رانه‌ن و به‌م چه‌شنه‌ش بیلایه‌نانه مامه‌له‌ ده‌که‌ن، به‌و مانایه‌ی ئه‌وان لایه‌نگریی هیچ لایه‌نی‌ک ناکه‌ن و به‌هیچ شیوه‌یه‌ک لایه‌نگر ده‌رناکه‌ون.

مافه‌کانی تۆمه‌تبار چه‌قی دادگایی دادپه‌روه‌رانه‌ن و له بنه‌په‌ته‌وه دادپه‌روه‌ریی دادگاییه‌که له‌قالب ده‌ده‌ن، چونکه ئه‌وه ڕیاردان له تاوانباریی یان بیتاوانیی تۆمه‌تباره‌که‌یه، که له دادگاییه‌که‌دا له

^{٢٤٩} سه‌رچاوه‌ی وینه‌گرافی: دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی، قوربانیانی به‌رده‌م دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی، رینماییه‌ک بۆ به‌شداریی قوربانیان له دادبینییه‌کانی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی، له‌م ویب‌سایته‌دا به‌رده‌سته - https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/vprs/abd-al-rahman/VPRS-Victims-booklet_ENG.pdf

^{٢٥٠} ماده‌ی ٦٤(٢)ی بنه‌په‌تنامه‌ی ڕۆما.

مه‌ه‌ک‌دایه.^{۲۵۱} به‌و شی‌وه‌یه، دادپه‌روه‌ری ب‌نه‌مایه‌کی گشتگیره، که به‌گشتیی بۆ هه‌موو لایه‌ن و به‌ش‌داربووه‌کان کارپیکراوه. بۆ نموونه، دادبیینی دادپه‌روه‌رانه پی‌ویستی به‌کاتی ته‌واو هه‌یه تا داواکاری گشتیی بتوانیت وه‌لامی به‌لگه‌ پینش‌که‌ش‌کراوه‌کانی به‌رگریکار بداته‌وه. هه‌روه‌ها، هی‌نده‌ی په‌یوه‌ندی به‌به‌رژه‌وه‌ندی قوربانییانه‌وه هه‌یه، ده‌بی‌ت دادپه‌روه‌رانه مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا بکری‌ت. قوربانیه به‌ش‌داربووه‌کانیش پی‌ویستی‌یان به‌مه‌ودایه‌ک هه‌یه تا بتوانن نیگه‌رانی و تیروانینه‌کانیان بخه‌نه روو و سه‌رنجی خۆیشیان له‌مه‌ر پرسه‌کانی وه‌ک قه‌ره‌بووکردنه‌وه، ده‌ربهرن. هه‌روه‌تر به‌گشتیی دادپه‌روه‌ری دوو ره‌ه‌ندی هه‌یه، یه‌کی‌ک گشتیه بۆ هه‌موو لایه‌ن و به‌ش‌داربووان کارپیکراوه، یه‌کی‌کیش تاییه‌ته‌ته‌نیا به‌تۆمه‌تبار.^{۲۵۲}

هۆبه‌کانی دادگایی له‌ری‌ک‌خستنی ریکاره‌کانی دادگاییدا، له‌سه‌ر بنچینه‌ی په‌راو به‌په‌راو و بۆ مسۆگه‌رکردنی دادگاییه‌کی دادپه‌روه‌رانه، توانای نه‌رمینواندنیا هه‌یه.^{۲۵۳} ده‌شیت په‌راوه‌کانی

²⁵¹ For a detailed discussion see S Rigney, Fairness and Rights in International Criminal Procedure (Edinburgh University Press, 2022).

²⁵² A Pues, 'A Victim's Right to a Fair Trial at the International Criminal Court? Reflections on Article 68(3)', (2015) 13 Journal of International Criminal Justice, 951, 956.

²⁵³ The Prosecutor v Ruto and Sang, Judgment on the appeal of the prosecutor against the decision of Trial Chamber V(a) of 18 June 2013 entitled 'Decision on Mr Ruto's Request for Excusal from Continuous Presence at Trial', ICC-01/09-01/11-1066, 25 October 2013, para 50.

دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی، به‌پیی دهسه‌لاته دادوره‌ییه به‌رفراوانه‌که‌ی، له پرووی ئەو ئالنگارییانه‌ی دروستیان ده‌که‌ن، زۆر جیاواز بن. ئامرازیکی هۆبه‌کان تا دلنایی له دادپه‌روه‌ری دادبینییه‌کان بده‌ن، پیی ده‌وتریت کۆبوونه‌وه هه‌لومه‌رجیییه‌کان. ئەمانه کۆبوونه‌وه‌ی داواکاری گشتی و به‌رگریکار وه‌ک لایه‌نی دادبینییه‌کان، هه‌روه‌ها قوربانییانی به‌شداربووی دادبینییه‌کان، که له‌لایه‌ن راویژکاره‌وه نوینه‌رایه‌تی ده‌کرین و تیندا پرسه‌کانی په‌یوه‌ست به‌ ئاماده‌کاری و ریکخستنی دادگاییه‌که، تاوتوی ده‌کرین. ئەم پرسانه ده‌کریت په‌یوه‌ندیان به‌ ئاشکراکردنی به‌لگه‌کان، ژماره‌ی شایه‌ت‌حاله‌کان و مه‌ودای کاته‌کیی پێویست بۆ لی‌کۆلینه‌وه‌یان، دانانی پسپۆره یاساییه‌کان یانیش پرسی پاراستنی قوربانییان و شایه‌ت‌حاله‌کانه‌وه هه‌بیت. هه‌روه‌تر ئەم گفتوگویانه ری به‌ هۆبه‌کانی دادگایی ده‌ده‌ن، به‌ مه‌به‌ستی گرتنه‌به‌ری ریکاری توندتر و وردتر، فه‌رمانی تایبه‌ت به‌ پرسه تاوتوتویکاره‌کان ده‌ربکه‌ن. به‌و شیوه‌یه، رییازی په‌راو به‌ په‌راو ئالنگاریی تایبه‌ت به‌ خوی هه‌یه، چونکه ده‌کریت ریکاره‌کان له هۆبه‌یه‌که‌وه بۆ هۆبه‌یه‌کی تر جیاواز بن و ببنه هۆی دادگاییه‌کی به‌رفراوان. دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی له‌ پراکتیکدا هه‌ول ده‌دات له‌ ریی ئەو رییبه‌رنامه‌نه‌ی له‌لایه‌ن هه‌موو دادوره‌که‌نه‌وه به‌ مه‌به‌ستی روونکردنه‌وه‌ی به‌رچاوی هۆبه‌کان په‌سه‌ند کراون، مه‌ترسیی دادبینییه‌ ناهاوئا‌هه‌نگه‌کان که‌م بکاته‌وه.²⁵⁴

²⁵⁴ ICC Chambers Practice Manual, May 2017, available at https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/170512-icc-chambers-practice-manual_May_2017_ENG.pdf.

خیرایی

کات له به جیگه یاندنی دادپهروه‌ری نیوده‌وله‌تی سزاییدا، پیوستیه. بۆ تۆمه‌تبار که زۆرجار له ده‌ستبه‌سه‌رییدا ده‌هیلریته‌وه، گرنگه، هه‌روه‌ها بۆ قوربانیمان و جقاته زیانلیکه‌وتوه‌کانیش که چاوه‌رپی جیبه‌جیکردنی دادپه‌روه‌رین، گرنگه. هه‌رچه‌نده ئه‌رکی به‌رپوه‌بردنی خیرای دادگایی، چه‌قی ماده‌ی ٦٤— بنه‌رته‌نامه‌ی رۆمايه، به‌لام له پراکتیکا ده‌کریت دادبینییه‌کان زۆر درێژخایه‌ن بن. ته‌نیا ریکاره‌کانی دادگایی (به‌بی ره‌چاوه‌کردنی قوناغه‌کانی لیکۆلینه‌وه یان پیش دادگایی) زۆر جار سئ بۆ چوار سال ده‌خایه‌نن. ئه‌م بابته‌مايه‌ی نیگه‌رانیی زۆر و هاوکات هه‌ولی به‌رده‌وامی دادگاشه‌ تا بنیاته ریکارییه‌کان په‌ره‌ پی بدات و دادبینییه‌کان خیراتر بکات.

له په‌راوه‌ زۆر ئالۆزه‌کانی وه‌ک ئه‌وانه‌ی به‌رده‌م دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تیدا، گه‌ر ریکاره‌کانی دادگاییکردن سالانیک درێژه بکیشن، رپی تی ده‌چیت. له یاسای نیوده‌وله‌تیدا تاکیکردنه‌وه‌ی په‌ره‌سه‌ندوو ئه‌و فاکنه‌رانه‌ی دیاری ده‌که‌ن ئاخۆ درێژمه‌ودایی ریکاره‌کانی دادگاییکردن، ئاوه‌زپه‌سه‌نده یان نا، ئه‌مانه‌ن:

- ئالۆزیی په‌راوه‌که.

- ره‌وتی سکالاکار.

- ره‌وتی ده‌سه‌لاته کارگێری و دادوه‌رییه‌کان.

- له گه ل ټو به ژه وهنديانې سكالاکار، که له مه که کدان (بو) نمونه، ئيا تومه تبار به دريژايي دادگاييه که، ده سته سه ره يان (نا).^{۲۵۵}

سه رباري ټه مه ش، پابه ندبوون به خيرا کړدني هر دادگاييه که وه، ده خوازيت هو به کاني دادگايي به دريژايي پر و سه که دلنيا بينه وه له وه ي، چند ده کريت، داد بينيه کان به په له به ره و پيش ده چن بو نمونه، له ري دار شتني پلانيکي توکمه ي دانيشته کاني دادگاو، له کاتيکدا ره چاوي پنيو سي تي لايه نه کان بو خو ناماده کړدن بو هر دانيشته ننيک، بکات. هو به کاني دادگايي ريکاريکي تايه تيان بو ريگه دان به په راوه که شياوي وه لامدانه وه نييه له لايه نه به رگريکاره وه، گرتو وه ته به ر. به پي ه لس ه نگاندي په راو به په راو، وه ها ره تدانه وه يه ک ري به به رگريکار ددات داواي وه ستاندي داد بينيه کان بکات، له کاتيکدا ټو به لگانه ي له لايه نه داواکاري گشتيه وه پيش که ش کراون، بو به رده و اميدان به ئيدانه کړدن به س نه بن. پاساوي پشت ټم ره تکر دنه وه يه ټه وه يه، که له باريدايه داد بينيه کان دوا بخات، ټه مه ش کاتيک سه رباري ناته واوي به لگه کان، به لگه ي زياتر بي س تري ت. ټم جووله ريکاريه، کاريگه رانه ده چي ته خزمه تي پاراستني مافي دادگاييه کي داد په روه رانه وه.^{۲۵۶}

²⁵⁵ The Prosecutor v Sešelj, Decision on Oral Request of the Accused for Abuse of Process, 10 February 2010, IT-03-67-T 12/53627 BIS D12, paras 28-32.

²⁵⁶ Bitti in K Ambos (ed), Rome Statute of the International Criminal Court (4 ed, Beck, Hart, Nomos, 2022), Art 64, para 13.

ئامادەبوونى تۆمەتبار

له دادگای تاوانى نۆدەولەتیدا، دەبیت تۆمەتبار له کاتى دادگاییدا ئامادە بیت. ^{۲۵۷} ئامادەبوونیش وهک به شیک له بنه ما گشتیهکانى دادپهروهريى دادبينييهکان، مافیكى تۆمەتبارهکهیه. ئەم بنه ما گشتیه هەندیک هەلاواردن له خو دەگریت، به تايهت بو ئەو تۆمەتبارانهى له دەستبهسهریدا نین و لهسەر بنه ماى پهراو به پهراویش له لایه ن هۆبهى دادگاییه وه هەلدەسهنگینریت. ههروهتر لهو رهوشه ئاوارتانهى ئامادەنهبوونهکهى پاساو بدەن، تۆمەتبار دەتوانیت له پى بهستهرى قیدیوییه وه ^{۲۵۸} ئامادە بیت یان ریگه به ئامادەنهبوونى بدریت. یهک له رهوشانهش دهکریت ئامادەبوونى بالاترین بهرپوهبهر بیت، وهک له رهوشى کینیا، که سهروکی دهولەت دادگایى دهکریت. ^{۲۵۹}

تا ئیستا دادگای تاوانى نۆدەولەتى، هیچ دادگاییهكى پاشملهى ئەنجام نه داوه، کاتیک تۆمەتبارهکه خو له دادپهروهريى دزیبیته وه. سهربارى ئەمهش، لیستی فهرمانهکانى دهستگیرکردن به پى دادگای تاوانى نۆدەولەتى، دریزن و توانای جینه جیکردنیشیان سنوورداره. له هەندیک سیسته مه ناوخوییهکاندا، دادگایى پاشمله ریپیدراوه؛ به هه مان شیوه، هەندیک دادگای نۆدەولەتى یان تیگه لاو، وهک دادگای تايهت بو

^{۲۵۷} مادهى ۱۶۳(ب) بنه پرتنامهى رۆما.

^{۲۵۸} یاسای ۱۳۴ دووباره، ریساکانى دادبيني و کۆکردنهوى به لگه کان.

^{۲۵۹} یاسای ۱۳۴ سینهاره بووه وه، ریساکانى دادبيني و کۆکردنهوى به لگه کان.

لوبنان، دادگایی له م چه شنه یان ئە نجام داوه. ^{۲۶۰} ئیستا پراکتیکی دادگای تاوانی نیوده و له تی له گه ل په راوی دژ به کونی (Kony) دا، که له ۲۰۰۵ هوه له بهر تاوانی جهنگ داواکراوه و بریاره دانیشتنی پشتراستکردنه وهی تومه ته کانی له تشرینی یه که می ۲۰۲۴ دا بیت، له بارگوریندایه. ^{۲۶۱}

دادگایی ئاشکرا

ریکاره کانی دادگایی، ئاشکران، ئە مه ش دهسته به ریه کی گرنگه بۆ تومه تبار تا له ریوشوینی هه ره مه کیانه بپاریزیت و ری به چاودیری گشتی بدريت. ^{۲۶۲} وهک له پیشتردا باس کرا، ریگه به خه لک ده دريت ئاماده بن و په خشی سه ره یلی راسته وخوش، ئاسانکاری بۆ ده ستگه یشتنیان دهکات. هه روه ها بارودوخی تایبه تیش ری به هۆبه ی دادگایی ده دات تا دانیشتنی داخراو ^{۲۶۳} ئە نجام بدات، که تیندا خه لک دوور ده خرینه وه و په خشی راسته وخوش ده وه ستینریت. بارودوخی تایبه ت ده کريت تاووتو کردنی زانیاری نه یینی بیت، یان په یوه ست بیت به پاراستنی ئە و شایه تحالانه ی شایه تی ده دهن، بۆ نمونه، کاتیک

²⁶⁰ Prosecutor v Ayyash, Decision to hold Trial in absentia, STL-18-10/PT/TC, 21 October 2020.

²⁶¹ Prosecutor v Kony, Second decision on the Prosecution's request to hold a confirmation of charges hearing in the Kony case in the suspect's absence, ICC-02/04-01/05-481, 4 March 2024.

^{۲۶۲} هه روه ها بېروانه به شی ۲، برگی ۴.

^{۲۶۳} ماده ی ۶۴ (۷) ی بنه ره تنامه ی رۆما.

له بهر ھۆكاری پاراستنی شایه تحاله كان، ږیگه به نه ناسراوی
دهدریت. ده بیټ ھۆبه كانی دادگایی كه مترین جار هانا بؤ
دانیشتنی داخراو ببهن، بؤ ئه وهی ههركه ورده کاریه نهینیه كان
مامه له یان له گه ل كرا، دووباره خه لك به شدار ببه وه.

ږیكاره كانی دداننان به تاواندا

سیستمی دادگای تاوانی نیوده وله تی، له کاتی دداننانی تۆمه تبار
به تاوانه كه یدا، ږیگه به دادگاییه کی كورتخایه ن دهدات. له
هه مووی گرنگتر، پیویسته ھۆبه ی دادگایی دلنیا بیته وه له وهی
تۆمه تبار له سروسشت و به ره نجامه كانی ددانپیدانان هه کی،
تیده گات. ئه م ږیكاره 'ږیككه وتنی ددانپیدانان' ی ئاسایی نییه،
وهك له هه ندیک سیستمه ناو خوییه كاندا ناسراوه، كه تیتیدا
داواکاری گشتی و به رگریكار ږیك ده كه ون؛ هه لبت لایه نه كان
ده توانن ږیك بکه ون، به لام بؤ ھۆبه ی دادگایی پابه ندكار نییه. له
په راوی ئه لمه هدی (Al Mahdi) له به رده م دادگای تاوانی
نیوده وله تیدا، گفتوگو كانی نیوان داواکاری گشتی و به رگریكار
پیش ددانپیدانانی تاوان له لایه ن تۆمه تبار هه كه وه، به ږیوه چوون.
ھۆبه ی دادگاییش له ږیاره كه یدا ئه وهی خسته ږوو، كه ئه
ږیككه وتنه بووه ھوی چاره سه ریی خیرای په راوه كه و
گه راندنه وهی كات و سه رچاوه كان بؤ دادگا و ږزگار كردنی
قوربانیمان له وته وه رگرتنی دوولایه نه و په وایه تیشی به و سزا تا
ږاده یك سوو كه دا، كه لایه نه كان له سه ری ږیك كه وتبوون.²⁶⁴

²⁶⁴ Prosecutor v Al Mahdi Judgment and Sentence, ICC-01/12-01/15-171, 27 September 2016, para 28.

سا بۆ زانینی ئۈەۋى رېككەۋتنى ددانپېدانان لە دادگای تاۋانى
نېۋدەۋلەتېدا چۆنە، پەراۋى ئەلمەھدى نمونەھىەكى باشە.

۲. مافەکانى تۆمەتبار بە درېژایى قۇناغى دادگایى

مافەکانى تۆمەتبار بە شېكى تەۋەرەھىى مسۆگەرکردنى دادگایىھەكى
دادپەرۋەرەنەن. تېرۋانینىكى گىشتى لە سەر لای كەمى
دەستەبەرىيەكان، لە بەشەكانى ترى ئەم رېبەرەدا خراۋتە پوو.
ئەم بېرگەھە ئالنگارىيە كىردارىيەكان زەق دەكاتەۋە -ۋەك
كىشەكانى زمان، ئاشكراکردنى تەۋاۋەتېى بەلگەكان،
پېشكەشكردنى پەراۋى بەرگىكار، ھەرۋەھا بەكارھىنانى
راسىتېيە بىرپارلېدراۋەكان- كە بە درېژایى دادگایىكىردنە
نېۋدەۋلەتېيە سزاييەكان لە بەدېھىنانى ئەۋ مافانەدا، سەر
ھەلدەدەن.

كىشەكانى زمان

يەك لە رەھەندە گىرنگەكانى مافى تۆمەتبار، دابىنکردنى
ۋتەۋەرگىرې و ۋەرگىرانى بەلگەنامەكانە بە زمانىك، كە تۆمەتبار
لېى تېنگات. رەنگە تۆمەتبار نەتوانىت بە ئىنگلىزى و فەرەنسى،
كە دوو زمانە كارپېكراۋەكەى دادگای تاۋانى نېۋدەۋلەتېن، فرىاى
رېكارەكان بکەۋىت. لە ھەندىك رەۋشدا، پەراۋى ئۇنگۋىن
(Ongwen) نمونەھىەكى باشە، كاتىك تۆمەتبار و زۆرىكىش لە
شاھتەھالەكان بە زمانى ئەفرىقايى ئاكۆلى قسەھىان دەكرد، كە
ئەۋەش ئالنگارىيى دۆزىنەۋەى ۋتەۋەرگىرې ۋەك پېۋىسىت

شاره‌زای بۆ به‌پۆه‌چوونی دادگاییه‌که، خسته ئه‌ستۆی دادگا‌که. هۆلی داگایی به‌سیسته‌میکی وته‌هرگیزان ئاماده‌کراوه، که وته‌هرگیزانی هاوکات له‌نیوان ئه‌و زمانه‌جیاوازانه‌ی له‌لایه‌ن تۆمه‌تبار و خه‌لک و هه‌موو ستافه‌یاساییه‌به‌ش‌داره‌کانی دادگاییه‌که‌وه‌قسه‌یان پێ ده‌کریت، فه‌راهه‌م ده‌کات.

پابه‌ندی ئاشکراکردن

وه‌ک له‌به‌شه‌کانی پیشووتری ئه‌م پێه‌ره‌دا پوون کراوه‌ته‌وه، ئاشکراکردنی به‌لگه‌کان، بۆ دادگاییه‌کی دادپه‌روه‌رانه‌پێویسته. پیش ده‌ستپیکردنی قو‌ناعی دادگایی، ده‌کریت به‌لگه‌کان له‌لایه‌ن داواکاری گه‌شتیه‌وه‌گل بدرینه‌وه، ئه‌گه‌ر ئاشکراکردنیان مه‌ترسیی گه‌وره‌بخاته‌سه‌ر شایه‌ت‌حال یان خیزانه‌کانیان. جا ئه‌مه‌ش له‌گه‌ل ده‌ستپیکری ریکاره‌کانی دادگاییکردندا، ده‌گۆریت. پێویسته هۆبه‌ی دادگایی دل‌نایی بدات له‌وه‌ی هه‌ردوو لایه‌نه‌که -به‌لام به‌پله‌ی یه‌که‌م ئه‌مه‌داواکاری گه‌شتی ده‌گریته‌وه، که ئه‌رکی سه‌لماندنی په‌راوه‌که‌ی له‌سه‌ره‌- به‌ته‌واوه‌تی هه‌موو به‌لگه‌کانیان ئاشکرا بکه‌ن.^{٢٦٥} به‌و پێیه‌ی قه‌باره‌ی به‌لگه‌کان زۆر جار له‌هه‌زاران لاپه‌ره‌پیک دیت، پێویسته دادوه‌ره‌کان هاوسه‌نگیه‌کی باش له‌نیوان مسۆگه‌رکردنی دادگاییه‌کی خیرا و داينکردنی کاتی پێویست بۆ هه‌ردوو لایه‌نه‌که تا خۆیان بۆ دانیشه‌تی دادگاییه‌که ئاماده‌بکه‌ن، رابگرن. هه‌روه‌ها ئه‌و ریکارانه‌شی ئاسایشی شایه‌ت‌حاله‌کان ده‌پاریزن، بگرته‌به‌ر.

^{٢٦٥} ماده‌ی ٦٤(٣) (پ) و ٦٨(١)، (٥) یه‌نه‌رتنامه‌ی رۆما.

هه لاواردنیکی دژوار بۆ ئهرکی گشتیی ئاشکراکردن، ئهو مادانه یه که داواکاری گشتیی له سه ر بنچینه ی ریککه وتنی نه ئینپاریزانه به دهستی هیناون.^{۲۶۶} ئهو ریککه وتنا هه ش له کاتی لیکۆلینه وه کاندای بۆ به دهسته هینانی ئهو مادانه ده بیته، که خۆیان وه ک به لگه به کار نایهن، به لام ده توانریت به لگه ی نو ییان لیوه به دهسته بیت. ئه مه ش ئهرکی به رگریکار له تیگه یشتنی ته واوه تی له وهی لیکۆلینه وه کان چۆن به رپوه چوون، زۆر قورس ده کات.

خسته پرووی په راوی به رگریکار

به رگریکار به درێژایی به رپوه چوونی دادگایی، رۆلێکی چالاکانه ی هیه، توانای پشکنینی ئهو به لگانه ی هیه وا له لایهن داواکاری گشتیی وه پیشه که ش ده کرین، بۆ نمونه له رپی وته وه رگرتنی دوولایهنه ی شایه تحاله کانه وه، ههروه ها ده توانیت پاش په راوی داواکاری گشتی، په راوی تایبه ت به خۆی بخاته روو. ئه م تایبه تمه ندیی، که له ولاتانی خاوه ن یاسای گشتیی وه سه رچاوه ی گرتوه، رپی به به رگریکار ده دات شایه تحال و به لگه نامه و هه ر به لگه یه کی تر خۆی به گونجاوی ده زانیت، بۆ ره تکرده وهی تومه ته کان بخاته روو. به رگریکار ناچاریش نییه ئه مه بکات، چونکه ئهرکی سه له ماندنی تاوانباریی تومه تباره که له سه ر داواکاری گشتیی. به لام له زۆربه ی په راوه کانی دادگای تاوانی نیوده وه له تیدا تا ئیسته، ده سته ی به رگری ده رفه تی

^{۲۶۶} ماده ی ۵۴(۳)پ) ی بنه ره تنامه ی رۆما.

خستنه پرووی په پراوی بهرگری خویانیان بو بهردهم هوبه
دادگایی، به کار هیناوه.

پاستیه بریارلیدراوهکان

تایه تمه ندیبه کی جیاکه ره وهی دادگاییه نیوده وله تیهه سزایه کان،
به کار هینانی پاستیه بریارلیدراوه کانه. پاستیه بریارلیدراوه کان
ئه وانن و له دادگایی سزایی ته و اوکراوی تردا، یه کلا کراونه ته وه
و په یوه ندییان به ریکاره کانی دادگایی ئیستاوه هه یه. له سه
داواکاری یه که له لایه نه کان، هوبه ی دادگایی ده توانیت ئه و
پاستیانه، به بی لیکولینه وهی زیاتر، وه که به لگه یه کی نووسراو له
دانیشتنه کانی دادگاییه که دا قبول بکات.^{۲۶۷} ئه م قبول کردنه ی
پاستیه بریارلیدراوه کان وه که به لگه، ریگایه کی گاریگه ره بو
چه سپاندنی پرسه یلی وه که په ره سندنی میژووی پیکادانی
چه کداری یان سروشته که ی له و پرووه وه، که نیوده وله تی یان
نانیوده وله تیهه. به لام کاتیک شایه تیه شایه تحاله کان به و شیوه یه
ده خرینه روو، به بی ئه وهی بهرگریکار بو ی هه بیته له و شایه تیانه
بکولیته وه، به تایهت کاتیک په یوه ستن به بهر پرس یاریتیه
تاوانکاری تومه تباروه وه، وه ها ریکاریک زیاتر مشتمومرئامیز
ده بیته.^{۲۶۸}

^{۲۶۷} ریشای ژماره ۲۸(۲)پ (سپیه م) ی ریشا کانی دادبینی و کوکردنه وهی به لگه کان.

²⁶⁸ S Rigney, Fairness and Rights in International Criminal Procedure (Edinburgh University Press, 2022), 137ff.

۳. پاراستنی شایه تحال

پاراستنی شایه تحال به تایبته له قوناغی دادگاییدا، جتی باسه، چونکه لییره دا ده بیت هه موو به لگه کان به ناسنامه ی شایه تحاله پاریزراوه کانیش هوه، بۆ به رگریکار ئاشکرا بکرین. هۆبه ی دادگایی پابه نده به بریارلیدانی هه ر پیکاریکی پیوست بۆ پاراستنی سه لامه تی، ته ندروستی جه ستیی و ده روونی، شکو و تایبه تمه ندیی شایه تحال و قوربانیه کان.^{۲۶۹} بۆ ئەم کاره ش، ده توان دانیشتنی نه ئینی (تایبته) له گه ل لایه نه کان و به شداربووه کان ئەنجام بدهن و سوود له هاوکاری یه که ی تایبه تمه ندی قوربانی و شایه تحاله کان له تۆمار، وه ر بگرن.^{۲۷۰}

ئهو ریکارانه ی دادگا ده توانیت بیانگریته بهر، ئەمانه ن:

- ناوی ئهو که سه ی له مه ترسیدایه، له هه موو تۆماره گشتیه کاندایه بسرپه وه.

- قه دهغه کردنی داواکاری گشتی، به رگریکار یان هه ر به شداربووه کی تر له ئاشکرا کردنی وه ها زانیارییه ک بۆ لایه نیکی سییه م.

- خسته نه پرووی شایه تی به به کارهینانی ئامرازه ته کنیکیه کان، به جوریک که پێ به گۆرینی دهنگ و وینه بدن، به کارهینانی ته کنه لوژیای وینه-دهنگی، به تایبته کۆر به ندی قیدیوی و به کارهینانی تایبته تی میدیای دهنگی.

^{۲۶۹} ماده ی ۱) ۶۸ ی بنه رته نامه ی رۆما.

^{۲۷۰} ریسای ۸۷ ی ریساکانی دادبینی و کۆکردنه وه ی به لگه کان.

- به کارهینانی ناوی خواراو بۆ ئەو کەسە لە مەترسیدایە.

- بێبەرکردنی خەلک لە بەشیکی دادبیینیەکان.^{۲۷۱}

رێکارەکانی پاراستنی تاییبەت بۆ شایەتیی قوربانیان و شایەتەتەڵە نەپارێزراوەکانیش، دەستەبەر کراوە -قوربانیانی توندوتیژی سێکسی، مندالان و کەسانی بەتەمەن.^{۲۷۲} دەکریت ئەم کەسانە لە ماوەی شایەتییەکەدا، لەلایەن راویژکار، نوینەرێکی یاسایی، پزیشکی دەروونی یانیش ئەندامێکی خێزانە، پالپشتی بکری. ئەم رێکارانە پالپشتی تەنیا لە ژووری دادگایی لە ماوەی شایەتییەکەدا دەست پێناکەن، بەلکو پیش و پاش شایەتیدانەکەش، هاوکاری دابین دەکریت؛ بۆ نموونە، بۆ دانیابوونەوه لە گەشتی سەلامەت بۆ شوینی شایەتیدانەکە هەروەها گەرانه‌و‌ش لێیەوه. هۆبەیی دادگایی پابەندە بە دانیابوونەوه لەو‌ه‌ی شێوازی لیکۆلینەوه لە شایەتەتەڵە یان قوربانییەک، دوورە لە هەر هەرەشە و هەراسانکردنیک، بە رەچاوکردنیک تاییبەتی هێرشکردنە سەر قوربانیانی تاوانی توندوتیژی سێکسییەوه.

۴. مافەکانی قوربانی لە قۆناغی دادگاییدا

لە ماوەی قۆناغی دادگاییدا، قوربانیان دەتوانن چالاکانە بەشدار بن. بە درێژیی قۆناغی دادگایی، قوربانیان دەتوانن بەردەوام

^{۲۷۱} هەمان سەرچاوەی پیشوو.

^{۲۷۲} رێسای ۸۸ی رێساکانی دادبیینی و کۆکردنەوهی بەلگەکان.

داواى بەشدارى بکن. ئەم پرۆسەى داواکارییه ئەو دەگەیه نیت، که قوربانییه که به هۆى ئەو تاوانانەى تۆمەتباریان لەسەر دادگایى دەکرین، زیانى پى گەیشتوو. هۆبهکانى دادگایى چاودیرى پرۆسەکه دەکن. هەرودتر بۆ مسۆگەرکردنى دادپەرودەری گشتى دادبىنییهکان لە هەر پەراویکدا، مەوداى گونجاوى بەشدارى قوربانییان لەلایەن هۆبهکانى دادگاییهوه، دیارى دەکریت.

بەشدارى

مافە سەرەکییهکانى بەشدارىکردن، که به تىپەرىنى کات گەشەیان سەندوو، ئەمانە دەگرنهوه:

- ئامادەبوون لە دانىشتنهکانى دادگادا.

- لىدوان لە دەستپىک و کۆتایى هەر قوناغىكى دادگایى لە بەردەم دادگادا (لىدوانى دەستپىک و کۆتایى).

- پرسىارکردن لە هەر شایەتحال، پسپۆر یاخود تۆمەتبارەکهش، که بەلگە پىشکهشى دادگا دەکات.

- پىشکهشکردنى نووسراو سەبارەت بەو پرسانەى تىياندا بەرژەوهەندىیه کهسىیهکانى قوربانییه که زیانیان بەر کهوتوو.

- پيشكه شکردنى شايه تحال له دادگاييه كه دا بو پيدانى به لگه له مهر ئه و بابته تانهى كاريگه ريبى دهخه نه سهر بهرژده و هندیيه كه سيبه كانى قورباننيان.²⁷³

ئهمهش زور جار له ريبى راويژكارى قورباننيانه وه دهكرت (جگه له ليدوانى كه سيبى له مهر ديد و نيگه رانى و فهراهه مکردنى به لگه له ريبى شايه تيدانه وه) كه نوينه رى برىكى زور له قورباننيانه و ئهركيشيبه تى ههريهك له قورباننيان له ريكاره كان ئاگادار بكاته وه.

قهره بوو كرده وه

له كوتايى قوناغى دادگاييدا، كاتيک تومه تباره كه تاوانبار دهكرت، هوبه ي دادگايى ده توانيت قهره بوو كرده وه ببه خشيت. له ماده ي ٧٥ بنه رته نامه ي رومادا هاتوه:

"پيويسته دادگا ريشوئينه كانى قهره بوو كرده وه بگرته بهر، له وانهش پيدانه وه و قهره بوو كرده وه و چاكرده وه. به پيى ئه م بنه مايه، دادگا له برياره كانيدا، جا به پيى داخوازيهك بيت يان له رهوشه ئاوارته كاندا لاي خوويه وه، ده توانيت ئاست و راده ي هه موو زيان و له ده ستچوون و برينىكى قورباننيان ديارى بكات و ئه و بنه مايانه شى له سهريان ده چيت، بخاته روو."

²⁷³ Prosecutor v Katanga and Ngudjolo Chui Decision on the Modalities of Victim Participation at Trial, ICC-01/04-01/07-1788, 22 January 2010.

ئەم بېرگەيە پېكەوہ لەگەل مافی ددانپیدانراوی نیودەولەتیی قەرەبووکردنەوہی قوربانییان، بووہتە بناغەى سیستەمیکی قەرەبووکردنەوہی دادگای تاوانی نیودەولەتیی، کە بیوینە و بییشینە. بەگەزیکى دادپەرورەیی چاکسازییانە دینیتە گورپی، کە نەک تەنیا سەرئەنج بخاتە سەر تاوانکارانی تاوانە نیودەولەتییەکان، بەلکو ئامانجی باشتەکردنی رەوشی ئەوانەشە کە ئازاریان چەشتووہ. دادگای تاوانی نیودەولەتیی ئامانجییەتی ریشوینەکانی قەرەبووکردنەوہ بە شیوہی قوربانى-سەنتەر ئەنجام بەدات.

ئەمەش بۆ ئەوہی قەرەبووکردنەوہکان کاریگەر و سەرکەوتوو بن، پیویستە. راپوژ و پەيوەندی تەواو و مانادار لەگەل قوربانییاندا دەخواییت، بە جوړیک لە نەخشەرپژى و جیبەجیکردنی بەرنامەکانی قەرەبووکردنەوہدا، بەشدار بن و وا دەکات بەپیی پیویستییەکانی خوین، شیوہ بە ریشوینەکانی قەرەبووکردنەوہ بەدەن.^{۲۷۴}

پالپشت بە وەها پرۆسەییەکی راپوژکاری لەگەل قوربانییاندا و رەنگە وەرگرتنی بۆچوونی پسپۆرانیشت لەمەر زیانە جیاوازەکان و شیوازی چارەسەرکردنیان، ھۆبەى دادگایی بریار لە بارەى قەرەبووکردنەوہوہ دەدات. پاشان، سندوقی متمانەى قوربانییان بەپیی سەرچاوە داراییەکانی خوئی وا لەلایەن دەولەتە بەخشەرەکانەوہ وەرگیراون یان سەرودت و سامانی تۆمەتبار،

²⁷⁴ Prosecutor v Ntaganda, Reparations Order, ICC-01/0/04-0-02/06-2659, 8 March 2021, para 45.

که به شمی ئه و قه ره بوو کردنه وانه بکه ن، به رنامه ی
قه ره بوو کردنه وه داده پیتیت.

جۆره کانی قه ره بوو کردنه وه

قه ره بوو کردنه وه ده کریت تاکه که سی یان به کۆمه ل بیت. ۲۷۰

قه ره بوو کردنه وه ی تاکه که سی ئه و سووده یه، که ده دریته
تاکه که سی یک به ئامانجی چاک کردنه وه ی ئه و زیانه ی که سه که
به هوی ئه و تاوانانه ی وا تومه تباره که یان پی ئیدانه کراوه،
تووشی هاتووه. ۲۷۱

وه ها ریکاریکی تاکه که سی، ئه مانه ده گریته وه:

- قه ره بوو کردنه وه ی دارایی.

- گه راندنه وه ی مولک.

- ریکاره کانی چاک کردنه وه ی وه ک چاره سه ری پزیشکی یان
په روه رده یی.

له کۆمه له ناکۆکه کاند، که زۆریک له تاکه کان ئازاریان چه شتووه
به لام هه مووان ناتوانن له قه ره بوو کردنه وه ی تاکه که سی
سوومه ند بن، ئه و ریکارانه کیشه دار ده بن. بۆیه پیویسته له
پیدانی قه ره بوو کردنه وه ی تاکه که سیدا ره چاوی ئه وه بکریت، که

۲۷۰ ریشای ۹۷(۱) ی ریشا کانی دادبینی و کۆکردنه وه ی به لگه کان.

276 Prosecutor v Katanga, Reparations Order, ICC-01/04-01/07-3728, 17 August 2017, para. 271.

به شیوه‌یه‌کی وا بیټ گرژی و دابه‌شکاری له ناو کۆمه‌له
په‌یوه‌نیداره‌کاندا، دروست یان زیاد نه‌کات.²⁷⁷

قه‌ره‌بووکردنه‌وی به‌کۆمه‌ل به‌سروش‌تیاندا دهناس‌رینه‌وه
(جۆری شمه‌ک یان خزمه‌تگوزارییه دابه‌شکاراوه‌کان، یانیش
شیوازی دابه‌شکردنیان) یاخود وه‌رگره‌کانیان (کۆمه‌ل یان
گروپه‌کان).²⁷⁸ ئەو قه‌ره‌بووکردنه‌ویه به‌تایبه‌ت بۆ جییه‌ک
به‌سوود ده‌بیټ، که‌ تیندا کۆمه‌ل و گروپیی خه‌لک یان قه‌واره‌کان
زیانیان به‌ر که‌وتیټ.

نمونه‌ی ریکاره به‌کۆمه‌له‌کان ئەمانه ده‌گریته‌وه:

- ریکاری رهمزی، وه‌ک داوای لیبورنی گشتی.

- هیتانه‌کایه‌ی ریکاره‌کانی یادکردنه‌وه.

- دروستکردنی مۆنیومینت.

- بنیاتانی خویندنگه یان نه‌خۆشخانه.

هه‌ردوو جۆری قه‌ره‌بووکردنه‌وه‌کان دژ به‌یه‌کتر نین و
ده‌توانیټ له‌هه‌مان کاتدا ببه‌خشرین. بنه‌مایه‌کی سه‌ره‌کیی
قه‌ره‌بووکردنه‌وه ئەوه‌یه، که‌ شیاو و پراوپر و خیرا بیټ.²⁷⁹
له‌به‌ر ئەوه‌شه جییه‌جیکردن له‌ ریی سندوقی متمانه بۆ

²⁷⁷ Prosecutor v Lubanga Amended Reparations Order, ICC-01/04-01/06-3129-AnxA, 3 March 2015, para. 33.

²⁷⁸ Prosecutor v Ntaganda, Reparations Order, ICC-01/0/04-0-02/06-2659, 8 March 2021, para 80.

²⁷⁹ Lubanga Amended Reparations Order, ICC-01/04-01/06-3129-AnxA, para. 44.

قوربانىيانەۋە^{۲۸۰} پۇلىكى گىرنگ دەگىرپىت، بەۋ پىيەسى سۇود لە پالپىشتىيە دارايىيەكانى جودا لە سەرۋەت و سامانى تۇمەتبارەكە ۋەردەگىرن، تەنانت ئەگەر تۇمەتبارەكە لە بنەرەتدا تواناي پىدانى قەرەبوۋەكەشى ھەبىت.

۵. بىرىرى دادگا و سزادان

لە كۆتايى دادگايدا، ھۆبەسى دادگايسى لەسەر تاوانبارىيى تۇمەتبارەكە بىرىرى دەدات. ئەگەر تاوانبار كرا، ئەۋا دادگا بىرىرى لەسەر سزاي گونجاۋ و قەرەبوۋكردنەۋەكانىش دەدات.

مەرجه رىكارىيەكان

دەبىت ھۆبەكانى دادگايسى پابەندى ئەۋ مەرجه رىكارىيەكانە بن، كە مادەسى ۷۴ى بنەرەتتامەسى رۇما دىناۋن.

- پىۋىستە ئەۋ دادۋەرەنەسى لە بىرىرى دادگايدا بەشدار بوۋن، بە درىژايسى ھەموو قۇناغەكانى دادگايسىكە و لە تاۋوتۋىكردنەكانىشدا ئامادە بن. بۇ مسۇگەر كىردنى ئەمەش، ھۆبەسى دادگايسى زۇر جار دادۋەرىكى زيادە، كە پىيى دەگوترىت دادۋەرى جىگرەۋە، لەخۇ دەگىرپىت، كە بە درىژايسى دانىشتنەكان ئامادە دەبىت و ھەر كاتىك ئەندامىكى ھۆبەكە نەتوانىت بەردەۋام بىت لە ئامادەبوۋن، ئەۋ دەتوانىت جىيى بگىرپتەۋە.

^{۲۸۰} بىروانە بەشى ۲ى ئەم رىبەرە.

- ده بیټ تاو توټیکردنه کانی هۆبه ی دادگایی، نهینی (تایبته) بن
بو گتوگوگردن له باره ی تۆمه تی هر تۆمه تباریکه وه به جیا.

- ده بیټ تاو توټیکردنه که له ماوه یه کی ئاوه زپه سه نددا ته واو
بیټ، ئه مهش توانای نه رمینواندن به هۆبه ی دادگایی ده به خشیټ.
به لام به هۆی پابه ندیی به ئه نجامدانی دادگاییه کی خیراوه، ده بیټ
هینده ی ده کریټ بریاره که خیرا بدریټ.

- ده بیټ بریاری دادگاییه که به ئاشکرا رابگه یه نریټ.

- ده بیټ بریار به کوډهنگی بدریټ. ئه گه ر کوډهنگی مومکین
نه بوو، ده بیټ بریاری دادگاییه که بوچوونی زۆرینه و که مینه شی
تیدا بیټ. نیشاندانی بوچوونی که مینه ش به زۆری له پڤی
پاشکۆیه کی بوچوونه جیاواز یان ناکۆکه کانه وه ده بیټ.

بریاری دادگایی

بناغه ی بریار ئه و راستی و هه لومه رجانه ده بن، که له تۆمه ته کاندای
به رباس دراوین. بو یه تۆمه ته کان تایبه تمه ندیی سنووردار که ریان
هه یه، به و پڤیه ی تۆمه تبار مافی ئاگادار کردنه وه ی هه یه سه باره ت
به تۆمه ته کان و پڤیو سه ته ده رفه تی ته واوه تیی پڤ درابیت تا
به رگری له خۆی بکات. تۆمه ته پشتراس تکراره کانیش ده بنه
چوارچڤوه ی راسته قینه ی بریاری دادگاییه که، ئه مهش واته نابیت
هیچ سه زایه ک له تۆمه ته کان تیپه رپیت. هه رچه نده ئه گه ری هه یه
مه ودا ی سه زادانه که سنوورداتر بیټ، بو نمونه تۆمه تباره که به
شیوه یه کی به شه کی بیتاوان ده رچیت.

پېودانگى بەلگە بۇ بېريارى دادگا برىتتېيە لە تېپەپراندنى گومانى ئاۋەزپەسەند. ئەم پېودانگەش ئاۋا پىناسە كراۋە: دەبىت بەلگەكە بە شىۋەيەك بىت، نەك ھەموو گرېمانە و ئەگەرەكانى بىتۋانى، بەلكو ھەموو گرېمانەيەكى دادپەرۋەرەنە و ژىرانەش، كە بشىت لە بەلگەكانەۋە ھەلپىنجرىن، جگە لە گرېمانەي تاۋانبارى، ۋەدەر بنىت. نابىت لە گومانى خەيالى يان بېمانا لەسەر بنچىنەي ھاۋسۆزى يان لايەنگىرى، پىنك بىت.²⁸¹ دەبىت دادۋەرەكان بەپىي ھەلسەنگاندنى ئەۋ بەلگانەي لە دادگايىيەكەدا پىشكەش كراۋن و گىفتوگويان لىۋە كراۋە، بېريارەكەيان بەدەن. دەبىت بەلگەكانىش سەرتاپاگىرانە ھەلسەنگىنرىن. دەبىت ھەموو بابەتېك پىشتراست بىكرىتەۋە و لە بەستىندا تەماشابىكرىت، ئەمەش بۇ بەرچاۋروۋىنى بېريارەكە لە بارەي پىشئەستوورى و متمانەپىكراۋىي بەلگەكانەۋە. ھەرۋەتر دەبىت بېريارى دادگايىيەكە بە نووسراۋ دەر بىكرىت و لىدوانى تەۋاۋەتى و ھۆكاربەندى ئەنجامەكانى ھۆبەي دادگايى و بەلگە و ئەنجامگىرىيەكانىشى، تىدا بىت.

بېريارى سزادان

سەررەپاي بېريارى دادگايى، ھۆبەي دادگايى بېريارى سزادانىش دەررەكات. كاتېك تۆمەتبار ددان بە تاۋانەكەدا دەنېت، ئەم بېريارە دەتۋانرېت پىكەۋە لەگەل بېريارى دادگايىدا بدرىت. ئەگەر نا، ئەۋا

²⁸¹ Triffterer/Kiss in K Ambos (ed), Rome Statute of the International Criminal Court (4 ed, Beck, Hart, Nomos, 2022), Art 74 para 38.

بېړیاری سزادان پاش بېړیاری دادگایی دهریت. ههروهها دهکریت بهپنی داواکاری یهکیک له لایهنهکان بؤ گفتوگوی پرسهکانی سزادان، دانیشتنیکی جیا بهپړیوه بېریت.^{۲۸۲} بوونی دانیشتنیکی جیا دهرفتهتیکه بؤ تۆمهتبار تا بیدهنگی بشکینیت و بهلگهی سووکهر بخاته روو، بهم شیوهیهش مافی دادگایی دادپهروهراهی تۆمهتبار، زیاتر دهچهسپیت.

سزا کارپیکراوهکان

وهک ئهوهی له ههنديک دسترۆبی دادوهری ناوخوییدا ههیه، له یاسای تاوانی نیودهولهتیدا هیچ رینماییهکی روونی سزادان یان مهودایهکی یاسایی بؤ سزادان، نییه. مادهی (۱)۷۷ی بنهپهتنامهی رۆما، سزا کارپیکراوهکانی دادگای تاوانی نیودهولهتی، دیاری دهکات، که بهگشتی لهگهل سزای دادگاییه نیودهولهتییهکانی تردا ویک دینهوه:

آ) زیندانیکردن بؤ چهند سالیکی دیاریکراو، که زۆرتینی له ۳۰ سال تیپه نهکات.

ب) زیندانیکردنی ههتاھتایی کاتیک قورسایی پهپگیرانهی تاوانهکه و ههلومهرجه کهسییهکانی تۆمهتبار، پاساوی وهها سزایهک ددهن.

سهرباری زیندانیکردن، مادهی (۲)۷۷ بژارهکانی تری دادگا دهخاته روو، که بۆی ههیه ئهم بېارانەش بدات:

^{۲۸۲} مادهی ۷۶ی بنهپهتنامهی رۆما.

آ) غه رامه.

ب) ده سته به سه رداگرتنی دهرامهت، مولک و ئه و سه روهت و سامانه ی راسته و خو یان ناراسته و خو له تاوانه که وه به ده ست هاتوون، ئه مهش به بی لایه نگیری مافه راسته قینه کانی لایه نی سییه م.

هۆبه ی دادگایی بۆ ههر تۆمه تییک، سزایه کی دیاریکراو راده گه یه نیت. جا ئه مانهش هه روا کۆ ناکرینه وه، به لکو دواتر له سزایه کی هاوبه شدا و به مه به ستی رهنگدانه وه ی هه لسوکه وتی گشتیی تۆمه تبار، یه که ده خرین. ئه م سزا هاوبه شه نابیت له به رزترین سزای تاییهت که متر بیت. ده بیت ئه و ماوه یه ی له به ر ئه و رهفتارانه ی بنه مای تۆمه ته کان پیک دین، له ده سته سه ری پیتش دادگاییدا به سه ر براوه، له سزا گشتییه که که م بکریته وه.^{۲۸۲} دادوه ران له بریاری سزاداندا، ده سترکراوه یی به رچاویان هه یه. ده بیت له دیاریکردنی سزا بۆ تۆمه تباریکدا، رهچاوی بارودوخی قورسکه ر و سوکه رهش، بکه ن. ئه و بارودوخانه ی ده بیت رهچاو بکرین، ئه مانه ن:

– قورسایی تاوانه که.

– ئاستی زیانی تووشهاتوو، به تاییهت ئه و زیانه ی رووبه رووی قوربانیان و خیزانه کانیان بووه ته وه؛ سه روشتی رهفتاره نایاساییه که و ئه و ئامرازانه شی بۆ به جیهینانی تاوانه که به کار دین.

^{۲۸۲} ماده ی ۷۸(۲) ی بنه رهتنامه ی رۆما.

- ئاستى بەشدارىي كەسى سزادراو.
- ئاستى نياز.
- ھەلومەر جى شىتواز و كات و شويىن.
- تەمەن و پەرودەردە و بارى كۆمەلایەتى و ئابوورىي كەسى سزادراو.^{۲۸۴}

بارودۇخە سوکكەرەكانىش دەكرىت ئەمانە بن:

- ھەر بارودۇخىكى كەمتر لەوہى زەمىنەى و دەدرنان لە بەرپرسىارىتتى تاوانكارى، برەخسىنىت، وەك داكشانى بەرچاوى تواناى ئەقلى يان زۆرەملنى.
- رەفتارى كەسى سزادراو پاش كرده وەكە، لەوانەش ھەر ھەولئىك لەلایەن كەسەكەوہ بۆ قەرەبوو كرده وەى قوربانىيان و ھەر ھاوكارىيەكى لەگەل دادگا.

بارودۇخە قورسكەرەكانىش دەكرىت ئەمانە بن:

- ھەر ئىدانەيەكى پەيوەندىدارى تاوانكارىي پىتشیو لە تاوانەكانى چوارچىوہى دەسەلاتى دادوہرىي دادگا، يان ھەر تاوانىكى بە سروسشت ھاوشىئوہ.
- چەوتبەكارەئىنانى دەسەلات يان لىئوہشاوہىي فەرمى.

^{۲۸۴} رىساي ۱۴۵(۱)پى رىساكانى دادبىنى و كۆكردنەوہى بەلگەكان.

- ئەنجامدانی تاوان لەو شوینانەى قوربانىیەى که توانای بەرگرىی نىیە.

- ئەنجامدانی تاوان بە دلرەقىیەى تایبەتەوہ یان لەو شوینانەى زیاد لە قوربانىیەىک ھەبوون.

- ئەنجامدانی تاوان بۆ ھەر پالئەرىک کہ جیاکارىی بگرىتەوہ.^{۲۸۵}

پراکتىکى سزادانى دادگای تاوانى نیودەوڵەتى

- پەرأوى دژ بە توماس لوبانگا: ۱۴ سال زیندانىکردن بەھوى تاوانەکانى جەنگەوہ، بە وەرگرتن و ناوونووسکردنى مندانى خوار تەمەن ۱۵ سال و بەکارھىنانیان بۆ بەشداریکردنى چالاکانە لە شەرھنگیزیدا. پەرأوى لوبانگا یەكەم پەرأوى بەردەم دادگای تاوانى نیودەوڵەتى بوو؛ بووہ ھۆکارى چەندان کىشەى رىکارىیانە، لە نیویاندا ئاشکرانەکردنى تەواوہتى لەلایەن داواکارى گشتىیەوہ. لە برىارى سزادانەکەدا، ھۆبەى دادگای، سەربرى ئەو ئالنگارىیانە، ھاوکارىیە بەردەوامەکانى لوبانگای وەك بارودۆخى سووکەر لەقەلەم دا.^{۲۸۶}

- پەرأوى دژ بە جىرماين کاتانگا: ۱۲ سال زیندانىکردن بەھوى تۆمەتىکى تاوانى دژەمرؤفایەتى و ۴ تۆمەتى تاوانى جەنگەوہ. لە کاتىکدا سەرھتا وەك تاوانکارى سەرھکى تۆمەتبار کرابوو،

^{۲۸۵} رىسای ۱۴۵(۲)ى رىساکانى دادبىنى و کۆکردنەوہى بەلگەکان.

²⁸⁶ Prosecutor v Lubanga Decision on Sentence pursuant to Article 76 of the Statute, ICC-01/04-01/06-2901, 10 July 2012, para 91.

به لām وهك تاوانكارىكى لاهه كى سزا درا. دادگا رۆلى كاتانگای له هاوكارىي چه كدامالین و نازادكردى سه ربازه منداله كان له كاتى پيڤاژۆى ناشتيدا، وهك بارودۆخى سووككه ر له قه له م دا.²⁸⁷

- په راوى دژ به بۆسكو ئىنتاگاندا: 30 سال زىندانى كردن به هوى 18 تۆمه تى تاوانى جهنگ و تاوانى دژه مرۆڤايه تيبه وه. ئىنتاگاندا فه رمانده ي پيشووى گروپى هيزه نيشتمانيه كانى رزگاركردى كۆنگو بوو (گروپىكى چه كدارى بوو له كۆمارى ديموكراتىكى كۆنگو)، كه له ويدا تاوانى جهنگ و تاوانى دژه مرۆڤايه تيبه ئه نجام داوه. ئه م فه رمانده يه خۆبه خشانه خوى پاده ستى دادگاى تاوانى نيوده وه له تى كرد، به لām به هوى ئه وه ي ماوه ي زياتر له پينج سال خوى له دادپه روه رى ده دزييه وه، خۆپاده ستكردى دواترى به دادگا وهك بارودۆخىكى سووككه رى په يوه نديدار، ره چاو نه كرا.²⁸⁸

- په راوى دژ به دۆمىنيك ئۆنگوين: 25 سال زىندانى كردن بۆ 61 تۆمه تى تاوانى جهنگ و تاوانى دژه مرۆڤايه تى. ئۆنگوين يه كيك بوو له سه ركرده كانى سوپاى به رخۆدانى په روه ردىگار (گروپىكى چه كدارى چالاک له ئوگاندا) و به رپرسياره له تاوانه كانى جهنگ و تاوانى دژه مرۆڤايه تى. كارى به رچاويان رڤاندنى مندالان و به كاره يتانينانه وهك سه ربازى مندال. هه روه ها بارودۆخى سووككه رى سه ره كى ئه م په راوه ئه و راستيبه بوو،

²⁸⁷ Prosecutor v Katanga Decision on Sentence pursuant to article 76 of the Statute, ICC-01/04-01/07-3484-tENG-Corr, 23 October 2015, para 115.

²⁸⁸ Prosecutor v Ntaganda Sentencing Judgment, ICC-01/04-02/06-2442, 07 November 2019, para 228.

که ئۆنگوین خزی وهک مندالیکی ته مهن ۹ سالان رڤینرابوو، بویه هیندهی ئەوهی تاوانکار بوو، قوربانیش بوو.^{۲۸۹}

سزای لهسیداره دان

پالپشت به یاسای نیودهوله تیی نه ریتی، سزای لهسیداره دان له دادگاکی نورمبیگ و تۆکیوی پاش جهنگی جیهانی دوهمدا، سه پینرا. له و کاته وه، دهوله تان یان به توندی سنوورداریان کردوه، یانیش هه لیانوه شان دووه ته وه. په یماننامه ی نیودهوله تیی مافه مه دهنی و سیاسییه کان و په یماننامه ی ئەوروپی بۆ مافه کانی مرۆف، به توندی سزای لهسیداره دانیان سنووردار کردوه. پرۆتۆکۆلی ژماره ۱۳ی په یماننامه ی ئەوروپی مافه کانی مرۆف، سزای لهسیداره دان قه دهغه ده کات. شایه نی ئاماره پیدانه، که هیچ دادگایه کی نیودهوله تیی تاوان، دهسه لاتی سه پاندنی سزای لهسیداره دانی نییه.

²⁸⁹ Prosecutor v Ongwen Sentence, ICC-02/04-01/15-1819-Red, 06 May 2021, para 65.

بهشی حهوتهم

تانهدان له بپیاره دادوهرییهکان

۱. چوارچیوه و بنه ما گشتیهکانی تانهدان له دادگای تاوانی نیودهولهتی

پیفاژوکانی تانهدان وهک له بنه رهنامه‌ی رومادا هاتون، ئه‌وه‌ی ک‌ی ده‌توانیت تانه بدات و بنه‌ماکانی تانه‌دان و ئه‌و ریکارانه‌ی ده‌بی په‌یره‌و بکرین، ده‌خاته‌ پروو. هۆبه‌ی تانه‌دان به‌پی‌ی بنه‌رهنامه‌ی رومای دادگای تاوانی نیودهوله‌تی، رۆلکی ئیجگار گرنگ بۆ به‌رزپاگرتنی سه‌روه‌ری یاسا له دادبینه‌ی تاونان نیودهوله‌تییه‌کاندا ده‌بین. ^{۲۹۰} ئه‌م هۆبه‌یه‌ به‌رپه‌ له پیداجونه‌وه‌ی بپیاره‌کانی هۆبه‌ی دادگاییکردن، ئه‌مه‌ش بۆ مسوگه‌رکردنی ئه‌وه‌ی هه‌ردوو پیودانگه‌ یاسایی و ریکارییه‌کان له په‌راوه‌ تاوانکارییه‌ مه‌ترسیداره نیودهوله‌تییه‌کاندا به‌ درووستی کاریان پیکراوه، وه‌ک جینۆساید و تاوانی جه‌نگ و تاوانی

²⁹⁰ L. Spiteri, The Rule of Law and the ICC, The Rule of Law Institute of Australia, 9 November 2015
<<https://www.ruleoflaw.org.au/rule-of-law-icc/>> accessed 1 October 2024.

دژمه رۆڤایه تی.^{۲۹۱} ههروهه رۆله کانیان له ماده کانی ۸۰ بۆ ۸۸—
بنه رته نامه ی رۆمادا دیاریکراون که بنه ماکانی تانه دان و ئه و
رێکارانه ی پیویسته پهیره و بکرین و دهسه لاته کانی هۆبه ی
پیداچوونه وه دهخاته رۆو.

له رپی ئه م کرده ی تانه دانه وه، دادگای تاوانی نیوده وه له تی دلنیا یی
دهدات له وه ی دادپهروه ری به گویره ی به رزترین پیودانگه
یاساییه کان به رپوه ده بریت. جا ئه و چوارچیوه رپوونه ی به پپی
ماده ی ۸۰ بۆ ۸۸— بنه رته نامه ی رۆماوه دامه زراوه، ری به
هۆبه ی پیداچوونه وه ددهدات تا هه له یاسایی و راستی و
رێکاریه کان راست بکاته وه، له هه مان کاتیشدا پارێزگاری له
مافه کانی تۆمه تبار و قوربانیان بکات. ههروه تر ئه م
چاودیریکردنی تانه دانه به ره و پیشبردنی ده زگایه کی یه کگرتووی
دهسه لاتی دادوه ری یاسای تاوانی نیوده وه له تی خیراتر ده کات و
دلنیا یی ددهدات له یه کدهنگی و دادپهروه ری دادگایی و بریاردان
له تاوانه نیوده وه له تیبه کان. ههروه ها پیداچوونه وه ی وردی
بریاره کانی دادگایی وا ده کات دادگای تاوانی نیوده وه له تی ئه رکی
خوی بۆ گه یاندنی دادپهروه ری و له هه مان کاتدا یه کپارچه یی
پرۆسه دادوه ریه کان بپارێزیت.

²⁹¹ M. Klamburg, 'Commentary on Rome Statute: Part 8' in
CILRAP & CMN Knowledge Hub (eds), ICC Commentary
(CLICC) (CILRAP & CMN Knowledge Hub, 30 June 2016)
<<https://www.casematrixnetwork.org/cmnn-knowledge-hub/icc-commentary-clicc/commentary-rome-statute/commentary-rome-statute-part-8>> 1 October 2024.

ئەو لايەنەنەى مافى تانەدانىيان پى دەدرىت

مادەى ۸۱ وردەكارى ئەو لايەنەنەى مافى تانەدانىيان پى دەدرىت دەخاتە پوو، لەوانەش؛ كەسى تۆمەتبار و داواكارى گشتى. ھەرودھا ئاماژە بەرچاوەكانى ئەو لايەنەنەى دەرى دەخەن كە ئەم ژماردنە ریزبەندىكى گشتگىر پىكدەھىنىت، بەم رەنگەش ھىچ بواریك بۆ كارپىكردىنى مافى تانەدان لەلايەن ئەندامەكانى تىرى پرۆسە دادوهرىيەكانى دادگا جى ناهىلىت. بەم چەشنەش سەربارى مافە بەرفراوانەكانى بەشدارى قوربانىيان، بەلام ھىشتا ئەو ئەندامانە مافى تانەدانىيان نىيە بەم شىۆەھىە. ھەرودتر بەپىى ھۆبەى پىداچوونەھەى دادگاى تاوانى نىودەولەتى "تەنھا داواكارى گشتى و كەسى تۆمەتبار، يان داواكارى گشتى" بە نوینەرايەتى ئەو كەسە' دەتوانن تانە لە برىارىك بدەن" ئەمە سەبارەت بە سزاداران يان لىخۆشبوون، ھەرودھا "قوربانىيان مافى تانەدان لەو برىارانەيان پى نادرىت".^{۲۹۲}

۲. بنەماكانى تانەدان لە دادگاى تاوانى نىودەولەتى

ھەر لايەنىك بە ھۆكارى جۆراوجۆر دەتوانىت بەرەنگارى برىارىك بكات، لەوانەش؛ ھەلە رىكارىي و ياسايىھەكان،^{۲۹۳} ھەلەى

²⁹² **Drazan Djukic**, ((The right to appeal in international criminal law, human rights bench mark, practice and appraisal)) Brill Nijhoff Leiden Boston .1st edition 2019 . p 124

^{۲۹۳} مادەى ۸۱ (۱) (آ) (۱) و ۸۱ (۱) (ب) (۱) سى بنەپەتنامەى رۆما.

راستییه‌کان،^{۲۹۴} یان هەر هۆکارێکی تر که کاریگه‌ری بکاته سه‌ر دادپه‌روه‌ری یان متمان‌ه‌پیکراوی دادبیینیه‌کان یان بپیاره‌کان،^{۲۹۵} هه‌روه‌ها له په‌راوی داواکاری گشتیدا، پینداگری له‌وه‌ی که سزا سه‌پینراوه‌که ناهاوپێژیه‌یی بووه.^{۲۹۶} ئه‌م توانا دوولایه‌نه‌ی تانه‌دان دلنایایی ده‌دات له‌وه‌ی پینداچوونه‌وه‌ی تانه‌دان وه‌ک ریکاریکی چاکسازی گرنگ بۆ داواکاری گشتی و به‌رگریکاره‌که کارده‌کات و رێ به‌هۆبه‌ی پینداچوونه‌وه‌ ده‌دات تا پینداچوونه‌وه‌ به‌هەر هه‌له‌یه‌کدا بکات که ره‌نگه‌ کاریگه‌ری له‌سه‌ر دادپه‌روه‌ری دادگاییه‌که هه‌بێت و چاره‌سه‌ری بکات.^{۲۹۷} گفتوگۆی هه‌ریه‌ک له هه‌له‌یاسایی و هه‌له‌ی راستی و ریکارییه‌کان و سزادان کراوه و وه‌ک له ماده‌ی ۸۳-ی بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆمادا هاتووه، پینداگری له‌مه‌ر ئه‌رکی بنه‌ره‌تی هۆبه‌ی پینداچوونه‌وه‌ بۆ راستکردنه‌وه‌ی ئه‌و پرسانه کراوه‌ته‌وه.

وه‌ک له سه‌ره‌وه‌دا ئاماژه‌مان پێ دا، ماده‌ی ۸۱-ی بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆما ده‌ری ده‌خات کێ ده‌توانیت تانه‌ بدات و به‌پێی چ بنه‌مایه‌ک، هه‌ردوو که‌سی تۆمه‌تبار^{۲۹۸} و داواکاری گشتی^{۲۹۹} مافیان هه‌یه تانه‌ له بپیاریک بده‌ن.^{۳۰۰} که‌سی تۆمه‌تبار ده‌توانیت به‌ره‌نگاری

^{۲۹۴} ماده‌ی ۸۱ (۱) (آ) (۲) و ۸۱ (۱) (ب) (۲) ی بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆما.

^{۲۹۵} ماده‌ی ۸۱ (۱) (ب) (۴) ی بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆما.

^{۲۹۶} ماده‌ی ۸۱ (۲) (آ) ی بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆما.

297 Schabas (supra) 841-845

^{۲۹۸} ماده‌ی ۸۱ (۱) ی بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆما.

^{۲۹۹} ماده‌ی ۸۱ (۲) ی بنه‌ره‌تنامه‌ی رۆما.

^{۳۰۰} وه‌ک له سه‌ره‌وه‌دا ئاماژه‌مان پێ دا که داواکاری گشتی و که‌سی تۆمه‌تبار مافی ته‌واوه‌تی تانه‌دان له بپیار و سزایه‌که‌یان هه‌یه. به‌لام ئه‌مه‌ ریگری له به‌شداری

برپاریک بکات به گویره‌ی گومانی هه‌له‌ی ریکاری^{۳۰۱} و یاسایی^{۳۰۲} یان دۆزینه‌وه راسته‌قینه‌کانی دادگا به ناراست بزانیته. ^{۳۰۳} به هه‌مان شیوه داواکاری گشتیش ده‌توانیت به پشتبه‌ستن به‌وه‌ی گوايه هه‌له‌ی یاسایی و راستی^{۳۰۴} پووین داوه یان ئه‌وه‌ی سزای سه‌پینراو له‌گه‌ل تاوانه‌که‌دا ناهاوریزه‌یی بووه، تانه بدات. ^{۳۰۵} هه‌روه‌تر هه‌ردوو که‌سی تۆمه‌تبار و داواکاری گشتی ده‌توانن له‌سه‌ر هه‌ر بنه‌مايه‌ک که کاریگه‌ری بخاته سه‌ر دادپه‌روه‌ری و متمانه‌پیکراوی دادبینی یان برپاره‌کان تانه بدهن. ^{۳۰۶} جا ئه‌مه‌ش به دلنیايي له بواریکی گشتگیر بۆ چاره‌سه‌ری ئه‌و پرسانه‌ی کاریگه‌ری ده‌خه‌نه سه‌ر دادپه‌روه‌ری، سه‌رباری ئه‌مه‌ش بنه‌رتنامه‌که ری دهدات تا که‌سی تۆمه‌تبار و داواکاری گشتی تانه بدهن، ئه‌مه‌ش به هه‌ر هۆکاریکی تر که کاریگه‌ری بخاته سه‌ر دادپه‌روه‌ری و متمانه‌پیکراوی دادبینی و برپاره‌کان، به دلنیايي له بواریکی گشتگیر بۆ چاره‌سه‌ری ئه‌و پرسانه‌ی کاریگه‌ری ده‌خه‌نه سه‌ر دادپه‌روه‌ری. ئه‌م توانا دوولایه‌نه‌ی تانه‌دان دلنیايي دهدات له‌وه‌ی هۆبه‌ی پیداپوونه‌وه

قوربانیان و پاریزه‌ره‌کانیان ناکات له دادبینیه‌کانی تانه‌دان مه‌گه‌ر به‌رژه‌وه‌ندییه که‌سییه‌کانیان کاریگه‌ر بووبیت له‌گه‌ل ئه‌و مه‌رجه‌ی که ئه‌م به‌شدارییه زیان به مافه‌کانی تۆمه‌تبار نه‌گه‌یه‌نیت و ناکۆک نه‌بیت له‌گه‌ل مافه‌کانی تۆمه‌تبار و دادگاییه‌کی دادپه‌روه‌ر و بیلايه‌ن.

^{۳۰۱} ماده‌ی ۸۱ (ب) (۱) ی بنه‌رتنامه‌ی رۆما.

^{۳۰۲} ماده‌ی ۸۱ (۱) (ب) (۲) ی بنه‌رتنامه‌ی رۆما.

^{۳۰۳} ماده‌ی ۸۱ (۱) (ب) (۳) ی بنه‌رتنامه‌ی رۆما.

^{۳۰۴} ماده‌ی ۸۱ (۱) (آ) ی بنه‌رتنامه‌ی رۆما.

^{۳۰۵} ماده‌ی ۸۱ (۲) (آ) ی بنه‌رتنامه‌ی رۆما.

^{۳۰۶} ماده‌ی ۸۱ (ب) (۴) ی بنه‌رتنامه‌ی رۆما.

وهك پيداچوونهوهى كارهكانى هۆبهى دادگايى خزمهت دهكات و رى به راستكردهوهى ههلهكان و پاراستنى دادپهروهى پرۆسه دادوهرييهكان دهات.

ههله له ياسادا

سهبارت به هر برپاريكى هۆبهى دادگايى لهمهپر پرسی بنهما بنههتيهكان وهك پيکهاتهكانى تاوان، هۆكاره ژينگهيهيهكان، بنهماكانى لابردنى بهرپرسیاريتى و هتد. به زورى بههوى خراپ بهكارهيتان يان ههله ليكدانهوهى بنهما ياساييه نيودهولهتیهكان، وهك ئهوانهى پهيوهندن به شيوهكانى بهرپرسیاريتى، وهك بهرپرسیاريتى فرمانپيدان يان دهستنيشانکردن.³⁰⁷ بهم رهنگه ههله ياساييهكان له سههرهتاوه پيداچوونهوهيان بو دهكریت، بهمهش دادگا دهتوانیت لهژير روشنایى دهسهلاتى دادوهى دامهزراودا دووباره بنهما ياساييهكان ليكداتهوه. له پهراوى داواكارى گشتى دژى لوبانگا ديلو،³⁰⁸ بهرگريكارهكه بهرهنگارى تانهدانى كرد، ئهويش به گوماني ههلهيهكى ياسايى سهبارت به ليكدانهوهى "چاوديرى ورد" بهسهر منداله سهربازهكاندا. لوبانگا بههوى ناونووسکردن و بهكارهيتانى منداله سهربازهكان تۆمهتبار كراوه و بهرگرييهكهى ئاماژه بهوه دهات كه هۆبهى دادگايى پيودانگى ياسايى بو چاوديريکردنى وردى به ههله

³⁰⁷ G. Mettraux, *The Law of Command Responsibility* (Oxford University Press 2009) 210-213.

³⁰⁸ (برپارى تانهدان) دادگای تاوانى نيودهولهتى 01/04-01/06-3121 (هۆبهى پيداچوونهوه، 1ى كانوونى يهكهمی 2014) بهندى 53-75.

به کارهیناوه، ئەمەش بۆ دەرخستنی بەرپرسیاریتی لوبانگا بە پێی یاسای نیۆدەولەتی بە گەرنگ دادەنریت. هەر وەها بەرگریکارەکه بانگەشەیی ئەو دەکات ئەو بە لگانەی خراونەتە ڕوو تەواو نین بۆ جێبەجێکردنی ئەو چاودێرییە وردەیی بۆ لێرسینەوێ لوبانگا لە کەیسە کەدا پێویستە. بە تاییبەتی دەنگۆی ئەو هەبوو کە ھۆبەیی دادگایی لە سرووشتی دەسلاتی لوبانگا لە نیۆ پیکهاتەیی سەربازی و ئەوێ چۆن بە کردەوێ مندالە سەربازەکانەو هەبێوەندە، بە ھەڵ تێگەشتوو. پاش پینداچوونەو، ھۆبەیی دادگایی جاریکی تر چاوی بە بابەتە کەدا خشاندهو، هەر وەها دووبارە و بی ڕەچاوەکردنی لیکۆلینەوێ کانی ھۆبەیی دادگایی، لیکۆلینەوێ لە لیکدانەوێ یاساییەکان کردەو. لە کوتاییدا دادگاکی و تووێژی بەرگریکارەکی ڕەتکردەو و پشتراستیکردەو ھۆبەیی دادگایی پیندانگەکانی چاودێری وردی بە درووستی بە کارهینابینت. ھۆبەیی دادگایی گەشتە ئەو دەرەنجامە کە پێگەیی لوبانگا لە نیۆ پلەبەندی ریکخراوی سەربازی و ئەو جڵەوێ هەبێوو بە سەر ژێردەستەکانیدا، ئەو مەرجه یاساییە چەسپاند کە بۆ پیکهینانی بەرپرسیاریتی تاوانکاری خۆی بە ھۆی دامەزراندن و بە کارهینانی مندالە سەربازەکان پێویستە، دەرەنجام ئەو ھەڵە یاساییە گواپە ئەنجامدراو، ڕەتکرایەو. هەر وەتر ئەم پەراوہ پرسیاری گەرنگی سەبارەت بە لیکدانەوێ پێشینیە یاسایی و روژاند و بەرگریکارەکه ئاماژە بەو دەکات کە بپارەکانی پێشوو لە یاسای تاوانی نیۆدەولەتی پیندانگیکی جیاوازی بۆ چاودێری ورد فەراھەم کردوو. لە گەڵ ئەو ھەشدا ھۆبەیی دادگایی دەرەتی پشتراستکردنەو و ڕوونکردنەو پیندانگە یاسایی کارپیکراوہکانی بە کارهینا، ئەمەش بۆ دلنیاپی لە بەردەوامی

جیبه جیگردنیان له په پراوه کانی داهاتوودا. جا به چاره سه رکردنی
ئهم پرسه، برپاره که به شداری گه شه سهندنی به رده وومی
دهسته یه کی یه گگرتووی یاسای تاوانی نیوده ولته تی دهکات،
به تایبه تیش سه باره ت به شیوه کانی به رپر سیاری تی.

هه له ی راستیه کان

ئهمه دوو جوړی هه له دهگریته وه، یه که میان ئه وه ی گوایه هؤبه ی
دادگایی له گه شتن به دهره نجامی ئه و راستیانه هه له ی کردووه
که سه باره ت به و به لگانه کردوونی وا له به رده می خراونه ته پروو.
جوړی دووهم په یوه ندی به وه وه هه یه که ره وایه تی به هؤبه ی
دادگایی دراوه له گه شتن به دهره نجامی کو تایی سه باره ت به و
به لگانه ی له دادگاییه که دا پیش که شکران، به لام کاتیک به لگه ی
زیاتر سه باره ت به تانه دان دهخریته پروو، ئه و گومان دهخاته
سه ر دهره نجامه کو تاییه کان. هؤبه ی پیداچوونه وه ی دادگای
تاوانی نیوده ولته تی له په راوی لوبانگادا ئماژه به م پرسه ده دات
به وه ی:

(۱) ده ستووردان له دوزینه وه راستیه کانی دادگایی ناکات تا ئه و
کاته ی دهره که ویت دادگاکه هه له یه کی ئاشکرای کردووه،
له وانه ش؛ راستیه کانی به هه له به رز نرخاندووه، ره چاوی
راستییه ناپه یوه ندیداره کانی کردووه یان ره چاوی راستیه
په یوه ندیداره کانی نه کردووه. هه روه ها سه باره ت به "نه نرخاندنی
راستییه کان" هؤبه ی پیداچوونه وه رایگه یاندووه که
"هه لسه نگاندنی هؤبه ی دادگایی و هؤبه ی پیش دادگایی سه باره ت
به راستیه کان ناشیوینیت ته نها به هؤکاری ئه وه ی هؤبه ی

دادگایی دهره نجامیکی جیاوازی دهس تکه وتووہ. تہنا له رهوشینکدا دهس تھوردان دهکات که نازانیت چۆن ده توانرا به شیوهی کی لوژیکی دهره نجامه کانی دادگا که له به لگه کانی پیش خویوه بگاته دهستی.^{۳۰۹} ههروهها ههلهیه کی هینده گوره که هیچ هۆبهیه کی دادگایی ژیرانه نهیده توانی بیکات.^{۳۱۰} سه رباری ئەم جیاوازییه، پیدچوونه وهی هۆبهی دادگایی سه بارهت به برپاره راستیه کان هینشتا گرنگه.^{۳۱۱} ده بیت دلنایی بدریت له وهی برپاره راستیه کانی هۆبهی دادگایی له سه ر بنه مای هۆکاریکی یاسایی بووه و له گه ل به لگه ی پیشکه شکر اودا هاوساز بووه.^{۳۱۲} ئەمهش پیویستی به دووباره لیکۆلینه وهی وردی به لگه کان ههیه، له وانهش شایه تی شایه تحاله کان و پیشکه شکردنی به لگه نامه یی، تا پشتراست بکریته وه که دهره نجامه کانی هۆبهی دادگایی گونجاو و په سه ندراون.

^{۳۰۹} داواکاری گشتی دژی لوبانگا، برپاری په راوی تانه دان له مه ر تانه دانی به ریز توماس لوبانگا دیلو دژ به تومه تباریه که ی، دادگای تاوانی نیوده وه تی - ۰۴/۰۱ - ۰۶/۰۱ - ۳۱۲۱. ۱ی کانوونی یه که می ۲۰۱۴، به ندی ۲۱.

^{۳۱۰} داواکاری گشتی دژی ژان پییر بیمبا گومبو (برپاری تانه دان له مه ر تانه دانی به ریز ژان پییر بیمبا گومبو دژی برپاری هۆبهی دادگایی سینیهم به پپی ماده ی ۷۴ ی بنه رته نامه که) دادگای تاوانی نیوده وه تی ۰۱/۰۵ - ۰۸/۰۱ - ۳۶۳۶ (هۆبهی پیدچوونه وه، ۸ی حوزه رانی ۲۰۱۸) به ندی ۱۱۵.

^{۳۱۱} ماده ی ۸۳ (۲) ی بنه رته نامه ی رۆما؛ ک، ئامبوس، بنه رته نامه ی رۆمای دادگای تاوانی نیوده وه تی: شروقه ی ماده به ماده (3rd ed, C.H. Beck 2022) - ۱۹۳۲ - ۱۹۳۴.

^{۳۱۲} ماده ی ۸۳ (۲) (ب) ی بنه رته نامه ی رۆما.

دهكریت نمونیه کی ئەم پینفاژویه له په راوی داواکاری گشتی دژ به جیرماین کاتانگادا ببینریت،^{۳۱۳} کاتیک هۆبه ی پینداچوونه وه، پینداچوونه وه ی به بنه مای راستیه کاندای کرد تا هه لسه نگاندن بۆ هۆبه ی دادگایی بکات سه باره ت به وه ی داخۆ بنه مای یاساییه کانی بۆ راستیه کانی په راوه که به شیوه یه کی گونجاو به کارهیناوه. ئەم پینداچوونه وه یه دنیایی ده دات له وه ی دۆزینه وه کانی هۆبه ی دادگاییکردن له گه ل پیندانگه کانی یاسای تاوانی نیوده وه له تی گونجاون و هه ر پرستیکی به لگه یی به شیوه یه کی گونجاو مامه له ی له گه لدا ده کرایت. هه روه ها له په راوی داواکاری گشتی دژ به ژان پییر بیمبا گو مبو،^{۳۱۴} هۆبه ی پینداچوونه وه به شیوه یه کی ره خنه گرانه دووباره هه لسه نگاندن بۆ دۆزینه وه ی راستیه کان کرد، ئەمه سه باره ت به به رپرسیاریتی فه رمانپیدان و پینداگری له دنیابوون سه باره ت به سازانی ته واوه تی تۆماری به لگه یی له گه ل پیندانگه یاسایی نیوده وه له تییه کان کرده وه.

هه له ی ریکاری

ئهمه کاتیک پروده دات که پرۆسه ی دادگایی پینشیلی ریسای بنه ره تییه کانی ریکاره کان ده کات، وه ک مافی دانیشتنی دادپه روه رانه یاخود دانپیدانان و په چاونه کردنی به لگه کان به شیوه یه کی نابه جی، ئەمه ش به شیوه یه کی بابه تی کاریگه ری

^{۳۱۳} داواکاری گشتی دژی جیرماین کاتانگا، دادگای تاوانی نیوده وه له تی ۰۱/۰۴-

۰۷/۰۱ ئ بریاری هۆبه ی پینداچوونه وه، ۷ ئازاری ۲۰۱۴.

^{۳۱۴} دادگای تاوانی نیوده وه له تی - ۰۱/۰۵/۰۱، بریاری هۆبه ی پینداچوونه وه، ۸

حوزه ویرانی ۲۰۱۸.

دهخاته سهر دهره نجامی دادگاییه که. ههروهها دهکریت تۆمه تی ههلهی ریکاری له سهر بنه مای ئه و پروداوانه بیت که له کاتی ریوشوینه کانی دادگایی یان پیش دادگایی پرووده دن.

په راوی داواکاری گشتی دژی توماس لوبانگا دیلو،^{۳۱۵} نمونه یه که له پیداجوونه وهی ههلهی ریکاری، کاتیک هۆبه ی پیداجوونه وه به وردی لیکۆلینه وهی له ناچوونیه کییه کانی مامه لهی به لگه کان کرد، به تایبه تی په یه وهند به ئاشکراکردنی بابه ته کانی به خشین، ئه مهش تا دیاری بکات داخۆ ئه وانه هۆکاری پیشیلکردنی مافه ریکارییه کانی تۆمه تباره که بوون. ههروه تر پیداجوونه وهی وردی دادگا پاریزه بندییه کی گرنه بۆ دلنیا بیدان له وهی ریکاره یاساییه کان به دروستی په پره وه ده کرین و یه کپارچه یی پرۆسه دادوه رییه کان و مافی تۆمه تبار بۆ دادگاییه کی دادپهروه رانه ده پاریزریت.

به گویره ی ماده ی ۸۳ (۲)، دادگا که پیداجوونه وهی سزاکان ده کات، تا پشتراستی بکاته وه که پابه نده به بنه ماکانی هاوریژه یی و یه کسانی، ههروه ها مسۆگه رکردنی هه ماهه نگی له گه ل پیدانگه نیوده وه له تنیه کان.^{۳۱۶} جا لیروه ه هۆبه که به رپرسیاره له دلنیا بیدان له وهی کرده کانی سزادان هاوریژه یی بوون و یه کسانی ده پاریزن وه که له ماده ی ۷۸—ی بنه رته نامه ی پۆما به پروونی به رباس

^{۳۱۵} داواکاری گشتی دژی توماس لوبانگا دیلو (بریری تانه دان) دادگای تاوانی نیوده وه له تی ۰۱/۰۱-۰۶/۰۱-۳۱۲۱ (هۆبه ی پیداجوونه وه، ۱ کانوونی یه که می ۲۰۱۴)، به ندی ۴۸.

³¹⁶A. Cassese, *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary* (Oxford University Press, 2002) 1450-1452.

دراوه، ههروهها بهگویرهی مادهی ۸۳ (۲) بۆ دلییایی له پابه‌ندبوون به پیودانگه نیودهوله‌تییه‌کان.^{۳۱۷} بۆ نمونه، له په‌راوی داواکاری گشتی دژی توماس لوبانگا دیلو،^{۳۱۸} هۆبه‌که پیدچوونه‌وهی سزایه‌کی ۱۴ سالانی کرد تا بزانیته داخۆ هاورپژه‌هی قورساییی تاوانه‌که بووه، به‌م ره‌نگه‌ش ریکه‌وتن له‌گه‌ل پیودانگه نیودهوله‌تییه‌کانی یاسای تاوان مسۆگه‌ر ده‌کات.

تانه‌دان دژ به سزا: سه‌رباری ئه‌و بنه‌مایانه‌ی له سه‌روه‌دا بۆ تانه‌دان ئاماژه‌یان پێ دره، بنه‌رتنامه‌ی دادگای تاوانی نیودهوله‌تی تانه‌دان دژ به سزای وه‌ک یه‌کیک له‌و بنه‌مایانه ناساندووه که له‌لایه‌ن داواکاری گشتی یان که‌سی تاوانبار به هۆکاری ناهاورپژه‌ییوون له‌نیوان تاوانه‌که و سزاکه‌دا پاساو ده‌دریته.^{۳۱۹} هه‌روه‌ها هیچ بره‌گه‌یه‌کی ئاشکرا نییه تا داواکاری گشتی به نوینه‌رایه‌تی که‌سی تاوانبار تانه‌دات، هه‌رچه‌نده هیچ شتیکیش رینگری له‌مه‌ ناکات.

ماده‌ی ۸۱ (۲) (آ) تاکه هۆکاریکی تانه‌دان دژ به سزاکه ده‌خاته روو، ئه‌ویش ((ناهاورپژه‌یی نیوان تاوانه‌که و سزاکه))یه. هۆبه‌ی پیدچوونه‌وه‌ی دادگای تاوانی نیودهوله‌تی ئه‌وه‌ی پشت‌راستکردووه‌ته‌وه که بریاری سزایه‌ک له‌سه‌ر ئه‌م بنه‌مایه به‌تایبه‌تی شیایوی تانه‌دانه. هه‌روه‌تر ئه‌وه‌شی خستووه‌ته روو که

317 Ibid

^{۳۱۸} (بریاری تانه‌دان له سزا) دادگای تاوانی نیودهوله‌تی ۰۱/۰۴/۰۱-۰۶/۰۱-۲۱۲۱
(هۆبه‌ی پیدچوونه‌وه، ای کانونی یه‌که‌می ۲۰۱۴).

^{۳۱۹} ماده‌ی ۸۱ (۲).

"هاورپژهبیبوون به گشتی به گویرهی ئاستی زیانهکانی تاوانهکه و تاوانباری تاوانکارهکه دهپئوریت و لهم پووهوه په یوهندی به دیاریکردنی درپژئی مهودای سزاکهوه ههیه.^{۳۲۰}

پئویسته مادهی ۸۱ (۲) به هاوبهشی لهگهڵ مادهکانی ۸۳ (۲) و (۳) بخویندریتهوه. جا یهکه میان دهسهلات به هۆبهی پیداپوونهوه دهدات بو بهخشیینی چارهسهری تانهدان کاتیک ئه و سزایهی تانهی لیدراوه بههوی ههلهی راستی یان یاسایی یان ریکارییهوه بابهتیانه کاریگر بووه! بهم رهنگهش، ههرحهنده به تایبهتی له مادهی ۸۱—دا نههاتووه، ئهوه دهزانریت که پهراوهکانی تانهدان پئویستی به رهچاوکردنی ههرسی پۆلینی ههلهکان ههیه (ئهگه و بانگهشهی لئ کرابیت و سهلمیندرا بیت)، ههروهها تا پروون بکریتهوه داخو بابهتیانه کاریگری دهخهنه سه سزایهکه. به ههمان شیوهی تانهدان دژ به تاوانباری، ئهگه سزاکه "ناداپهروهراوه بوو به جوریک کاریگری لهسه متمانه پیکراوی بکات"، ئهوا پهراوهکانی تانهدان دهتوانن بهپیی مادهی ۸۳ (۲) دهسهلاتی خو یان بهکاربینن.^{۳۲۱}

له پهراوی سزادانی لوبانگادا، پهراوی تانهدان پیدوانگیکی کارپیکراوی پیداپوونهوه به تانهدانی سزاکانی دامهزراند، ئهههش لهسه بانهمای مادهی ۸۳، ههروهها ئاماژهدان به دهسهلاتی دادوهی خوی په یوهند به بریاره بژاردهییهکان و دهسهلاتی دادوهی دادگا تایبهتمهندهکان: هۆبهی پیداپوونهوه

^{۳۲۰} تانهدان له سزای لوبانگا.

³²¹ Kai AMBOS, ((Commentary on the Rome statute of the ICC)), Beck/Nomos/Hart, 2022.4TH EDITION .P2409

ئامازە بەو دەدات كە پيودانگەكانى پيداچوونەوھى سەرھوھ كە بۇ ديارىيكردى سزا لەلايەن ھۆبەى دادگاييەوھ كارپيكراوھ، ھاوشىوھى پيودانگى ئەو پيداچوونەوھى كە لەلايەن دادگا نيودەولەتتییەكانى ترهوه كارى پيئەكریت. ھەرھوھا ھۆبەى پيداچوونەوھ ئامازە بەو دەدات كە ھۆبەى پيداچوونەوھى دادگای تاوانى نيودەولەتى بۇ يوگوسلافيای پيشوو و دادگای تاوانى نيودەولەتى بۇ رواندا و دادگای تايبەتى بۇ سىيرا ليون پيداچوونەوھى بريارەكانى سزادان وھك بريارى بژاردەيى دەكەن و ئەو ھۆبەى پيداچوونەوانە تەنھا كاتيك پيداچوونەوھ بە سزايەكدا دەكەن كە ھۆبەى دادگايى "ھەلەيەكى ئاشكرائى" لە بريارەكانيدا ئەنجامدايیت. ^{۳۲۲} ھەرھوھا ئەركيكي فراوانترى ھۆبەى دادگايى بۇ ليكدانەوھ و جتيبەجتيكردى بريگە ياساييەكانى بنەرەتنامەى رۆمايە، ئەويش بە جورىك كە بەشدارى لە گەشەسەندنى ياساى تاوانى نيودەولەتى بكات. بۇ نمونە، لە پەراوى داواكارى گشتى دژى جييرماين كاتانگا، ^{۳۲۳} ليكدانەوھكانى ھۆبەى پيداچوونەوھ تيشك دەخاتە سەر پيويستى

³²² ICC, Prosecutor v. Lubanga, AC, Judgment on the appeals of the Prosecutor and Mr. Thomas Lubanga Dyilo against the "Decision on Sentence pursuant to Article 76 of the Statute", ICC-01/04-01/06- 3211, 1 Dec. 2014, paras. 39-46 [footnotes omitted]; referring inter alia to ICTY, Prosecutor v. Zelenović, AC, Judgement on Sentencing Appeal, IT-96-23/2-A, 31 Oct. 2007, para. 24; Brima, Kamara and Kanu, SCSL-2004-16-A, 22 Feb. 2008, para. 314; Dragomir Milošević, IT-98-29/1-A, para. 316

^{۳۲۳} (برياری تانەدان) دادگای تاوانى نيودەولەتى ۰۷/۰۱-۰۴/۰۱، بەندى ۲۹۹-۳۰۴.

هاوسه‌نگکردنی سزای هاوپیژهی له‌گه‌ل په‌په‌وکردنی ده‌سه‌لاتی دادوهری دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی. کاتانگا وهک تومه‌تباری تاوانی جه‌نگ و تاوانی دژمه‌رو‌فایه‌تی تاوانبار کرابوو به کوشتن و هیزش‌کردنه سه‌ر هاو‌لاتیانی مه‌دهنی و سزای ۱۲ سالی به‌سه‌ردا سه‌پیندرا. هه‌روه‌ها دادگاکه پشتراستی کرده‌وه که سزاکه‌ی هاوپیژهی قورسای تاوانه‌که‌یه، له هه‌مان کاتدا ره‌چاوی هوکاره‌کانی داش‌کاندن سزا وهک په‌شیمانی و هاوکارییکردنی دادگاکه‌ی کردوو. بریاره‌که ره‌نگدانه‌وه‌ی پابه‌ندیتی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تییه بو جینه‌جیکردنی بنه‌ماکانی سزادان به‌یه‌کسانی، هه‌روه‌ها مسوگه‌رکردنی دادپه‌روه‌ری و ره‌چاوکردنی تاکه‌که‌سی له هه‌مان کاتدا، وهک کاتی به‌سه‌رچوو و ئه‌و رۆله تایبه‌تییه له تاوانه‌که‌دا گتپدراوه.

هو‌به‌ی پیداجوونه‌وه له‌نیو دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی وهک ریکاریکی گرنگ کارده‌کات بو مسوگه‌رکردنی ئه‌وه‌ی دادپه‌روه‌ری به‌گویره‌ی به‌رزترین پیودانگه یاساییه‌کان به‌په‌یوه‌ده‌بریت.^{۳۲۴} کاره‌کانیان له پیداجوونه‌وه‌ی ره‌هه‌نده یاسایی و راستی و ریکارییه‌کانی بریاره‌کانی دادگایی، دلنیایی ده‌دات له‌وه‌ی هه‌ر هه‌له‌یه‌ک راست ده‌کریته‌وه و مافه‌کانی هه‌ردوو تومه‌تباره‌که و قوربانیه‌که ده‌پاریزین.^{۳۲۵} هه‌روه‌تر ده‌زگاکانی تانه‌دان له‌رپی بریاره‌کانیانه‌وه به‌ش‌دارییه‌کی به‌رچاو له په‌ره‌سه‌ندن ده‌سه‌لاتی دادوهری یاسای تاوانی نیوده‌وله‌تی ده‌که‌ن و دلنیایی ده‌دن له‌وه‌ی ئه‌و بنه‌مایانه‌ی له بنه‌ره‌تنامه‌ی

324 Ibid

325 Ibid

رۆمادا هاتوون به شـیوهیهکی گونجاو و دادپهروهانه جیبه جی دهکرین.

۳. تانه دان دژی بریاره کانی تر

بنه رهنامه ی رۆما ورده کاری زیاتری تانه دانی کاتی تایبهت باس دهکات، که دهکرئ له ماوه ی دادبیینیه کاندای بخرینه روو. ماده ی ۸۲ (۱) مافی تانه دان له بریاره کان ده به خشیت، ئه ویش په یوه ند به چوار بواری گرنگ: دهسه لاتی دادوهری یان په سه ندکراویتی،^{۳۳۶} ئازادکردنی که سیک،^{۳۳۷} بریاره کانی هۆبه ی دادگایی که کاریگه ری ده خه نه سه ر دادپهروه ری و خیرایی ئه نجامدانی دادبیینیه کان،^{۳۳۸} ههروه ها بریاره کانی فه رمانی قه ره بووکردنه وه.^{۳۳۹}

تانه دانی کاتی، توانای شیواندنی قوناغی یه که می دادبیینیه کانی ههیه، به تایبهتیش کاتیک دادگاییه که له راستیدا دهستی پیکردوه. له زۆربه ی دهسه لاته دادوهرییه ناوخوییه کان، تانه دانه کاتییه کان نه ناسراون یان دهگمه نن و لایه نه کان داویان لی دهکریت هه ر ریوشوینیکی تانه دان دوا بخه ن تا دوا ی بریاری کوتایی قوناغی یه که م، تا ئه و کاته ش به پیی ئه و ریوشوینانه ی دهگیرینه به ر، زۆر پرس ده بنه جیی مشتومر یان ناپه یوه ندیدار ده بن. سه رباری ئه وه ش، له هه ندیک له په راوه کان چاره سه ری پیشوه خته،

^{۳۳۶} ماده ی ۸۲ (۱) (آ) ی بنه رهنامه ی رۆما.

^{۳۳۷} ماده ی ۸۲ (۱) (ب) ی بنه رهنامه ی رۆما.

^{۳۳۸} ماده ی ۸۲ (۱) (ت) ی بنه رهنامه ی رۆما.

^{۳۳۹} ماده ی ۸۲ (۱) (ج) ی بنه رهنامه ی رۆما.

به تايبه تي پرسه ياساييه كان له لايه ن دادگاي پيداچوونه وه، له وانه يه رپوشوويني دادگايي دريژمه ودا و تيچووي زوري ناپويست سه باره ت به هه نديک تومه تي راستي درووست بکات. هه روه ها رهنه گه خوي له و رهوشه به دوور بگريت که په راويکي نالوز پيويستي به دادگاييکردنه وه هه بيت، ئه مه ش له ناکامي هه لوه شاندرنه وه ي سزاي بنه رهي له تانه دانتيکي پاش برپاردان له مه ر پرسنيک که له وانه يه له کاتي دادگاييه که دا له تانه دانتيکي کاتي دا مامه له ي له گه لدا کرابيت. بويه هاوسه ننگيه کي شياو پيويسته له نيوان دوورکه وتنه وه له وه ي تانه دانه کاتييه کان کاریگه ري نه ريني له سه ر خيرا ي قوناغي يه که مي دادبينييه کان هه بيت، هه روه ها پيويستي چاره سه ري پرسه گرنگه کان به شيويه کي يه کلايیکه روه و له زووترين کاتدا.

ئهم تانه دانه کاتيانه ري به هوبه ي پيداچوونه وه ده دات تا پرسه ياسايي و ريکارييه کان چاره سه ر بکات که رهنه گه له کاتي دادگايي يان پيش دادگايي سه ره له بدن، به م رهنه گه ش له سه ره تاوه دادپه روه ري و ياسايي بووني دادبينييه کان ده پاريزيت. ³³⁰ رولي هوبه کاني پيداچوونه وه به پي مده ي 82 بو هاوسه ننگردني مافه کاني تومه تبار و کارکردني ليها تووانه ي دادگا گرنگه. ³³¹ به ده ستوه رداني پرسه سه ره کييه کان له کاتي خويدا، مده ي 82 تواناي دادگاي تاواني نيوده وله تي بو پاراستني سه روه ري ياسا و گه ياندرني دادپه روه ري به شيويه کي کارامه،

³³⁰ M. Klaremborg et al, *Commentary on the Law of the International Criminal Court: The Statute, Volume 2* (2nd ed, Torkel Opsahl Academic E Publisher, 2023) 565–570.

³³¹ Ibid

به‌رز ده‌کاته‌وه. ^{۳۳۲} هه‌روه‌تر رِیگری ده‌کات له هه‌له رِیکارییه‌کان یان نا‌کوکییه‌کانی ده‌سه‌لاتی دادوهری له دواخستن و هه‌لوه‌شاندنه‌وهی بریاری کۆتایی، به‌مه‌ش به‌ش‌داری له ئهرکی فراوانتری ده‌زگا‌کانی تانه‌دانی دادگا ده‌کات بۆ پاراستنی دادپه‌روه‌ری و یه‌کپارچه‌یی دادبینه‌کانی تاوانی نیوده‌وله‌تی. ^{۳۳۳} به‌گویره‌ی ئه‌مه، رۆلی هۆبه‌ی پید‌اچوونه‌وه تهنه‌ا بۆ قایل‌بوون به‌ بریاره‌کانی دادگایی نییه، به‌لکوو لیکۆلینه‌وه‌یه به‌ش‌ئوه‌یه‌کی ره‌خنه‌گرانه له‌وه‌ی داخۆ دادپه‌روه‌ری به‌جی گه‌یان‌دراوه. بۆ نمونه به‌ره‌نگاری ده‌سه‌لاتی دادوهری دادگا یان په‌سه‌ندکراویتی په‌راویک، ری به‌هۆبه‌ی پید‌اچوونه‌وه ده‌دات تا له سه‌ره‌تای پرۆسه‌که‌دا چاره‌سه‌ری ئه‌و جۆره پرسیاره یاساییه بنه‌په‌تیانه بکات. ^{۳۳۴} ده‌کریت ئه‌و بریارانه‌ی "ئازادکردن به‌و که‌سه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی لی ده‌کریت یان دادگایی ده‌کریت، ده‌به‌خشن یان نکۆلی لی ده‌کن" مافی تانه‌دانیان پی بدریت. به‌م جۆره، هه‌ر بریاریکی وا له دانیشتنی پشت‌راستکردنه‌وه‌دا نکۆلی له تۆمه‌ته‌کان بکات، به‌مانای ئازادکردن نایه‌ت. له په‌راوی بیروشیمانا، هۆبه‌ی پید‌اچوونه‌وه بۆی ده‌رکه‌وت که ئه‌و بریاره‌ی نکۆلی له پشت‌راستکردنه‌وه‌ی تۆمه‌ته‌کان ده‌کات به‌مانای بریاری ئازادکردن نایه‌ت. ^{۳۳۵} له‌مه‌ش زیاتر، به‌پیی ماده‌ی ۸۲ (۱) (ت)،

³³² Klaremborg et al (supra).

³³³ Ibid

³³⁴ Ibid

^{۳۳۵} دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی، داواکاری گشتی دژی بیروشیمانا، په‌راوی تانه‌دان، هۆکاره‌کانی "بریاری تانه‌دانی داواکاری گشتی له ۱۹ کانوونی یه‌که‌می ۲۰۱۱ دژی "بریاری پشت‌راستکردنه‌وه‌ی تۆمه‌ته‌کان" هه‌روه‌ها له باتی ئه‌وه، دژ به‌ بریاری

دەبىت داواى مۆلەتى تانەدان بۆ ئەو بېرىارنەى كارىگەرى
دەخەنە سەر دادپەرورەى و خىزايى دادگايىەكە، بىرئىت، ھەرورەھا
دائىايى بىرئىت لەوھى دەتوانرئىت نارئىكئىيە رىكارىيەكان
راستبىرئىنەوھ پئىش ئەوھى يەكپارچەيى دادبىنيەكان بئىئوئىن. ۳۳۶
مادەى ۸۲ (۱) (ت) رى بە ھۆبەى پئىداچونەوھ دەدات تا
بۆچونەكانى خۆى لەو پەراوانەدا بەكاربىنئىت كە تئىدا كئىشەيەك
سەرھەلدەدات و كارىگەرى بەرچاۋ دەخاتە سەر دادپەرورەى و
كارامەيى دادگايىەكە. ئەم بىرگەيە وا دەكات ھۆبەكە بە خىزايى
چارەسەرى ئەو كئىشانە بىكات، ئەمەش كاتىك چارەسەر كىردىان
ئاسانكارى بەرەوپئىشچونى دادبىنيەكان بىكات. ۳۳۷ ھەرچەندە
مادەى ۸۳ (۲) راستەوخۆ تانەدانى كاتى ناگرئىتەوھ، ھۆبەى
پئىداچونەوھ زۆربەى كات ئەو بنەمايە بەكار دەھئىنئىت كە دەبئىت
ھەلەكە "بابەتئانە كارىگەرى ھەبووئىت" لەسەر بېرىارەكە. ۳۳۸
ھەرورەھا، مادەى ۸۲ (۳) كارىگەرى ھەلپەسىردراوى تانەدانەكان

داخاۋى داواكارى گئىتى بۆ فەرمانى ئازادكردنى كالىكست بىرۇشىمانا" ھەرورەھا
لەمەر قوربانىيەكە، 'داواكارى بۆ بەشداربىيىكردن' ۲۰ى كانوونى يەكەمى ۲۰۱۱،
دادگاي تاۋانى نئىدەولەتى ۰۱/۰۴-۱۰/۰۱-۱۰/۰۱، ۲۴ى كانوونى دوۋەمى ۲۰۱۲.
۳۳۶ بارودۇخى كۆمارى دىموكراتى كۆنگۆ (بىرىارى داواكارى داواكارى گئىتى بۆ
پئىداچونەوھى ئاناسايى ھۆبەى دادگاي لىكۆلئىنەوھ لە ئازارى ۲۰۰۶، (بىرىارى
نكۆلئىكردن لە مۆلەتى تانەدان) دادگاي تاۋانى نئىدەولەتى-۰۱/۰۴-۱۶۸-۰۴ (ھۆبەى
پئىداچونەوھ، ۱۳ى تەمووزى ۲۰۰۶) بەندى ۹-۲۰ ibid
۳۳۷ بارودۇخى كۆمارى دىموكراتى كۆنگۆ (بىرىارى داواكارى داواكارى گئىتى بۆ
پئىداچونەوھى ئاناسايى ھۆبەى دادگاي لىكۆلئىنەوھ لە ئازارى ۲۰۰۶، (بىرىارى
نكۆلئىكردن لە مۆلەتى تانەدان) دادگاي تاۋانى نئىدەولەتى-۰۱/۰۴-۱۶۸-۰۴ (ھۆبەى
پئىداچونەوھ، ۱۳ى تەمووزى ۲۰۰۶) بەندى ۲۰.

338 Ibid para. 84.

باس دهکات و رې به ږاگرتنی بریارهکان ددهات تاوهکو ئهنجامی تانهدانهکه، ئه مه کاتیک پیویست به ریگری لایهنگری بکات.

په ږاویکی ئاشکرا که تیدا رولی هوبه ی پیداچوونه وه له راستکردنه وهی هه له کانی دادگایی گرنگی هه یه، په ږاوی داواکاری گشتی دژى توماس لوبانگا دیلویه. ۳۳۹ له م په ږاوه دا، هوبه که هه لسه نگاندن دهکات داخو هه له ریکارییه کان به تایبه تی له مامه له ی به لگه کاندا، دادپه روه ری دادگاییه که ی که مکردووه ته وه. جا له م په ږاوانه دا، هوبه ی پیداچوونه وه به وردی لیکولینه وه دهکات له وهی داخو به لگه کان به درووستی وه رگریاون یان داخو پاریزبه ندییه ریکارییه کان کاریان پی کراوه، ئه مه ش به مه به سستی مسوگه رکردنی مافی تومه تباره که بو دادگاییه کی دادپه روه رانه.

۴. بریارهکانی هوبه ی پیداچوونه وه پاش ریکارهکانی تانه دان

دهسه لات و ئه رکه کانی هوبه ی پیداچوونه وه شایه نی لیکولینه وه یه، جا ئه وه ش له به سستی ریوشوینه کانی تانه دان که له بنه رته تمامه ی دادگای تاوانی نیوده وه له تی و یاسا و ریکاره کاندا هاتووه. ماده ی ۸۳— بنه رته تمامه که به روونی داوا ی ئه و دهسه لاتانه دهکات، ئه ویش به و پینه ی که هوبه ی پیداچوونه وه له دادبینه کاندا دهسه لاتی به سه ر هوبه ی دادگاییدا هه یه. ۳۴۰ به گویره ی ئه مه، دادگای تاوانی نیوده وه له تی باسی جوړه

۳۳۹ دادگای تاوانی نیوده وه له تی-۰۱/۰۴-۰۶/۰۱، دادگای تاوانی نیوده وه له تی، بریاری

۱۴ ی نازاری ۲۰۱۲.

۳۴۰ ماده ی ۸۳ (۱).

جیاوازه‌کانی برپاردانی کردووه که ده‌شیت له لایه‌ن هۆبه‌ی پید‌اچوونه‌وه‌وه راسپێردریت. له کاتیکدا ئاماژه به هاوتای ده‌سه‌لاتی "پشتراستکردنه‌وه" نادات، ده‌سه‌لاتی درێژکردنه‌وه‌ی پانتایی ریشوینه‌کانی تانه‌دان سه‌بارهت به سزاکه ریک ده‌خات، تاوه‌کو ئه‌وه‌لانه بگریته‌وه که کاریگه‌ری ده‌خه‌نه سه‌ر ره‌وایه‌تی برپاری دادگایی و به پیچه‌وانه‌شه‌وه.^{٣٤١} هه‌روه‌ها بۆ پیچه‌وانه‌کردنه‌وه یان هه‌موارکردنه‌وه‌ی برپاره‌که،^{٣٤٢} یان بۆ داواکردنی دادگاییه‌کی نوێ له‌به‌رده‌م هۆبه‌یه‌کی دادگایی جیاوا،^{٣٤٣} یان بۆ "گه‌راندنه‌وه‌ی پرسیکی راسته‌قینه بۆ هۆبه‌ی دادگایی بنه‌رته‌تی" یان "خۆی داوای به‌لگه بکات بۆ دیاریکردنی پرسیکی راسته‌قینه"^{٣٤٤} هه‌روه‌ها بۆ "گۆرینی سزاکه"^{٣٤٥}.

٥. پێودانگ و مه‌رجه‌کانی پید‌اچوونه‌وه له په‌راوه‌کانی یاسای تاوانی نیوده‌وله‌تی

پید‌اچوونه‌وه له دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تیدا به چوارچێوه‌یه‌کی توند به‌رپێوه‌ده‌بریت که ورده‌کارییه‌که‌ی له ماده‌ی ٨٤ و ٨٥— بنه‌رته‌نامه‌ی رۆمادا به‌رباس دراوه، ئه‌وه‌ش به‌شێوه‌یه‌ک که

^{٣٤١} ماده‌ی ٨١ (٢) (ب)-(پ) ی بنه‌رته‌نامه‌ی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی.

^{٣٤٢} ماده‌ی ٨٣ (٢) (آ) ی بنه‌رته‌نامه‌ی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی.

^{٣٤٣} ماده‌ی ٨٣ (٢) (ب) ی بنه‌رته‌نامه‌ی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی.

^{٣٤٤} ماده‌ی ٨٣ (٢) ی بنه‌رته‌نامه‌ی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی.

^{٣٤٥} ماده‌ی ٨٣ (٣) ی بنه‌رته‌نامه‌ی دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی.

دادگاییکردنه‌وه تهنه‌ها له ره‌وشه ئاوارته‌کاندا ده‌به‌خشریته. ^{۳۴۶} ئەم
برگانه بنه‌مایه‌کی یاسایی بو داواکردنی دادگاییکردنه‌وه
داده‌مه‌زینن که ره‌نگدانه‌وه‌ی هاوسه‌نگی دادگایه له نیوان
پاراستنی بریاری یه‌کلاکه‌ره‌وه و پاراستکردنه‌وه‌ی ئەگه‌ری
به‌جینه‌هینانی دادپه‌روه‌ری. ^{۳۴۷} به‌پیی ئەم چوارچێوه‌یه، تهنه‌ها
کاتیک ره‌چاوی پینداچونه‌وه‌کان ده‌کریت که به‌لگه‌ی نویی گرنگ
سه‌ره‌لده‌ن یان هه‌له‌ی گه‌وره‌ی ریکاری یان ساخته‌کاری
کاریگه‌ری بخه‌نه سه‌ر دادپه‌روه‌ری دادگایی بنه‌په‌تی. ^{۳۴۸}

ماده‌ی ۸۴ (۱) سی بنه‌مای تایبته بو داوای دادگاییکردنه‌وه
ده‌خاته روو:

³⁴⁶ M. Klamberg, Commentary on Rome Statute: Part 8, Case Matrix Network Knowledge Hub, 30 June 2016, pp. 653–657 [online] <<https://www.casematrixnetwork.org/cmnn-knowledge-hub/icc-commentary-clicc/commentary-rome-statute/commentary-rome-statute-part-8>> accessed 1 October 2024;

International Bar Association, 'IBA ICL Perspectives: Remediating International Injustice: Appeals, Retrials and Revisions of Judgments in International Criminal Law' (IBA, 1 September 2022) 1–99, 48 <<https://www.ibanet.org/document/IBA-ICL-Perspectives-Remediating-International-Injustice>> accessed 1 October 2024.

³⁴⁷ Ibid (International Bar Association).

³⁴⁸ Ibid 48, 52–55.

۱- دۆزینه‌وه‌ی به‌لگه‌ی نوئ، (۳) به‌جینه‌گه‌یاندن یان پیشیلکردنی ئهرکیک له‌لایه‌ن دادوهریک یان زیاتر.

دۆزینه‌وه‌ی به‌لگه‌ی نوئ زه‌مینه‌یه‌کی گرنگه‌ بۆ دادگاییکردنه‌وه. هه‌روه‌ها ده‌بیت به‌لگه‌کان به‌جۆریک گرنگ بن، که ئه‌گه‌ر له دادگایی بنه‌ره‌تیدا به‌رده‌ست بوونایه، بابه‌تیانه به‌ره‌نجامی دادگاییه‌که‌یان ده‌گۆری. بۆ نمونه، له په‌راوی داواکاری گشتی دژی ژان پییر بیمبا گۆمبو،^{۳۴۹} دادگای پیداجوونه‌وه بریاری لیخۆش‌بوونی بۆ بیمبا ده‌رکرد، ئه‌ویش له‌سه‌ر بنه‌مای دۆزینه‌وه‌ی به‌لگه‌ی نوئ که گومانی گه‌وره‌ی سه‌باره‌ت به‌ دۆزینه‌وه‌ بنه‌ره‌تییه‌کان درووست کرد، ئه‌مه‌ ده‌باره‌ی به‌رپرسیاریتی فه‌رمانده‌یی بۆ ئه‌و تاوانانه‌ی له‌لایه‌ن ژێرده‌سته‌کانیه‌وه ئه‌نجامدراون. ئه‌م په‌راوه‌ ده‌ری ده‌خات چۆن دۆزینه‌وه‌ی به‌لگه‌ی نوئ ده‌توانیت رۆلیکی به‌رچاو بگێریت بۆ مسۆگه‌رکردنی ئه‌وه‌ی هۆبه‌ی پیداجوونه‌وه له‌ پیناو پاراستنی دادپه‌روه‌ری، دووباره‌ لیکۆلینه‌وه بۆ بریاره‌کانی پیشوو ده‌کات.^{۳۵۰} په‌راوی بیمبا گرنگی به‌لگه‌ی نوئ ده‌رده‌خات، به‌تایبه‌تی له‌ هه‌لسه‌نگاندنه‌وه‌ی به‌رپرسیاریتی تاوانباره‌که به‌پینی یاسای تاوانی نیوده‌وله‌تی.

^{۳۴۹} دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی-۰۱/۰۵-۱۳/۰۱، بریاری هۆبه‌ی پیداجوونه‌وه، دادگای تاوانی نیوده‌وله‌تی، ۸ ئازاری ۲۰۱۸.

³⁵⁰ L. N. Sadat, 'Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gomb' (2019) *American Journal of International Law*, 113(2), 353-361, 353.

۲- دۆزینەو دەربارەى ئەو بەلگە يەكلاکەرەوانەى لە دادگاییه که دا خراونەتە پرو، هەلە بوون، ساختە بوون یان پووچەل بوون.

ئەمەش کاتیک بزانریت ئەو بەلگە يەكلاکەرەوانەى لە کاتی دادگاییه که دا پشتیان پى بەستراوه هەلە بوون، ساختە بوون یان پووچەل بوون. ئەم بەرگە يە دادپەرەوى دادبىنییه کان دەپاریزیت و دلئایى دەدات لەوہى تاوانبارکردنە کان لەسەر بنەمای بەلگەى ناراست و گۆراو نەبوون. لەو پەرەوانەى که ھۆبەى پىداچوونەوہ دیارى دەکات که بەلگە هەلە و پووچەلە کان کاریگەریمان لەسەر بریارە که بوو، ئەوا دەتوانیت داواى پىداچوونەوہى سزاکە بکات. ئەم بنەمای دادگاییکردنەوہ لە پابەندیتى دادگایى تاوانى نیودەولەتى دانەبراوہ، ئەوہش بۆ دلئاییدان لەوہى پرۆسە دادوہرییە کان ورد و دادپەرەوانەن، بەتایبەتى کاتیک گومان لە متمانە پیکراوى بەلگە کان دەکریت. لە پەرەوانى ژان پىیر بىمبا گۆمبۆ، ئایمى کیلۆلۆ موسامبا، ژیین جاک مانجیندا کابۆنگۆ، فیدیل بابالا واندو، نارسىس ئاریدۆ (بىمباى دووہم)،^{۳۰۱} تۆمەتبارە کان بە تاوانەکانى دژ بە بەرپۆە بردنى دادپەرەوى سزاداران، لەوانەش؛ ھەرەشەکردن لە شایەتەکان و ساختەکردنى شایەتییەکان. بەلام ئەم پەرەوانە بوو ھۆکارى دادگاییکردنەوہى پەرەوانى بنەرەتى بىمباى یەکەم، بەلکوو گرنگى بە سزادانى ئەوانە دا که بەرپرسىار بوون لە رینگرى دادپەرەوى. ھەرۆتر دادگایى پىداچوونەوہ بە پىیى مادەى ۸۴ (۱) (پ) ھىچ

^{۳۰۱} دادگایى تاوانى نیودەولەتى-۱/۰۵-۰۱/۱۳، بریارى ھۆبەى پىداچوونەوہ، دادگایى تاوانى نیودەولەتى، ۸ى ئازارى ۲۰۱۸.

بهنه مایه کی دادگاییکردنه وهی سه بارهت به ساخته کاری و
پووجه لی به لگه کان نه دۆزییه وه.

۳- تاوانبارکردن و سزادان له و په راوانه ی دادوهریک یان زیاتر
به شدارن له بریاره که و ئه رکه کانیا ن پیشیل کردوه یان خراپ
به پیره یان بردوه.

ئهم برگه یه پیداکری له پابه ندیتی دادگا ده کاته وه بۆ پاراستنی
یه کپارچه یی پرۆسه دادوهریه کان. کاتیک رهفتاری دادوهریک
ئه وهنده بزێو بیت که به پینی ماده ی ۴۶ فه رمانی دوورخستنه وه
له پۆسته که ی بکات، ئه واهۆبه ی پیداکچوونه وه ده توانیت
ده سه لاتی خۆی بۆ پیداکچوونه وه به بریاره که دا به کاربه ییت.
ماده ی ۴۶ مه رجه کان ی وه ده رنانی دادوهران و داواکاری گشتی
له نووسینگه کانیا ن ده خاته روو، ئه مه ش به هۆی به جینه گه یاندن و
پیشیلکردنی ئه رکه کانیا ن. ئه م جۆره به جینه گه یاندنه پیشیلکردنی
بنه ره تنامه که و یاسای ریسا و به لگه کان ده گریته وه یان هه ر
رهفتاریکی واه سازش له راپه راندنی بیلیه ن و دادپهروه رانه ی
رۆله دادوهریه کان بکات. ههروه ها وه ده رنان پیویستی به
راسپاردی سه رهۆکی دادگا یان دوو له سه ر سیی زۆرینه ی
ده نگه کان ی ئه نجوومه نی ده وله تانی ئه ندام هه یه. ههروه ها ئه م
ماده یه پیداکری توندی بنه ره تنامه ی رۆما له مه ر به رپرسیاریتی
دادوهری و پاراستنی به رزترین پیودانگه ئه خلاقیه کان له نیو
دادگادا پیشان ده دات. ههروه تر به دانانی ئاسستیکی به رزی
سنووربه ندی وه ده رنان، ماده ی ۴۶ دلناییی ده دات له وه ی
ده سه لاتی دادوهری بیلیه ن و بی تانه ده مینیته وه. کارلیکی نیوان

مادهی ۴۶ و ۸۴ (۱) (پ) پاریزبهنندییهکی گرنگ بۆیه کپارچهیی دادپهروهری تاوانی نیودهولهتی پیکدینیت.

مادهی ۸۴ (۲) دهسهلات به هۆبهی پینداچوونهوه دهات تا هر داواکارییهکی پینداچوونهوه رت بکاتهوه، ئهمهش کاتیک بزانتیت نهشیاوه. ئهم پاریزبهنندییه ریکارییانه ریگری له بهردهوامی داواکارییه بیبایهخ و بیینهماکان دهکن.^{۳۵۲} ههروهتر ئهگه هۆبهی پینداچوونهوه دیاری بکات که داواکارییهکه بنهمایهکی باشی ههیه، ئهوا چه نین بژاردهی دهکهوئته دهست. هۆبهکه یان دهتوانیت هۆبهی دادگایی^{۳۵۳} بنه رتهی دووباره کوبکاتهوه، یان هۆبهیهکی دادگایی^{۳۵۴} نۆی دابمهزینیت یان دهسهلاتی دادوهری بهسهر خودی بابهتهکه دا بهیلتتهوه.^{۳۵۵} پاش پیشکهشکردنی دانیشتنهکانی لایهنهکان و پهیرهوکردنی ئهو ریکارانهی له یاسای ريسا و بهلگهکاندا هاتون، هۆبهی پینداچوونهوه دیاری دهکات داخو پینداچوونهوه به بریاری بنه رتهیدا بکريت یان نا. ئهم پیکهاتهیه ههردوو کارپیکراوی و دادپهروهری له ماملههی داواکاری پینداچوونهوه مسۆگه ر دهکات.

بنه رتهنامهی رۆما پاریزبهنندی زیاتر له پهراوهکانی بهجینهگه یاندنی دادپهروهری فهراههم دهکات، ئهوهش بۆ مسۆگه رکردنی پیدانی مافی قه رهبوو بهو که سانهی به ههله سزادراون. ههروهها ئهگه ر دادگاییکردنه وهیهک بیته هۆکاری

³⁵² Klamberg et al (supra) 601-604.

³⁵³ مادهی ۸۴ (۲) (آ) ی بنه رتهنامهی رۆما.

³⁵⁴ مادهی ۸۴ (۲) (ب) ی بنه رتهنامهی رۆما.

³⁵⁵ مادهی ۸۴ (۲) (پ) ی بنه رتهنامهی رۆما.

بیتاوانی که سیکی سزادراو له پیشوودا یان بیسه لمینیت که به جینه گه یاندنی گه وره ی دادپه روه ری پو ویداوه، ئەوا دادگای تاوانی نیوده وله تی قهره بووی گونجاو فه راهم بکات. ئەم مافه بهر پرسیاریتی دادگا بو چاره سه ری شکسته کانی پرۆسه دادوره یه کان و پیشکه شکردنی چاکسازی بو ئەو که سانه ی سزای هه له یان به سه ردا سه پینراوه، به هیز دهکات. په راویکی گرنگ که تیدا ئامازه به پرسی قهره بوو کردنه وه دراوه، په راوی داواکاری گشتی دژی چارلز بلی گوودی یه،^{۳۵۶} گوودی به پپی ماده ی ۸۵ (۳) پاش بیتاوانباربوونی به تومه تی به جینه گه یاندنی دادپه روه ری داوای قهره بوو کردنه وه ی کرد، به لام به پپی بریاری دادگای تاوانی نیوده وله تی به ته نها راسته وخۆ مافی قهره بوو به که سینک نابه خشریت، به تایبه تی کاتیک هیچ به لگه یه کی به رجه سته بوونی نه بیت که به جینه گه یاندنیکی گه وره و ئاشکرای دادپه روه ری پیشان بدات. هه روه ها بریاری دادگا ئەوه دهرده خات که لیکۆلینه وه یه کی شکسته خواردوو نابیته هوکاری دادگایه کی هه له، مه گه ر که سیک هه لومه رچی ئاوارته ی هه بیت.^{۳۵۷} له م په راوه دا، دادگای تاوانی نیوده وله تی بو ی دهرکه وت که مافی دادگای دادپه روه رانه ی گوودی به دریزایی پرۆسه که پاریزراوه و بو یه هیچ قهره بوویه کی پی نه دا.

^{۳۵۶} دادگای تاوانی نیوده وله تی - ۱۱/۰۲-۱۱/۰۱-۱۵/۰۱-۱۴۲۷، بریاری قهره بوو، دادگای

تاوانی نیوده وله تی، ۱۰ ی شوباتی ۲۰۲۲.

³⁵⁷ International Criminal Court, 'ICC Judges reject Mr Blé

Goudé's request for compensation' (10 February 2022)

<<https://www.icc-cpi.int/news/icc-judges-reject-mr-ble-goudes-request-compensation>> accessed 2 October 2024.

بئى لە وەش، بە ھەمان شىۋە پىۋدانگە رېكارىيەكانى دادگايىكىردنەو ھە گرنگن.^{۳۵۸} پىش بەخشىنى دادگايىكىردنەو، دەبىت ھۆبەى پىداچوونەو پىداچوونەو ھەيەكى ورد بەو بنەمايانەدا بكات وا خراونەتە روو، ئەمەش بە لە بەرچاوغرتنى ئەو ھى داخۇ لە بنەرتدا بەلگە نوپپەكان يان بەلگە ھەلەكان، بەلگە ساختەكان يان بەلگە پوچەلەكان كاريگەرييان لەسەر برپارە بنەرەتتەيەكە ھەبوو.^{۳۵۹} ئەم پرۆسەى پىداچوونەو ھەيە رەنگدانەو ھى قۇناغى پىش دادگايى دادبىنيەكانى دادگايى تاوانى نىودەولەتتەيە ھەك لە مادەى ۶۱ دا ھاتوو، كە تىدا دادگا ھەلسەنگاندن بۇ ئەگەرى بنەمايەكى گونجاو بۇ بەردەوامى پەراو ھەكە دەكات. ھەروەھا لە چوارچىۋەى دادگايىكىردنەو دا، پىداچوونەو ھەكانى ھۆبەى پىداچوونەو ھەلنىيە دەدەن كە دادگايىكىردنەو تەنھا لە كاتى زۆر پىپىستە دەدرىت، ئەمەش ئەنجامى برپارەكان دەپارىزىت، مەگەر دادپەرورەرى پىپىستە بە دووبارە ھەلسەنگاندنەو ھەبىت.^{۳۶۰}

ھەروەھا پىپىستە دادگايىكىردنەو ھەكان بە بەرزتەين پىۋدانگەكانى دادپەرورەرايەتى پابەندبن ھەك لە مادەى ۶۷ (۱) دا ھاتوو، بۇ دلنىيەى لەو ھى بە درىژايى پرۆسەكە بە تەواو ھى رىز لە

^{۳۵۸} ھەروەھا پروانە داواكارى گشتى دژى توماس لوبانگا دىلۇ، دادگايى تاوانى نىودەولەتى-۰۶/۰۱-۰۴/۰۱-۰ تۇ برپارى ھۆبەى پىداچوونەو، دادگايى تاوانى نىودەولەتى، ۱ى كانوونى يەكەمى ۲۰۱۴.

^{۳۵۹} مادەى ۸۴ (۱) بنەرەتنامەى رۇما.

^{۳۶۰} ھەروەھا پروانە داواكارى گشتى دژى ژان پىپىر بىمبا گۇمبو، ئابمى كىلۇلو موسامبا، ژىين جاك مانجىندا كابونگو، فىدیل بابالا واندو، نارسىس ئارىدو، دادگايى تاوانى نىودەولەتى-۰۵/۰۱-۰۱۳/۰۱، برپارى ھۆبەى پىداچوونەو، دادگايى تاوانى نىودەولەتى، ۸ى ئازارى ۲۰۱۸.

مافه‌کانی تۆمه‌تبار ده‌گیریت. ۳۶۱ جا ئەمه‌ش فه‌راهه‌مکردنی کاتی گونجاو بۆ ئاماده‌کاری به‌رگریکاره‌که و مافی لیکۆلینه‌وه‌ی شایه‌ت‌حاله‌کان و ده‌ست‌گه‌شتن به‌ خزمه‌ت‌گوزاری وه‌رگیرانی زاره‌کی کاتیک پیویست بیت، ده‌گریته‌وه. ۳۶۲ هه‌روه‌تر بنه‌مای "هاوده‌رفه‌تی یه‌کسان" له‌ نیوان داواکاری گشتی و به‌رگریکاره‌که پیویسته، ئەمه‌ بۆ مسوۆگه‌رکردنی ئەوه‌ی له‌ ماوه‌ی دادگاییکردنه‌وه‌دا هه‌ردوو لا بۆ پیش‌که‌ش‌کردنی په‌راوه‌که‌یان ده‌رفه‌تی یه‌کسانیان پی ده‌دریت. ۳۶۳ ئەم بنه‌مایه‌ له‌ په‌راوی دوشکۆ تادیج ۳۶۴ دا پینداگیری لی کراوه، کاتیک دادگا پینداگری له‌ گرنگی پاراستنی هاوسه‌نگی ریکاره‌کان له‌ دادگاییه ئالۆزه‌کانی تاوانه‌ نیوده‌وه‌ له‌ تیه‌ه‌کان کردووه‌ته‌وه.

به‌گویره‌ی ئەمه، تیروانینی دادگای تاوانی نیوده‌وه‌ له‌ تی بۆ دادگاییکردنه‌وه‌کان ره‌نگدانه‌وه‌ی ئەرکیکی فراوانتریه‌تی بۆ پاراستنی دادپه‌روه‌ری نیوده‌وه‌ له‌ تی و پاراستنی مافه‌کانی تۆمه‌تبار و قوربانی له‌ هه‌مان کاتدا. هه‌روه‌ها دادگا به‌

۳۶۱ ماده‌ی ۸۴ بنه‌رتنامه‌ی رۆما.

۳۶۲ ماده‌ی ۶۷ (۱) (ب)، (ج)، (چ) بنه‌رتنامه‌ی رۆما؛ هه‌روه‌ها بروانه‌ داواکاری گشتی دژی توماس لوبانگا دیلو، دادگای تاوانی نیوده‌وه‌ له‌ تی-۰۴/۰۱-۰۶/۰۱، بریاری هۆبه‌ی پینداچوونه‌وه، دادگای تاوانی نیوده‌وه‌ له‌ تی، ۱ کانوونی یه‌که‌می ۲۰۱۴.

363 W. A. Schabas, *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute* (2nd ed, Oxford University Press, 2016) 1537-1539.

364 Case No. IT-94-1-A, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, Appeals Chamber, 2 October 1995, paras. 44-45.

په پره و كړدنی پيوندانگه تونده كانی به خشینی دادگايي كړدنه وه و
دلناييدان له وهی نه و پرؤسانه به شيوه يه كي ناشكرا و
دادپه روه رانه به پرئوده چن، هوسه نگی پئويستی يه كلا كړدنه وهی
برپاره كان و راستكړدنه وهی هله ياساييه گه وره كان دهكات يان
ئماژه به به لگه ی نوی ددهات كه دواي دادگاييه كه سه ره له ددهن.

له كوټاييدا، چوارچيوه ی دادگای تاوانی نيوده ولته تی بو
پيداچوونه وه وهك له ماده كانی ۸۴ بو ۸۵ سی بنه رته نامه ی رومادا
به رباس دراوه، ريكاريكي به هيز دهسته بهر دهكات بو دلنايی
له وهی دادپه روه ری به دی هاتووه، ئه مهش له و په راوانه ی وا
به لگه ی نوی تيدا سه ره له ددهن و به لگه يه كلا كه روه كان ده ری
دهخن كه هله بوون يان پوچهل بوون يان له و شوينه ی وا
به جينه هينان يان پيش يلكردنيكي گه وره ی ئه ركيك له لايه ن
دادوهر يكه وه دياریی ده كريت. هه روه تر هؤبه ی پيداچوونه وه
رؤليكي گرنگ له م پينقاژويه دا ده گيريت، ئه ویش به مسؤگه ركردي
ئه وهی دادگايي كړدنه وه كان ته نها له په راوه ئاوارته كاندا
ده به خشرين و ته نها ئه و كاته ی وا سازش له دادگايی بنه رته تی
ده كريت. هه روه ها له رپی ئه م چاوديرييه وه، دادگای تاوانی
نيوده ولته تی به شيوه يه كي دادپه روه ر و گونجاو دادپه روه ری
ده گه يه نیت.

بلاوکراوه‌گانی ناوه‌ند

پښه‌ره‌گان

- پښه‌ری یاسای پښک‌دانی چه‌کداریی تایبه‌ت به پښمه‌رگه‌ی هه‌ریمی کوردستان
- نووسین: د عیب‌اد پو‌چی- د. ئاواره‌ حسین- هاو‌پښ ئه‌حمه‌د
- پښه‌ری ئازادیی ئایین و باو‌ر له هه‌ریمی کوردستان
- نووسین: د. ئاسۆس نامیق- داستان عه‌بدو‌ل‌ر‌ه‌حمان
- پښه‌ری داد‌گایی داد‌په‌روه‌رانه له هه‌ریمی کوردستان
- نووسین: ناوه‌ندی کوردستان بۆ یاسای نیوده‌وله‌تی
- پښه‌ری یاساسازی له هه‌ریمی کوردستان
- نووسین: د. هیشی حه‌سه‌ن- د. حه‌سه‌ن مسته‌فا- د. محه‌مه‌د ره‌شید
- پښه‌ری یاسای تاوانی نیوده‌وله‌تی بۆ کوردستان
- نووسین: د. ئانی پیوس - د. محه‌مه‌د ره‌شید - د. شیراز ئیبراهیم

تو‌یژینه‌وه‌گان

- تاوانی جینۆساید له یاسا و داد‌گا نیوده‌وله‌تییه‌کاندا
- نووسین: هاو‌پښ ئه‌حمه‌د
- ده‌ستیوه‌ردانی مرۆیی و به‌رگری ده‌سته‌جه‌معی
- نووسین: سه‌رکه‌وت جه‌لیل
- به‌ناو‌خۆیی‌کردنی یاسای تاوانی نیوده‌وله‌تی له کوردستان
- نووسین: د شیراز ئیبراهیم و د. محه‌مه‌د ره‌شید
- به‌ر‌به‌ست و ئاسته‌نگی به‌رده‌م به‌هیز‌بوونی ده‌سه‌لاتی داد‌وه‌ری له هه‌ریمی کوردستان
- نووسین: د عیب‌اد پو‌چی- د. ئاواره‌ حسین- هاو‌پښ ئه‌حمه‌د

وهرگيرانه كان

- په يماننامه ی سيټيه می جنيف
- په يماننامه ی چوارهمی جنيف
- بنه پرتنامه ی دادگای تاوانی نيودهوله تی
- پيکها ته کانی تاوان له بنه پرتنامه ی رڼما
- ده رياره ی دادگای تاوانی نيودهوله تی
- مافی يه کسانیی به ردهم دادگان و دادگایی دادپه روه رانه
- مافی مندالان له سيسته می دادپه روه ریی مندالاندا
- کرده زيانبه خشه کان
- ده ستر اگه يشتنی که مئه ندامان به دادپه روه ری
- توندوتیژی جينده ریی دژی ژنان
- چند ر امانیک تايهت به دادگایيک رنی تومه تبارانی داعش
- ده ستر اگه شتنی ژنان به دادپه روه ریی
- رهوشی ژنان له پيشگیری مملانی و کاتی مملانی و پاش مملانی چه کداریی